

Monitorovací zpráva
občanské společnosti o implementaci
národní strategie romské integrace
v České republice

*Se zaměřením na čtyři
klíčové oblasti strategie*

Připravili:

Slovo 21, z. s.
Romodrom, o. p. s.
Otevřená společnost, o. p. s.
IQ Roma servis, z. s.
Romano jasnica, z. s.
Romea, o. p. s.
listopad 2018

EVROPSKÁ KOMISE

Generální ředitelství pro spravedlnost a spotřebitele
Ředitelství D — Rovnost a občanství Unie
Oddělení D1 Antidiskriminace and koordinace romských záležitostí

*Evropská komise
B-1049 Brusel*

**Monitorovací zpráva
občanské společnosti o implementaci
národní strategie romské integrace
v České republice**

Se zaměřením na čtyři klíčové oblasti strategie

***EUROPE DIRECT is a service to help you find answers
to your questions about the European Union***

Freephone number (*):
00 800 6 7 8 9 10 11

(*) The information given is free, as are most calls (though some operators, phone boxes or hotels may charge you)

LEGAL NOTICE

"The European Commission support for the production of this publication does not constitute endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein."

More information on the European Union is available on the Internet (<http://www.europa.eu>).

Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019

Print	ISBN 978-92-76-08345-0	doi:10.2838/09889	Catalogue number DS-02-19-439-CS-C
PDF	ISBN 978-92-76-08344-3	doi:10.2838/752255	Catalogue number DS-02-19-439-CS-N

© European Union, 2019

Reproduction is authorised provided the source is acknowledged.

Předložená zpráva byla připravena koalicí českých nevládních neziskových organizací:

- Romodrom, o. p. s. (kapitoly zaměstnanost a bydlení),
- Otevřená společnost, o. p. s. (kapitola zdraví),
- IQ Roma servis, z. s. (kapitola vzdělávání),
- Romano jasnica, z. s. (případová studie),
- Romea, o. p. s. (části týkající se diskriminace a anticiganismu ve všech kapitolách),
- Mgr. Selma Muhič Dizdarevič, Ph.D. (přispěla ke všem kapitolám z hlediska genderu).

Zprávu editovali Gwendolyn Albert a Jan Stejskal.

Proces přípravy zprávy koordinovalo Slovo 21.

Zpráva byla připravena jako součást pilotního projektu Romského občanského monitoringu, „Budování kapacit romské občanské společnosti a posilování její účasti na monitorování národních romských integračních strategií“. Pilotní projekt je realizován pro Evropskou komisi, Generální ředitelství pro spravedlnost a spotřebitele, koordinován Centrem politických studií Středoevropské univerzity (CEU CPS) v partnerství s ERGO Network (Evropská síť lokálních romských organizací), s Evropským centrem pro práva Romů (ERRC), s Fundación Secretariado Gitano (FSG) a nadací Romský vzdělávací fond (REF), je implementován přibližně 90 nevládními organizacemi a experty ze 27 členských zemí.

Přestože je pilotní projekt Romského občanského monitoru, v jehož rámci byla tato zpráva připravena, koordinován Středoevropskou univerzitou (CEU), zpráva samotná představuje zjištění autorů a nemusí odpovídat názorům CEU. CEU nenese žádnou odpovědnost za informace obsažené ve zprávě.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	6
SHRNUTÍ	7
ÚVOD	9
ZAMĚSTNANOST	11
Zlepšování přístupu na trh práce a efektivita služeb zaměstnanosti	13
Prevence, odhalování a omezování diskriminace Romů a dalších projevů anticiganismu na trhu práce	16
Alternativy zaměstnanosti v oblastech s omezenou primární poptávkou na trhu práce ..	19
Řešení překážek a odrazujících faktorů v oblasti zaměstnanosti	20
BYDLENÍ A ZÁKLADNÍ VYBAVENOST	21
Zlepšování přístupu k bezpečnému a dostupnému bydlení	21
Efektivita dávek na bydlení a sociální pomoc pro přístup k bydlení a pro udržení bydlení	27
Boj proti diskriminaci, rezidenční segregaci a dalším formám anticiganismu v oblasti bydlení	28
DOPAD ZDRAVOTNÍCH POLITIK NA ROMY	32
Zajištění rovného přístupu k veřejným službám zdravotní péče	33
Boj proti diskriminaci a rasismu ve zdravotnictví	40
Řešení potřeb nejzranitelnějších skupin mezi Romy	42
VZDĚLÁVÁNÍ	46
Zlepšování přístupu ke kvalitnímu předškolnímu vzdělávání a péči	48
Zvyšování kvality vzdělávání do konce povinné školní docházky	50
Podpora středoškolského a vysokoškolského vzdělávání zejména pro profese s vysokou poptávkou na trhu práce	53
Boj proti diskriminaci, segregaci a jiným formám anticiganismu ve vzdělávání	56
KOMPLEXNÍ MÍSTNÍ PŘÍPADOVÉ STUDIE	62
Krupka	63
Štětí	67
Závěry a doporučení	69
DOPORUČENÍ	70
ZDROJE	72

SEZNAM ZKRATEK

APZ	Aktivní politika zaměstnanosti
ASZ	Agentura pro sociální začleňování
ČOI	Česká obchodní inspekce
ČŠI	Česká školní inspekce
ČTK	Česká tisková kancelář
ČvT	Člověk v tísni, o. p. s.
ERRC	Evropské centrum pro práva Romů
FRA	Agentura Evropské unie pro základní práva
IROP	Integrovaný regionální operační program
LMP	Lehké mentální postižení
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
MV	Ministerstvo vnitra ČR
MZ	Ministerstvo zdravotnictví ČR
NMSDZ	Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti
NRIS	Národní strategie romské integrace
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OP VVV	Operační program výzkum, vývoj a vzdělávání
OSPOD	Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
REF	Romský vzdělávací fond
SMO ČR	Svaz měst a obcí ČR
SÚIP	Státní úřad inspekce práce
SÚPM	Společensky účelná pracovní místa
SZÚ	Státní zdravotnický ústav
ÚP ČR	Úřad práce ČR
ÚZIS ČR	Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR
VOP	Veřejný ochránce práv
VPP	Veřejně prospěšné práce

SHRNUTÍ

Znepokojení ve všech čtyřech klíčových oblastech Strategie romské integrace vyvolává především přetrvávající intersekcionalní diskriminace a segregace Romů žijících v České republice. Česká republika je přitom považována za bohatou evropskou zemi; zemi, která se na žebříčku indexu lidského rozvoje v roce 2018 umístila mezi Itálii a Španělsko. Kromě etnicity se do životní situace Romů (tzn. přibližně 3% celé populace v České republice) výrazně promítají znevýhodnění spojená s věkem, genderem nebo platební schopností. V nejkrajnějších případech se Romové ocitají v situacích, kdy nejsou pouze znevýhodňováni, ale také vykořisťováni. Zranitelného postavení osob žijících v chudobě a k tomu čelících diskriminaci zneužívají zaměstnavatelé, kteří nabízejí špatně placenou práci bez právních jistot i majitelé nemovitostí, kteří zneužívají možnosti získat sociální dávky na zajištění bydlení. Prospěch, který mohou mít zaměstnavatelé či majitelé bydlení ze zoufalé situace některých lidí, motivuje k zachování této situace a je tak zároveň překážkou vymanění se z dluhů a chudoby pro vykořisťované.

Zaměstnanost

Diskriminace na základě etnicity byla ve Strategii romské integrace (dále jen „Strategie“ nebo „NRIS“) identifikována jako problém, jednotlivé veřejné politiky si s ní však neumí efektivně poradit. Zároveň je k dispozici stále velmi málo dat členěných podle etnicity, která by mohla sloužit jako podklad tvorby politik. Veřejné politiky například stále nereagovaly na kauzální vztah mezi přetrvávajícím nízkým dosaženým vzděláním Romů a jejich sníženou zaměstnatelností. Předkládaná zpráva se v kapitole o zaměstnanosti zabývá tím, jak jsou hůře zaměstnatelní Romové náchylní stát se na pracovním trhu vykořisťovanými v souvislosti se svým statutem příjemců sociálních dávek. Dlužníci, jejichž věřitelé se obrátí na exekutory, platí exekutorům vysoké poplatky a dlužná částka se strhává z jejich oficiálního příjmu. Pro řadu lidí je tak ekonomicky nejpříjemnější strategií oficiálně nepracovat a buď se spokojit se sociálními dávkami, nebo pracovat nelegálně (a bez pravidelného přispívání do systému sociálního zabezpečení). Romové čelící sociálními vyloučení se v takových situacích nacházejí neúměrně více oproti jiným.

Bydlení a základní veřejné služby

Prostorová a strukturální segregace na základě etnicity a sociálního statusu v oblasti bydlení se prohlubuje a neexistují žádná veřejně-politická opatření, která by na tento problém cílila. Majitelé ubytovacích kapacit se chovají diskriminačně vůči nízkopříjmovým nájemníkům a těm, kteří jsou závislí na sociálním systému. Majitelé do nedávna těžili z nastavení systému doplateků na bydlení, v rámci kterého stát proplácel velkou část výdajů na bydlení, a po svých nájemcích požadovali velmi vysoké nájemné neodpovídající kvalitě bydlení. Právo na bydlení není v českém právním řádu výslovně upraveno a ochrana nájemců je velmi nízká. Vládě se nepodařilo přijmout zákon o sociálním bydlení, který by přispěl k regulaci trhu pro nízkopříjmové nájemníky. Řešení problémů s bydlením se ocitlo na mrtvém bodě.

Dopad zdravotních politik na Romy

Prostorová segregace má nutně negativní dopad na duševní i fyzické zdraví lidí v důsledku života stráveného v prostředí s vysokým výskytem sociálně-patologických jevů, dlouhodobého stresu spojeného s platební (ne)schopností, výkonu těžkých manuálních a často nebezpečných zaměstnání, špatné kvality bydlení (viz výše), jako je nedostatek přiměřených hygienických zařízení, výskyt plísní a parazitů, nedostatečné vytápění, izolace a větrání a nedostatek osobního prostoru. I to je jednou z příčin, proč se romští muži v České republice dožívají v průměru o 19 let a romské ženy o 17 let méně než ti neromští.

Vzdělávání

Existence škol s vysokou koncentrací romských žáků je indikátorem přetrvávající etnické, prostorové a se sociálním statusem svázané segregace v rámci vzdělávacího systému. V poslední dekádě příslušné úřady monitorují rozmístění romských žáků a studentů ve vzdělávání, především s ohledem na vzdělávací programy, do kterých jsou romské děti zapisovány, ale stále nebyl vytvořený dostatečný systém sledování praktických dopadů vzdělávacích politik na Romy. Přístup Romů k vzdělání a podpora jejich potřeb jsou do značné míry závislé na tom, zda žijí v sociálním vyloučení a na jejich faktické segregaci od předškolního věku. Závisí také na postojích majoritní společnosti vůči Romům jako takovým; postojům, které jsou převážně negativní. Romští žáci jsou stále neúměrně vzdělávání jako žáci s postižením. I přesto, že klesá počet romských žáků nesprávně zapsaných do speciálního proudu vzdělávání, počet romských dětí, které by navštěvovaly běžné základní školy spolu s neromskými spolužáky, se nezvyšuje. Neromští rodiče vyvíjejí nátlak na školy, aby oddělovaly romské žáky od neromských a zřizovatelé a ředitelé škol málokdy tomuto tlaku vzdorují. Existují sice lokální iniciativy cílené na desegregaci a prevenci diskriminace na základě etnicity, žádný z těchto cílů se však zatím nestal základním principem celostátních politik ani celostátně rozšířené praxe.

Místní případové studie – politická vůle je základ všeho

Významná míra pravomocí, kterými disponují místní samosprávy v České republice, silně dopadá i na život Romů. Je to místní samospráva, která zřizuje školy a volá jejich vedení k zodpovědnosti; to se týká šikany žáků, etnické, sociální a prostorové segregace i předčasného odchodu romských dětí ze vzdělávání a jejich směřování do manuálních profesí. Je to místní samospráva, která se stará o sociální bydlení a která rozhoduje o tom, zda umožní vyplácení doplatku na bydlení na svém území. Je to také místní správa, která organizuje opatření pro zvyšování zaměstnanosti a která udržuje příjemce sociálních dávek v nekvalifikovaných manuálních profesích. Je to místní samospráva, která rozhoduje o tom, zda nezaplacené účty a poplatky předat exekutorům a tím přispět k platební neschopnosti svých občanů. Případové studie v závěrečné kapitole této zprávy ukazují, že tam, kde politické klima zůstává rasistické a proti-inkluzivní, se sociální situace Romů nikdy nezlepší. Státní sociální politiky, tak, jak jsou dnes nastavené, závisejí na vůli místní samosprávy k jejich realizaci. Orgány státní správy se obávají střetu s těmi lokálními v obavě ze ztráty hlasů ve volbách. Potírání rasismu tak zůstává na bedrech statečných jednotlivců, kteří vynakládají svoji energii na stížnosti zodpovědným orgánům.

O vyrovnání negativních dopadů rasismu v české společnosti se snaží romská a pro-romská občanská společnost a poskytovatelé sociálních služeb. Zástupci romské střední třídy se ozývají čím dál tím hlasitěji a požadují lepší zacházení ze strany politiků. Přesto je bohužel potřeba konstatovat, že v důsledku kombinace všech strukturálních faktorů popsaných výše, v České republice neexistují podmínky pro skutečnou rovnost Romů.

ÚVOD

Nejvýznamnější změnou, kterou přinesl Rámec EU pro vnitrostátní strategie integrace Romů do roku 2020 a česká Strategie romské integrace do roku 2020,¹ je samotná existence této strategie. Dřívější veřejné politiky týkající se postavení Romů v ČR byly rámcované sekuritizací tématu a problematikou sociálního vyloučení. Aktuální Strategie přinesla jasnější popis romské komunity a jejích potřeb. Poprvé byly na úrovni vládního dokumentu popsány takové jevy, jako je existence romské střední třídy, potřeba uznání práva na sebeurčení Romů a nutnost zaměřit se na rasismus a diskriminaci, kterým jsou Romové v ČR vystaveni. Dopady politik, které by cíle Strategie měly naplňovat, se bohužel nedají jasně označit jako úspěšné.

Znepokojení ve všech čtyřech klíčových oblastech Strategie vyvolává především přetrvávající intersekcionalní diskriminace a segregace. Kromě etnicity se do životní situace Romů (tzn. přibližně 3% celé populace v České republice) výrazně promítají znevýhodnění spojená s věkem, genderem nebo platební schopností. V nejkrajnějších případech se Romové ocitají v situacích, kdy nejsou pouze znevýhodňováni, ale také vykořisťováni. Zranitelného postavení osob žijících v chudobě a k tomu čelících diskriminaci zneužívají zaměstnavatelé, kteří nabízejí špatně placenou práci bez právních jistot i majitelé nemovitostí, kteří zneužívají možnosti získat sociální dávky na zajištění bydlení. Prospěch, který mohou mít zaměstnavatelé či majitelé bydlení ze zoufalé situace některých lidí, motivuje k zachování této situace a je tak zároveň překážkou vymanění se z dluhů a chudoby pro vykořisťované.

Diskriminace na základě etnicity byla v Strategii identifikována jako problém, jednotlivé veřejné politiky si s ní však neumí efektivně poradit. Zároveň je k dispozici stále velmi málo dat členěných podle etnicity, která by mohla sloužit jako podklad tvorby politik. Veřejné politiky například stále nereagovaly na kauzální vztah mezi přetrvávajícím nízkým dosaženým vzděláním Romů a jejich sníženou zaměstnatelností. Předkládaná zpráva se zabývá tím, jak jsou hůře zaměstnatelní Romové náchylní stát se na pracovním trhu vykořisťovanými v souvislosti se svým statutem příjemců sociálních dávek. Dlužníci, jejichž věřitelé se obrátí na exekutory, platí exekutorům vysoké poplatky a dlužná částka se strhává z jejich oficiálního příjmu. Pro řadu lidí je tak ekonomicky nejpříjemnější strategií oficiálně nepracovat a buď se spokojit se sociálními dávkami, nebo pracovat nelegálně (a bez pravidelného přispívání do systému sociálního zabezpečení). Romové čelící sociálními vyloučení se v takových situacích nacházejí neúměrně více oproti jiným.

Prostorová a strukturální segregace na základě etnicity a sociálního statusu v oblastech vzdělávání a bydlení se prohlubuje a neexistují žádná veřejně-politická opatření, která by na tento problém cílila. Majitelé ubytovacích kapacit se chovají diskriminačně vůči nízkopříjmovým nájemníkům a těm, kteří jsou závislí na sociálním systému. Majitelé do nedávna těžili z nastavení systému dávek na bydlení, v rámci kterého stát proplácel velkou část výdajů na bydlení, a po svých nájemcích požadovali velmi vysoké nájem neodpovídající kvalitě bydlení. Prostorová segregace má nutně negativní dopad na duševní i fyzické zdraví lidí v důsledku života stráveného v prostředí s vysokým výskytem sociálně-patologických jevů, dlouhodobého stresu spojeného s platební (ne)schopností, výkonu těžkých manuálních a často nebezpečných profesí, špatné kvality bydlení, jako je nedostatek přiměřených hygienických zařízení, výskyt plísní a parazitů, nedostatečné vytápění, izolace a větrání a nedostatek osobního prostoru. I to je jednou z příčin, proč se romští muži v České republice dožívají v průměru o 19 let a romské ženy o 17 let méně než ti neromští.

¹ Úřad vlády České republiky. *Strategie romské integrace do roku 2020*. Praha, únor 2015. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/roma_czech_republic_strategy2_cs.pdf.

Existence škol s vysokou koncentrací romských žáků je indikátorem přetrvávající etnické, prostorové a se sociálním statusem svázané segregace v rámci vzdělávacího systému. V poslední dekádě příslušné úřady monitorují rozmístění romských žáků a studentů ve vzdělávání, především s ohledem na vzdělávací programy, do kterých jsou romské děti zapisovány, ale stále nebyl vytvořený dostatečný systém sledování praktických dopadů vzdělávacích politik na Romy. Přístup Romů k vzdělání a podpora jejich potřeb jsou závislé především na tom, zda žijí v sociálním vyloučení a na jejich faktické segregaci od předškolního věku. Závisí také na postojích majoritní společnosti vůči Romům jako takovým; postojům, které jsou převážně negativní. Romští žáci jsou stále neúměrně vzděláváni jako žáci s postižením. I přesto, že klesá počet romských žáků nesprávně zapsaných do speciálního proudu vzdělávání, počet romských dětí, které by navštěvovaly mainstreamové základní školy spolu s neromskými spolužáky, se nezvyšuje. Neromští rodiče vyvíjejí na školy nátlak, aby oddělovaly romské žáky a zřizovatelé a ředitelé škol málokdy tomuto tlaku vzdorují. Desegregace a prevence diskriminace na základě etnicity stále nebyly přijaté jako základní principy politik ani každodenní praxe.

Významná míra pravomocí, kterými disponují místní samosprávy v České republice, silně dopadá i na život Romů. Je to místní samospráva, která zřizuje školy a volá (nebo nevolá) jejich vedení k zodpovědnosti; to se týká šikany žáků, etnické, sociální a prostorové segregace i předčasného odchodu romských dětí ze vzdělávání a jejich směřování do nízkokvalifikovaných manuálních profesí. Je to místní samospráva, která se stará o sociální bydlení a která rozhoduje o tom, zda umožní vyplácení doplatku na bydlení na svém území. Je to také místní správa, která organizuje opatření pro zvyšování zaměstnanosti a která udržuje příjemce sociálních dávek v nekvalifikovaném manuálním zaměstnání. Je to místní samospráva, která přijímá protiústavní politiky „nulové tolerance“, a která podporuje místní policejní složky, aby se zaměřovali neúměrně na Romy při realizaci těchto diskriminačních opatření. Je to místní samospráva, která rozhoduje o tom, zda nezaplacené účty a poplatky předat exekutorům a tím přispět k platební neschopnosti svých občanů. Případové studie v závěrečné kapitole této zprávy ukazují, že tam, kde politické klima zůstává rasistické a proti-inkluzivní, se sociální situace Romů nikdy nezlepší. Státní sociální politiky, tak, jak jsou dnes nastavené, závisí na vůli místní samosprávy k jejich realizaci. Orgány státní správy se obávají střetu s těmi lokálními v obavě ze ztráty hlasů ve volbách. Potírání rasismu tak zůstává na bedrech statečných jednotlivců, kteří vynakládají svoji energii na stížnosti zodpovědným orgánům a to ne vždy s jednoznačnými výsledky.

Metodologicky příprava této zprávy zahrnovala výběr autorů a autorek jednotlivých kapitol ze strany organizací občanské společnosti. Tito autoři a autorky následně zpracovávali existující dokumenty, vedli rozhovory s různými zúčastněnými stranami z akademického prostředí, romské komunity, zástupců nevládních organizací a státní správy a sbírali konkrétní případy z terénu. Každá kapitola byla připravena ve spolupráci více organizací občanské společnosti, kromě kapitoly obsahující případové studie, kterou zpracovala jedna organizace samostatně.

Romodrom, který se specializuje na poskytování sociálních služeb romské komunitě v oblasti přístupu k a udržení bydlení a zaměstnání, přizval k přípravě kapitol zaměstnanost a bydlení Jana Husáka, který má dlouholeté zkušenosti z práce pro místní samosprávu. *Otevřená společnost*, organizace specializující se v oblasti advokační činnosti, zaštila kapitolu zdraví. *IQ Roma servis*, organizace, která pomáhá Romům s přístupem k veřejným službám, zaštila kapitolu vzdělávání. *Romano Jasnica* připravila kapitolu k případovým studiím na základě svých dlouholetých zkušeností s poskytováním sociální práce ve dvou odlišných romských komunitách. *Romea*, jako zkušená watchdog organizace v oblasti rasismu a diskriminace, přispěla do každé kapitoly částmi věnovanými těmto tématům. Kromě této oblasti se ROMEA věnuje poskytování stipendií romským studentům a tak přispěla i z tohoto tématu do kapitoly vzdělávání a podělila se také o své zkušenosti z oblasti přechodu žáků do středního školství. Selma Muhić Dizdarević z Karlovy univerzity se postarala o analýzu genderového aspektu v každé z tematických oblastí. Celý proces koordinovalo *Slovo 21*.

ZAMĚSTNANOST

Nejdůležitější otázkou v oblasti zaměstnanosti je diskriminace romských uchazečů o zaměstnání a to včetně těch, kteří jsou kvalifikovaní. Od přijetí Strategie romské integrace došlo v tomto ohledu jen k malému zlepšení. Hlavním problémem je selhání politik zaměřujících se na diskriminační praktiky mezi zaměstnavateli a obecně nezáměrně motivovat tyto zaměstnavatele k najímání a školení méně kvalifikované pracovní síly. Kvůli přetrvávajícímu nedostatečnému vzdělání vzniká i nepřiměřený počet nezaměstnatelných a nekvalifikovaných Romů, což je činí zranitelnými na oficiálním trhu práce (i vzhledem k jejich statusu příjemců sociálních dávek), jak bude popsáno níže.

Ačkoliv neznáme přesné údaje o nezaměstnanosti Romů, neboť Úřad práce České republiky (ÚP ČR) nemůže evidovat uchazeče o zaměstnání podle etnické či jiné příslušnosti; na základě obecných trendů vývoje nezaměstnanosti v ČR můžeme usuzovat, že se situace zaměstnanosti Romů meziročně zlepšuje s tím, jak se zlepšuje situace v celé společnosti.² Tento fakt, uvedený ve Zprávě o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017, dokládá nemožnost a neochotu vlády sbírat statistické údaje s cílem informovat o dopadu politik zaměstnanosti specificky na Romy a Romky. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (dále jen MPSV) navrhlo mnoho opatření zaměřujících se na romskou komunitu, přičemž si je plně vědomo, že neexistuje zatím žádný způsob, jak zhodnotit jejich efektivitu.³ Výbor Evropského parlamentu pro regionální rozvoj také obecně vyjádřil znepokojení nad tím, že mezi členskými státy, včetně České republiky, může dojít k nedorozumění ohledně definice zásady „jasného, ale nikoliv výlučného“ zaměření na konkrétní cílovou skupinu, pokud jde o konkrétní cílovou skupinu k provádění opatření sociální soudržnosti.⁴

Výzkum Agentury Evropské unie pro základní práva (dále jen FRA) zjistil, že „36 % romských žen a 33 % romských mužů žijících v České republice označilo za svou hlavní činnost jakoukoliv formu placené práce“.⁵ I když výzkum nerozlišoval mezi formálním a neformálním zaměstnáním, jedná se vůbec o první druh informací, který přispívá k politické debatě a sám stát by měl zajistit sběr takových dat, a to i vzhledem k existenci „šedé ekonomiky“ (tj. oficiálně nezaměstnané osoby, které vydělávají neformálně). Jedním z nejdůležitějších faktorů, který nutí nezaměstnané osoby k neformálnímu výdělku (tzn., aniž by jej nahlásili státu) je skutečnost, že pokud mají pohledávku u věřitele, veškeré oficiálně vykázané mzdy jsou zablokovány ke splácení dluhu. Když se do celého procesu zapojí exekutorské úřady, jejich poplatky exponenciálně zvyšují dlužnou částku,

² Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*. Praha, 2018. Dostupné z: <<https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>>, cit. 7. října 2018.

³ Například v dokumentu „*Informace o plnění usnesení vlády týkajících se integrace romské menšiny a aktivního postupu státní správy při uskutečňování opatření přijatých souvisejícími usneseními vlády ke dni 31. prosince 2017*“. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Informace-o-plneni-usneseni_2.pdf>, cit. 25. října 2018. MPSV si klade za cíl podporovat monitoring a evaluaci programu aktivní politiky zaměstnanosti, sledovat do jaké míry reaguje na specifické potřeby romských uchazečů o zaměstnání na trhu práce; nicméně hodnocení nástrojů specificky ve vztahu k příslušníkům romské menšiny není možné, vzhledem k tomu, že MPSV takové údaje neshromažďuje.

⁴ Výbor pro regionální rozvoj. *Zpráva o politice soudržnosti a marginalizovaných komunitách (2014/2247(INI))*. Evropský parlament, 2015. str. 18. Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2015-0314+0+DOC+PDF+V0//CS>>, „... Jsou uváděny velké rozdíly mezi členskými státy, pokud jde o to, zda uplatňují zásadu partnerství, které sahají od pravidelných konzultací sociálních partnerů až k úplnému opomenutí a neznalosti kodexu chování. Hodnocení projektů během předchozího programového období kromě toho ukázalo, že financování není vždy zaměřeno na skutečné potřeby příjemců ...“.

⁵ FRA. *Analýza výsledků průzkumu FRA o postavení Romů podle pohlaví*. 2013, str. 9. Dostupné z: <<http://fra.europa.eu/en/publication/2013/analysis-fra-roma-survey-results-gender>>, cit. 15. října 2018.

což nutí zadlužené osoby pracovat neformálně, neboť drtivá většina jejich platu by byla vyplacena na splácení jejich dluhu. Do této dluhové pasti neúměrně spadají sociálně znevýhodnění Romové.

Na základě zkušeností nevládních organizací, rozhovorů a znalosti romských komunit lze předpokládat, že počet romských mužů pracujících, ať už formálně či neformálně, přesahuje počet pracujících romských žen. Romští muži jsou zaměstnáváni nejčastěji v oblasti stavebnictví, obvykle bez formálních smluv, zatímco romské ženy pracují většinou formálně, konkrétně v oblasti poskytování služeb. Podle nevládních organizací pracují Romové v sociálně vyloučených lokalitách pro malé podniky (včetně romských) za nezákonných podmínek. Ve srovnání s romskými ženami zůstávají romští muži na takových místech kratší dobu, a protože nepřispívají do státního systému sociálního zabezpečení, ohrožení chudobou u romských mužů ve stáří je mnohem větší než u romských žen. Ty mnohem častěji pracují na základě standardních pracovních smluv. Tvůrci politik by proto měli přemýšlet i o těchto genderových aspektech při navrhování opatření na trhu práce v prospěch Romů.

Poznámka k (ne)zaměstnanosti a diskriminaci na trhu práce z hlediska genderu

Nezaměstnanost postihuje ženy větší měrou než muže. V roce 2017 dosáhl průměrný počet mužů v evidenci ÚP ČR 153,4 tis., což je o 43,5 tis. méně než v roce 2016. Průměrný počet žen se snížil o 44,9 tis. na 164,2 tis. Průměrný podíl žen na celkovém počtu registrovaných nezaměstnaných se nepatrně zvýšil na 51,7 %, v roce 2016 ženy tvořily 51,5 % všech uchazečů o zaměstnání.⁶

V roce 2017 bylo 41,7 tis. osob považováno za podzaměstnané podle metodiky Mezinárodní organizace práce (tj. osoby pracující méně než 40 hodin týdně, které by si přály pracovat vyšší počet hodin), což je méně než v roce předchozím. Na poklesu se podílely nepatrně větší měrou ženy, jejich počet se meziročně snížil o 3,7 tis.⁷ Vzhledem k převaze mužů v sezónně orientovaných odvětvích, je u nich patrná spíše opakovaná nezaměstnanost, zatímco ženy jsou více postiženy dlouhodobou nezaměstnaností.⁸

MPSV uvádí, že ženy se setkávají s diskriminací v zaměstnání v souvislosti s pohlavím i věkem. Zaměstnavatelé vyjadřují preference ženám, jejichž děti už dospěly, nebo ženám, které nemají v plánu otěhotnět. Dále preferují ženy v důchodu. Ženy také často nedostávají stejnou mzdu za stejnou práci jako muži (např. číšník/servírka).⁹ Český statistický úřad uvedl, že nejvíce ohroženými skupinami jsou osoby z neúplných rodin s dětmi (31,4 %) a osoby z rodin se třemi a více dětmi (17,4 %). Další ohroženou skupinou jsou jednotlivci ve věku 65 a více let, u nichž míra ohrožení příjmovou chudobou dosahuje 28,3 %.¹⁰

Podle veřejného ochránce práv (dále jen VOP) obecně platí, že ženy, které se vracejí po rodičovské dovolené do zaměstnání, se často setkávají s horšími pracovními podmínkami, nerovným odměňováním i snahou zaměstnavatele s nimi ukončit pracovní poměr.¹¹

⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Č. j.: MPSV-2018/80062-401/1. *Věc: Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017*, str. 43. Dostupné z <https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/trh_prace/rok2017/anal2017.pdf>.

⁷ *Tamtéž*, str. 13.

⁸ *Tamtéž*, str. 45.

⁹ Tisková zpráva MPSV, 19. dubna 2017. Dostupné z: <<https://www.mpsv.cz/cs/30287>>.

¹⁰ Český statistický úřad. *Stručný komentář*. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/documents/10180/61601872/16002118kc.pdf/bb1f2b64-07c7-47c8-a194-8f832c845a89?version=1.1>>.

¹¹ Veřejný ochránce práv. *Výroční zpráva o ochraně před diskriminací 2017*. Brno, 2018, str. 38. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyrocní_zpravy/Vyrocní_zprava_o_ochraně_před_diskriminací_2017.pdf>.

Zlepšování přístupu na trh práce a efektivita služeb zaměstnanosti

Cílem nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti (dále jen APZ) je: a) aktivizace zaměřená na osoby vyloučené z trhu práce; b) odstranění bariér, kterým čelí vyloučení uchazeči o zaměstnání; c) nastavení rovnováhy mezi poptávkou a nabídkou na trhu práce. Opatření APZ využívají celou škálu nástrojů určených jak pro zaměstnavatele, tak pro uchazeče o zaměstnání: rekvalifikace, investiční pobídky, veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, překlenovací příspěvky, příspěvky při zahájení nového zaměstnání, příspěvky při přechodu na nové podnikání, poradenství, afirmativní akce pro lidi se zdravotním postižením a cílené programy zaměřené na zaměstnávání.¹² Etnicita není kritériem pro žádná výše zmíněná opatření. Je proto nemožné posoudit, do jaké míry jsou relevantní pro Romy i vzhledem k faktu, že neexistuje dostatek údajů členěných podle etnického původu. Občanská společnost a další pozorovatelé uvádějí, že se Romové aktivně účastní těchto opatření a využívají je. Překážky nezaměstnanosti Romů popsané Světovou bankou v roce 2008 však přetrvávají i přes zavedená opatření.¹³

Jak uvádí Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017, hlavními nástroji, které jsou k dispozici pro sociálně znevýhodněné osoby, jsou veřejně prospěšné práce (dále jen VPP) a společensky účelná pracovní místa (dále jen SÚPM).¹⁴ V těchto programech dostávají zaměstnavatelé (ať už komerční, neziskové nebo veřejné instituce) dotace na mzdy, pokud prostřednictvím smlouvy s ÚP ČR zaměstnávají znevýhodněného uchazeče o zaměstnání. Podle Analýzy vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017 od MPSV¹⁵ byly nástroje VPP (19 259 najatých - viz níže členění podle pohlaví) a SÚPM (17 437 najatých osob) nejčastěji používanými nástroji v roce 2017.

Po pracovních činnostech realizovaných v rámci VPP není poptávka na běžném pracovním trhu. Ze skupiny uchazečů o zaměstnání s nižším dosaženým vzděláním mají zaměstnavatelé zájem o řemeslníky, musí však splňovat podmínky minimálního vzdělání a praxe v požadované činnosti. VPP se nezaměřují na zvýšení uznávaného vzdělání Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) ani na získání praxe v požadovaném oboru. Pracovník zaměstnaný v rámci VPP vykonává převážně práce se zaměřením na údržbu zeleně a čistoty veřejného prostranství. Tyto činnosti jsou vykonávány zvláště na úrovni obcí, které jsou největšími poskytovateli pracovních příležitostí pro dlouhodobě nezaměstnané.¹⁶ Oproti tomu SÚPM jsou vykonávány dle pravidel stanovených MPSV jako řízené praxe. Jinými slovy, absolvent školy může získat praxi v oboru prostřednictvím SÚPM, která je zacílená na osvojení si teoretických znalostí v praxi, čímž se zvyšuje jeho konkurenceschopnost na trhu práce.

Pro zaměstnavatele jsou opatření APZ hlavně výhodným způsobem, jak levně získat méně kvalifikovanou pracovní sílu.¹⁷ U obou z uvedených nástrojů APZ je zaměstnavateli, který

¹² Integrovaný portál MPSV. *Zprávy o realizaci APZ za rok 2014*. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/realizace_apz>.

¹³ Světová banka. *"Czech Republic: Improving Employment Chances of the Roma"*. 2008. Dostupné z: <<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/18915>>.

¹⁴ Úřad vlády ČR. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*.

¹⁵ MPSV. *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017*.

¹⁶ Sdružení místních samospráv ČR. *„Obce podporují veřejně prospěšné práce, žádají ale úpravy“*. 6. 3. 2018. Dostupné z: <<https://www.smscr.cz/cz/62-aktuality/1545-obce-podporuji-verejne-prospesne-prace-zadaji-ale-upravy>>, cit. 6. ledna 2019.

¹⁷ *Příspěvek bude poskytován uchazečům o zaměstnání po dobu nejvýše 24 měsíců, kteří jsou registrováni jako uchazeči o zaměstnání déle než 24 měsíců; pro ty, kteří mají nízkou nebo žádnou kvalifikaci (ISCED 0 - 2, tj. maximální úroveň dokončeného vzdělání je povinné vzdělání); a pro ty, kterým hrozí sociální vyloučení nebo jsou sociálně vyloučení (např. lidé ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, osoby propuštěné z vězení, lidé v hmotné nouzi)*. Národní program reforem České republiky 2018, Úřad vláda České republiky, 2018, s. 18. *Národní program reforem České republiky 2018*. Dostupné z: <https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/npr-2018.pdf>.

vytváří pracovní příležitost, poskytnut příspěvek nepřesahující na trhu běžnou výšku mzdy podle typu zaměstnání a to včetně odvodů pojistného na sociální zabezpečení a na veřejné zdravotní pojištění.¹⁸ V roce 2017 bylo na realizaci APZ vynaloženo celkem 4,76 mld. Kč, přičemž podpořeno bylo celkem 59 925 osob. Z toho bylo 2,24 mld. Kč vynaloženo na VPP.¹⁹ Novelou zákona o zaměstnanosti z roku 2017²⁰ byla prodloužena délka časového období, po které je možné poskytovat finanční příspěvek na vytvoření SÚPM, a to z 12 na 24 měsíců.²¹ Jedná se o pracovní místa, která zaměstnavatelé zřizují nebo rezervují po dohodě s ÚP ČR pro uchazeče o zaměstnání, kteří si nemohou najít práci jiným způsobem a jimž ÚP ČR při zprostředkování zaměstnání věnuje zvláštní péči.

Od roku 2004 jsou informace o možnostech zaměstnání poskytovány prostřednictvím Integrovaného informačního portálu MPSV. Portál nabízí širokou paletu informací z oblasti služeb zaměstnanosti, státní sociální podpory, Evropské unie (EURES) a užitečné lokální informace z jednotlivých úřadů práce. Uchazeči o zaměstnání a zaměstnavatelé zde mohou podle potřeby aktualizovat své online profily. Portál čerpá z údajů z centrálních databází o volných pracovních místech, školách a zaměstnavatelích, kteří podali návrh na prohlášení konkurzu. Usnadňuje také komunikaci s úřady.²² Existují i online zdroje soukromého sektoru o pracovních nabídkách, systému sociálního zabezpečení, financování, investicích a dalších informacích souvisejících se zaměstnáním. Sektor nevládních organizací hraje významnou roli pro sociálně vyloučené Romy (poskytuje cílené pracovní poradenství a pomoc při řešení případů diskriminace).

Informace online jsou k dispozici v češtině a dalších jazycích EU; terminologie, která je v nich použita, je ale v podstatě nesrozumitelná pro mnohé osoby s nižším vzděláním. Osobám, kterým jsou tyto informace určeny, tak v podstatě nejsou poskytovány žádné užitečné informace. Výzkumy ukazují, že překážky bránící v přístupu Romů k informacím, patří k nejvýznamnějším faktorům jejich sociálního vyloučení a souvisí s přístupem ke vzdělání. Romové, kteří jsou dlouhodobě segregováni a sociálně vyloučení, považují tyto oficiální informace za nepochopitelné a vágní. To přispívá k jejich vyloučení z pracovního trhu. V tomto ohledu také český stát i nadále selhává při umožnění výkonu práva příslušníků národnostních menšin na šíření a přijímání informací ve svém vlastním jazyce.²³

Tato otázka se týká i osob, které, přestože mluví hovorově česky, nemusejí rozumět odborné terminologii, právním termínům či psanému spisovnému jazyku. Následující příklad je ilustrací této situace: mladá romská žena navštívila obecního úředníka s žádostí o pomoc, protože její děti byly odebrány do státního opatrovnictví. Úředník se jí zeptal, kdo to udělal a na jakém základě. Žena mu ukázala dokument o rozhodnutí odebrání dětí do péče, který podepsala. Úředník se zeptal, proč dokument podepsala. Žena odpověděla, že nepochopila, co zde bylo napsáno, ale byla poučena, aby dokument podepsala. Úředník poté interpretoval text tak, aby jej pochopila. Příklad věty, kterou v textu žena nepochopila, byl následující: „V domácnosti neexistují sanitární zařízení“. Žena nevěděla, co výrok znamená, ale když se jí úředník zeptal, zda bydlí na místě s koupelnou, umyvadlem a toaletou, odpověděla, že ano. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí bylo učiněno na základě nepravdivých informací, soud nařídil, aby děti byly vráceny zpět matce do péče.

Nepochopitelná povaha úředních dokumentů, včetně pracovních smluv a jiných právních dokumentů, se týká mnoha Romů, kteří následně žádají o pomoc nevládní organizace.

¹⁸ Původně poskytováno po dobu maximálně 12 měsíců.

¹⁹ Národní program reforem České republiky pro rok 2018, str 18.

²⁰ *Tamtéž.*

²¹ *Tamtéž.*

²² Navigace a obsah - návod na používání Integrovaného portálu MPSV. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sprava/napoveda/navigace_a_obsah.htm.

²³ Zákon č. 271/2001 Sb., O právech příslušníků národnostních menšin.

Není možné uvést, kolik Romů je takto zasaženo, protože organizace většinou nesbírají statistiky členěné podle etnického původu; lze však předpokládat, že Romové tvoří značný počet chudých, či méně vzdělaných osob, kteří jsou tímto jevem postiženi.

I když nemáme oficiální statistiky o počtu romských žen a mužů, kteří využívají APZ, na základě zkušeností nevládních organizací, terénních rozhovorů a dalších pozorování, lze říci, že VPP jsou opatřením, se kterým se romské ženy a muži nejčastěji setkávají, když potřebují pomoc při hledání zaměstnání. Co se týče celkové populace, v roce 2017 pracovalo 19 259 mužů a 8 733 žen díky programu VPP.²⁴ Nenalezli jsme však žádný výzkum, který by se zabýval tím, kolik Romů patří mezi osoby zaměstnané v rámci VPP.

To, že stát selhává při shromažďování dat členěných podle etnického původu, zjevně ignoruje jasně formulovaný požadavek, a to že projekty financované Evropskou unií (jako jsou opatření APZ) určené pro marginalizované skupiny, by měly být účinně a efektivně monitorovány. Opatření APZ kritizovali evaluátoři EU za to, že jsou vyvíjena bez konzultací s komunitami, jimž jsou nabízena; za to, že jsou špatně navržena a že jsou prováděna povrchně.²⁵ Nedostatek údajů členěných podle etnického původu o náborech zaměstnanců a o uchazečích o zaměstnání je překážkou rozvoje efektivních opatření boje proti dlouhodobé nezaměstnanosti zranitelných skupin. Brání také v zacílení podpory specificky na Romy a Romky v oblasti přípravy na výzvy nového pracovního trhu. Vládní dokumenty se nezabývají ani tím, jak motivovat zaměstnavatele, aby zaměstnávali Romy.

Ve výzkumu o postavení romských žen ve společnosti, provedeného organizací Slovo 21, respondenty uvedly, že pro ně jako ženy je mnohem snazší najít si formální zaměstnání než pro Romy - muže. Zaměstnavatelé se prý romských žen „bojí méně než mužů“. Zároveň konstatovaly, že pro muže je zase jednodušší najít si nízko-kvalifikovanou manuální práci. Respondenty také uváděly, že se zaměstnavatelé nedotazují mužů na jejich rodinnou situaci a že otevřeně vyjadřují obavy, že romské matky by upřednostnily péči o rodinu na úkor práce.²⁶

Rychlé technologické změny jsou příčinou strukturální nezaměstnanosti, která se týká jak Romů tak neromů. České firmy se připravují na výzvy průmyslu 4.0, které souvisejí s technologickou standardizací a kybernetickou bezpečností. Nízkokvalifikovaní pracovníci budou nejvíce postiženi posunem zdrojů k těmto prioritám a romští pracovníci zůstávají nepřiměřeně nízkokvalifikovaní. Jedním ze základních rozdílů mezi průmyslem 3.0 a průmyslem 4.0 je modernizace ve více oblastech než jen výroby; průmysl 4.0 je spojen s poptávkou po infrastruktuře, která dokáže shromažďovat a analyzovat větší množství dat a vyžaduje nové dovednosti. V českém kontextu diskuse o tomto přechodu nemá jako svůj hlavní předmět zájmu osud méně vzdělaných osob. Přes robotizaci, nasazení umělé inteligence a internet věcí by mohlo dojít k větší nezaměstnanosti osob s nižším dosaženým vzděláním. Podle bývalého ministra školství je povědomí o průmyslu 4.0 a jeho dopadu na vzdělávání a zaměstnanost obecně velmi nízké, což znamená, že příprava sektoru vzdělávání na průmysl 4.0 zatím výrazněji neprobíhá.

Nebudou-li Romové s nízkou kvalifikací systematicky připravováni na pracovní požadavky digitální ekonomiky, budou i nadále neúměrně nezaměstnaní. V klíčových oblastech ovlivňujících konkurenceschopnost romských žen a mužů nejsou v současné době prováděna žádná opatření a žádná z nich nemohou být pilotována bez skutečné znalosti

²⁴ MPSV. *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017*, str. 53.

²⁵ Evropský parlament, Výbor pro regionální rozvoj, Zpráva o politice soudržnosti a marginalizovaných společnostech (2014/2247 (INI)).

²⁶ Slovo 21. *Postavení Romek v ČR*. Praha, 2014, str. 28. Dostupné z: http://www.slovo21.cz/images/dokumenty/DEF_VZKUM_O_POSTAVEN_ROMSKCH_EN_V_R_pdf_publikace9_2014.pdf.

toho, kolik romských mužů a žen je na trhu práce (a kde).²⁷ Státní instituce musí překonat svou neochotu sbírat etnicky členěná data o romské pracovní síle, aby mohly zaměřit veřejné politiky tam, kam je potřeba. Absence dat členěných podle etnického původu je důvodem, proč nebyla doporučení Světové banky před deseti lety splněna v nezbytném rozsahu nebo na úrovni požadované kvality. Musíme proto konstatovat, že není dostatek informací, díky kterým by bylo možné navrhnout konkrétní opatření.

Prevence, odhalování a omezování diskriminace Romů a dalších projevů anticiganismu na trhu práce

Podle první monitorovací zprávy občanské společnosti o implementaci NRIS v České republice se termín „anticiganismus“ začal objevovat ve vládních dokumentech jako specifická forma rasismu zaměřeného proti Romům od roku 2009; výskyt protiromských postojů je tedy oficiálně dokumentován. Vládní dokumenty, výzkumy a průzkumy rovněž uznávají, že diskriminace na pracovním trhu ovlivňuje míru zaměstnanosti Romů. Strategie sociálního začleňování na období 2014-2020 například uvádí: „*Oblast života, ve které se nejčastěji vyskytuje diskriminace v České republice, je oblast zaměstnání a na trhu práce jsou ohroženy všechny sociálně znevýhodněné skupiny. Předpoklad je velmi častou příčinou diskriminace*“.²⁸ Nicméně tyto dokumenty neanalyzují diskriminaci Romů a neexistují žádné etnicky členěné údaje o diskriminaci.

Neexistují tedy oficiální, systematicky shromažďované údaje na vládní úrovni o diskriminaci Romů na trhu práce, přestože nevládní organizace a nezávislé průzkumy všeobecně rozšířenou diskriminaci dokumentují. Jedním z příkladů je experiment provedený na konci roku 2014 výzkumníky z prestižního Centra pro ekonomický výzkum a doktorské studium (CERGE-EI).²⁹ Ti vytvořili tři fiktivní osoby, které se zajímají o pronájem bytů a hledání pracovních míst (bílí) čeští, asijská a romská uchazeči odpovídali na inzeráty jako tyto osoby a následně hodnotili odpovědi. Čeští uchazeči o zaměstnání měli o 75 % vyšší pravděpodobnost, že budou pozváni na pracovní pohovor než romská kandidátka v jinak podobné situaci; u zaměstnavatelů se výrazně projevovala přímá diskriminace.

Ve Zprávě o stavu romské menšiny z roku 2017³⁰ se uvádí, že překážky k oficiálnímu zaměstnávání Romů jsou: diskriminace/předsudky; údajné negativní předchozí zkušenosti s romskými zaměstnanci; nízké vzdělání/kvalifikace romských žadatelů; nedostatečný zdravotní stav Romů, včetně tělesných postižení; záznamy v trestních rejstřících romských uchazečů o zaměstnání. Zadluženost romských uchazečů o zaměstnání je rovněž překážkou, nebo dokonce důvodem k diskvalifikaci. Tyto výroční zprávy obsahují odhady počtu romských mužů a žen žijících v ČR a zjištění z lokálních výzkumů prováděných různými organizacemi. Data sbírají pro Úřad vlády ČR regionální koordinátoři pro záležitosti romské menšiny. Údaje, které by se na situaci Romů dívaly z celostátní perspektivy, však dostupné nejsou. Podle ředitele ASZ Davida Beňáka oficiální výzkum předsudků zaměstnavatelů proti romským mužům a ženám, včetně toho, zda mají tyto předsudky genderový rozměr, zatím realizován nebyl. Výše zmíněný výzkum organizace Slovo 21 se zabýval i diskriminací na pracovním trhu pohledem romských žen. Tato data

²⁷ Česká školní inspekce (ČŠI) a ministerstvo školství zkoumají současný počet romských žáků v různých vzdělávacích programech; diskuse o jejich metodice a jejich nedostatcích jsou diskutovány v kapitole Vzdělávání.

²⁸ MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020*. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf>, cit. ze dne 9. října 2018.

²⁹ ČTK a Kostlán, František. „*CERGE-EI: Na trhu práce i na trhu s bydlením dochází k silné diskriminaci menšinových kandidátů*.“ Romea.cz, 3. listopadu 2014. Český originál k dispozici na: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/cerge-ei-na-trhu-prace-i-na-trhu-s-bydlenim-je-silny-vyskyt-diskriminace-vuci-uchazecum-z-mensin>>, cit. ze dne 9. října 2018.

³⁰ Úřad vlády. *Zpráva o stavu romské menšiny 2017*.

však není možné srovnat se subjektivním vnímáním diskriminace romskými muži, protože obdobný výzkum zaměřený na muže neexistuje.

Diskriminace na trhu práce je sledována Státním úřadem inspekce práce (dále jen SÚIP), který se jí zabýval v letech 2014 a 2017.³¹ SÚIP však nesledoval specificky diskriminaci, které čelí Romové, a tak ani nejsou k dispozici žádná data z této oblasti. V souvislosti s nízkou mírou nezaměstnanosti zaznamenal SÚIP v roce 2017 nejvyšší počet diskriminačních inzerátů od roku 2014, ve kterých zaměstnavatelé a priori vylučovali cizince a Romy jako vhodné kandidáty.³²

Popis porušení	Počet porušení	
	2014	2017
Diskriminace při uplatňování práva na zaměstnání	58	55
Diskriminační nabídky zaměstnání	45	68
Celkem	103	123

Zdroj: Česká republika 2018. *Roční souhrnná zpráva o výsledcích kontrolních akcí provedených inspekcí za rok 2017*. Praha, Státní úřad inspekce práce.

Příklad diskriminační nabídky zaměstnání je následující: „Hledám dva lidi, kteří pracují na stavbě - zedník a asistent. Nejlepší by byl někdo se zkušenostmi s mechanickou omítkou. Vyžadují spolehlivost a soběstačnost. Práce je po celý rok v oblastech Blansko, Brno a Vyškov. Žádné Romy, prosím“.³³

Zpráva SÚIP za rok 2017 našla příklady diskriminace na základě věku, zdravotního postižení, rasy, pohlaví (včetně nerovného odměňování mužů a žen za stejnou práci), sexuální orientace a členství v odborových organizacích. Zákaz diskriminace na základě pohlaví je přijímán méně vážně než zákaz diskriminace na jiných základech, zejména u povolání, které ženy obvykle vykonávají (např. maloobchodní prodej). Zaměstnavatelé údajně uvádějí upřednostňované pohlaví žadatelů v inzerátech, protože nevěří, že příslušníci druhého pohlaví by měli zájem vůbec se o takovou práci ucházet. Inspektoři tvrdí, že zaměstnavatelé se domnívají, že by měli mít možnost zvolit si koho najmout na základě svých vlastních kritérií, neboť mohou nejlépe posoudit, co konkrétní zaměstnání vyžaduje, a že by měli být schopni zveřejňovat inzeráty, v takové formě, v jaké sami chtějí.³⁴ Případy diskriminace Romů v zaměstnání byly již v minulosti řešeny VOP, ale tento úřad v poslední době nezveřejnil konečné výsledky těchto případů.

Výzkum z roku 2014 nevládní organizace Slovo 21 uvádí, že romské ženy chtějí pracovat, jsou ochotny dojíždět za prací a pracovat buď na plný, nebo částečný úvazek. Cítí se však bezmocně a zklamaně kvůli překážkám, s kterými se neustále potýkají. Trápí je zejména ty, které souvisí s jejich romským původem. Pro většinu respondentek je důvodem jejich nezaměstnanosti nedostatek pracovních míst, dále mateřská dovolená, zdravotní problémy, nebo diskriminace.³⁵ Respondentky uvedly, že byly často informovány o tom, že zaměstnání již není dostupné poté, co zaměstnavatel zjistil jejich romský původ, nebo popisují, že jim bylo osobně sděleno „nenajímáme Romy“; byly osobně odmítnuty,

³¹ Votavová, Jitka. "Czech Labor Inspection discovers highest numbers of discriminatory want ads in four years". Romea.cz, 11. dubna 2018. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/en/news/czech/czech-labor-inspection-discovers-highest-numbers-of-discriminatory-want-ads-in-four-years>>, cit. ze dne 9. října 2018.

³² Tamtéž.

³³ "Romové mají smůlu. Diskriminačních inzerátů je stále více". Tyden.cz, 6. dubna 2018. Dostupné z: <[https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/romove-maji-smulu-diskriminacnich-inzeratu-je-stale-vice_474631.html](https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/romove-maji-smulu-diskriminacnich-inzeratu-je-stale-vice-vice_474631.html)>, cit. 9. září 2018.

³⁴ Státní úřad inspekce práce. *Roční souhrnná zpráva o výsledcích kontrolních akcí za rok 2017*, str. 42. Dostupné z: <http://www.suip.cz/_files/suip-f8430a051a6eab838f616a95e862660e/rocni-souhrnna-zprava-o-vysledcich-kontrolnich-akci-za-rok-2017.pdf>.

³⁵ Slovo 21. *Postavení Romek v ČR*. Praha, 2014, str. 26.

přestože po telefonu byly informovány o tom, že pozice je volná, nebo byly dokonce propuštěny poté, co zaměstnavatel uvěřil tvrzením od třetích stran, že jsou Romky.³⁶ Respondentky vyjádřily obavu nad tím, že chyby, které učiní jednotliví Romové, mají negativní vliv na všechny Romy a budou zobecněny na celé romské obyvatelstvo - romské ženy si uvědomují, že selhání jednoho Roma poškozují celou skupinu v očích neromů. Jak také naznačuje výzkum FRA, uvedený v předchozí části této Monitorovací zprávy, rozsah diskriminace související se zaměstnáním se může lišit podle typu práce a může vykazovat genderové rozdíly.³⁷

Jedna ze stěžejních iniciativ, která zvyšovala povědomí veřejnosti o diskriminaci Romů v zaměstnání, byla kampaň „HateFree Culture“, kterou ASZ realizuje od roku 2014 za finanční podpory Fondů EHP a Norska. Nezisková organizace Romea monitorovala kampaň a zjistila, že téma diskriminace namířené proti Romům na trhu práce se v průběhu času stalo jen jedním z mnoha témat a navíc ne zvláště viditelné.

Příkladem dobré praxe je nezisková organizace IQ Roma Servis, která podporuje zaměstnávání Romů a od roku 2007 poskytuje zaměstnavatelům „Ethnic Friendly“ ocenění, za to, že prokázali respekt k principu rovného zacházení s etnicky různorodou pracovní silou v dlouhodobém měřítku a zajistili dodržování tohoto principu. Ocenění je udělováno zaměstnavatelům, kteří nediskriminují Romy, kteří jsou otevření poskytování zaměstnání, a kteří vnímají problémy, kterým Romové čelí. Projekt ovlivňuje atmosféru ve společnosti tím, že demonstruje, že Romové chtějí pracovat, pracují při nástupu do zaměstnání a stojí za to je najímat na plný úvazek.

Povaha občanských iniciativ a vládních nástrojů zaměřených na boj proti anticiganismu a diskriminaci Romů v zaměstnání je vcelku skromná. Mnoho politiků navíc situaci značně zhoršuje a dále posiluje předsudky vůči Romům tím, že tvrdí, že Romové „*prostě nechtějí pracovat*“. Taková rasistická vyjádření zaznívají i z úst prezidenta ČR Miloše Zemana. Ten v říjnu 2018 uvedl, že Romové nechtějí pracovat³⁸ a později to doplnil výrokem, že 90% Romů nepracuje.³⁹ Naštěstí mnoho Romů, včetně těch česky nebo slovensky mluvících pracujících v jiných zemích EU, protestovalo proti jeho tvrzením, částečně zveřejněním svých fotografií v práci na sociálních sítích.⁴⁰ Tento protest získal pozornost českých médií, které o něm rozsáhle informovaly na základě informací poskytnutých zpravodajským serverem Romea.⁴¹ Například zpravodajský tým České televize vybíral tyto fotografie jako

³⁶ *Tamtéž*, str. 28

³⁷ Průzkum dále ukazuje, že mezi sledovanými členskými státy EU vykazuje Česká republika, Maďarsko a Slovensko nejvyšší podíl účasti romských žen na trhu práce; mají také vysoký podíl romských žen na plný úvazek: 93% romských žen, které jsou na Slovensku placeny, má práci na plný úvazek, následuje 89% v Maďarsku a 83% v České republice. Stejný průzkum však zjistil, že české romské ženy uváděly při hledání práce nejvyšší míru diskriminace. FRA, 2014, *Analýza výsledků průzkumu FRA Romů podle pohlaví*, str. 7

³⁸ Zdeněk Ryšavý, 2018. „Zeman opět útočil na Romy. Nechtějí prý pracovat a nafackovat jim je dobrá metoda, která se osvědčuje“. Romea.cz, 25. září 2018. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/zeman-opet-utocil-na-romy-nechteji-pry-pracovat-a-nafackovat-jim-je-dobra-metoda-ktera-se-osvedcuje>, cit. 9. října 2018.

³⁹ ČTK, Zdeněk Ryšavý, 2018. „Zeman znovu uráží Romy: Co je to za národnost, která se nedokáže přihlásit ke své národnosti, nacismus je prý už daleko“. Romea.cz, 5. října 2018. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/zeman-znovu-urazi-romy-co-je-to-za-narodnost-ktera-se-nedokaze-prihlasi-ke-sve-narodnosti-nacismus-je-pry-uz-daleko>, cit. 9. října 2018.

⁴⁰ Zdeněk Ryšavý. „European Roma flood Facebook with hundreds of photos of themselves at work, tell Czech President to stop insulting them“. 25. října 2018. Dostupné z: <http://www.romea.cz/en/news/czech/european-roma-flood-facebook-with-hundreds-of-photos-of-themselves-at-work-tell-czech-president-to-stop-insulting-them>.

⁴¹ *Tamtéž*

„Fotografie týdne“.⁴² Česká tisková kancelář informovala o fotografiích⁴³ a její článek byl otisknut dalšími médii.

Alternativy zaměstnanosti v oblastech s omezenou primární poptávkou na trhu práce

V českém kontextu má čerpání dávek v nezaměstnanosti vliv na výši ostatních sociálních dávek, o které uchazeči o zaměstnání mohou požádat.⁴⁴ Podpora v nezaměstnanosti se pro účely výpočtu k čerpání dávek sociálního zabezpečení považuje za příjem. Vztah mezi aktivitou nezaměstnané osoby a výší sociálních dávek je zřejmý z obsahu Zákona o pomoci v hmotné nouzi. Konkrétně z ust. § 25 tohoto zákona, z něhož vyplývá, že osobě, která je uchazečem o zaměstnání a prokazatelně se snaží využít další možnosti zvýšení příjmu vlastní prací, se zvyšuje částka na živobytí o 40 % částky rozdílu mezi životním a existenčním minimem.

Analytici často spojují finanční hodnotu sociálních dávek s klesající motivací uchazečů o zaměstnání přijímat formální zaměstnání. Skutečnost, že současný systém sociálního zabezpečení není optimální, se projevuje pokračujícími pokusy postupně sloučit různé dávky, snížit finanční obnos vyplacený v rámci těchto dávek a zpřísnit omezení způsobilosti jednotlivců dávky pobírat. Navzdory veškerému úsilí se stále nedaří snížit nezaměstnanost u nejméně kvalifikovaných osob. Vývoj trhu má pravděpodobně na snížení nezaměstnanosti větší dopad než opatření sociálního zabezpečení. Proto by měl být, za účelem snížení nezaměstnanosti, vytvořen systém motivace pro zaměstnavatele najímat a školit méně kvalifikované osoby (včetně Romů) a pro vyškolené osoby pak systém motivace k získání formální certifikace.

Jedno z kritérií, na základě kterého zaměstnanci ÚP posuzují snahu uchazečů o zaměstnání skutečně se zaměstnat, je to, nakolik jsou ochotni přijmout zaměstnání ze stávající nabídky pracovních příležitostí. Motivace se zaměstnat je tak posuzovaná i na základě ochoty přijmout zaměstnání v rámci VPP. Taková opatření podpory zaměstnanosti však ve skutečnosti pouze dodávají zaměstnavatelům levnou nízkokvalifikovanou pracovní sílu. Příjemci dávek (jakého počtu Romů se to týká, známo není), kteří pracují v rámci VPP, jsou stálým zdrojem levné pracovní síly. Úřad práce poskytuje zaměstnavatelům v rámci VPP příspěvek do výše 20 hodin týdně minimální mzdy. Minimální mzda je přibližně 73 Kč za hodinu práce, což znamená, že za jeden týden si může osoba vykonávající VPP přivydělat 1 464 Kč.

Nezaměstnaní příjemci dávek jsou asi nejlevnější pracovní síly na částečný úvazek z celé střední Evropy.⁴⁵ Města Moravskoslezského a Ústeckého kraje, ve kterých žije nejvíce Romů, jsou zdrojem mnoha příkladů využití této levné pracovní síly. Ve městě Ústí nad Labem tvoří romské ženy a muži zaměstnaní v rámci VPP (v městských oblastech s vyšší

⁴² Česká televize, ČT24. Newsroom ČT, "Vzkaz Romů". 7. října 2018. Dostupné z: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/11030967025-newsroom-ct24/218411058170030/obsah/648677-fotografie-vzkaz-romu-prezidentovi>>, cit. 9. října 2018.

⁴³ ČTK, „Řadu Romů pobouřily Zemanovy výroky, zveřejňují své fotky z práce“. Ceskenoviny.cz, 3. října 2018. Dostupné z: <<https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/radu-romu-pobourily-zemanovy-vyroky-zverejnuji-sve-fotky-z-prace/1669969>>, cit. 9. října 2018.

⁴⁴ Uchazeči o zaměstnání má nárok na dávku v nezaměstnanosti, pokud byli zaměstnaní po dobu nejméně 12 měsíců během posledních dvou let před podáním žádosti (a k tomu musí splnit další podmínky). Délka dávky v nezaměstnanosti se odstupňuje podle věku uchazeče o zaměstnání, která je rozdělena do 50 let, mezi 50 a 55 lety nebo od 55 let výše. Výše příspěvku se rovná procentu na základě výdělků z posledního zaměstnání osoby. Výše dávky v nezaměstnanosti může být zvýšena účastí osoby na takzvaném nekoncesním zaměstnání.

⁴⁵ "Které odvody a dávky ovlivní růst minimální mzdy v roce 2018?" Finance.cz, 5. 10. 2018. Český originál dostupný z: <https://www.finance.cz/496590-minimalni-mzda-2018/?gclid=Cj0KCQjwxvbdBRC0ARIsAKmec9Z8JwsxxrALeFrwxnCnumbt7FrG8fZT8KdVLUWUkI3yx6_MHW-RVdQaAlaNEALw_wcB>, cit. 10. října 2018.

koncentrací Romů) také většinu všech zaměstnaných Romů, i když toto není oficiálně zaznamenané zjištění.

Celostátní údaje o příjmech nejsou členěné podle etnického původu. Všeobecné statistické údaje sice ukazují, že ženy vydělávají méně než muži; není ale dostatek výzkumů, z kterých by se dala tato situace doložit specificky u romských žen a mužů.

Řešení překážek a odrazujících faktorů v oblasti zaměstnanosti

Výzkum FRA o zaměstnanosti, chudobě a Romech⁴⁶ se zaměřoval na překážky a odrazující faktory v zaměstnanosti. Výstupy z tohoto výzkumu ukázaly, že romské ženy vykonávají formální zaměstnání ve stejné, nebo dokonce vyšší míře než muži. Mladé romské ženy (mezi 16 a 24 roky) jsou zaměstnané ve vyšší míře než mladí romští muži. To může naznačovat, že, z hlediska zaměstnanosti, je vzdělání romských žen návratnější investicí, než je tomu u romských mužů. Nicméně je zde třeba zdůraznit, že nedostatek dat brání rozvoji politik v této oblasti.

⁴⁶ Agentura Evropské unie pro základní práva. *Chudoba a zaměstnanost: situace Romů v 11 členských státech EU*. Průzkum Romů - Data v centru pozornosti. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/poverty-and-employment-situation-roma-11-eu-member-states>.

BYDLENÍ A ZÁKLADNÍ VYBAVENOST

Nejdůležitější otázkou v oblasti bydlení je diskriminace ze strany majitelů nemovitostí vůči nájemníkům s nízkými příjmy a příjemcům sociálních dávek jako nájemníkům, mezi nimiž jsou Romové neúměrně zastoupeni. Dalším problémem je také nedostatek cenově dostupných nájemních bytů pro osoby s nízkými příjmy. To je spojeno s vykořisťováním všech nájemníků, kteří čerpají sociální dávky. Přetrvávajícím problémem je také diskriminace pronajímatelů vůči Romům bez ohledu na jejich příjem.

Neexistují žádné údaje o specifické diskriminaci Romek na základě pohlaví. Zkušenosti matek samoživitelek, včetně romských svobodných matek, na trhu nájemního bydlení nebyly zkoumány. Podle údajů Českého statistického úřadu z roku 2017 má 23,2 % domácností finanční potíže, a jejich příjmy pokrývají pouze základní potřeby. Většina těchto domácností tvoří svobodné matky s nezletilými dětmi a ženy ve věku 65 let a starší, které žijí samy.⁴⁷

Zlepšování přístupu k bezpečnému a dostupnému bydlení

Ministerstvo pro místní rozvoj (dále jen MMR), je ústředním orgánem státní správy ve věcech regionální politiky, politiky bydlení, rozvoje domovního a bytového fondu, regulace nájemného, územního plánování a stavebního řádu, vyvlastnění, investiční politiky, cestovního ruchu a pohřebnictví. Obce mají jen povrchní právní odpovědnost za poskytování a plánování bydlení a jejich pravomoci jsou definovány podle typu jejich působnosti. Jak bude popsáno níže, v praxi mají obce značný vliv na to, kdo získá pronájem městského či obecního bytu.

Podle platné právní úpravy obec vykonává tzv. působnost samostatnou a působnost přenesenou. Právo obcí na samosprávu zakotvuje čl. 100 Ústavy ČR, přičemž její čl. 8 stanoví, že „*samospráva územních samosprávných celků se zaručuje*“. Oblast bydlení spadá do okruhu tzv. samostatné působnosti obce. Proto se právo na přiměřené bydlení realizuje v režimu dobrovolného plnění potřeb občanů. V českém právním řádu není právo na bydlení explicitně zakotveno. V této souvislosti jsou mezinárodněprávní závazky státu řešeny poskytováním bydlení, které splňuje jen minimálně definici přiměřenosti bydlení. Ústavní soud ve vztahu k právu na bydlení několikrát judikoval, že stát je schopný poskytovat bydlení a má k dispozici prostředky právní ochrany bydlení k tomu, aby byla zaručena práva spojená se zajištěním minimálního standardu bydlení. Ústavní soud směřoval svou pozornost na sociální dávky určené na bydlení, zvláště doplatek na bydlení, který byl mimo jiné určen na úhradu přístřeší, tj. formu bydlení nejnižší kvality, která však nemusí být tou nejlevnější, jak bude popsáno níže.

Vedle naplňování práva na přiměřené bydlení jsou státem poskytovány podpory prostřednictvím Státního fondu rozvoje bydlení a MMR - programy „Podpora bydlení“, podprogramy „Bytové domy bez bariér“ a „Podporované byty“, dotační tituly „Pečovatelství byt“ a „Komunitní dům seniorů“ a poskytováním úvěrů ke krytí části nákladů spojených s výstavbou, pořízením, opravami a modernizací bytů, bytových a rodinných domů.

V současné době je právo na bydlení, respektive právo na přiměřenou životní úroveň, uspokojováno nedostatečně, bez zjevné právní opory. Ke skutečnému naplnění tohoto práva v praxi je potřebné nastavit účinnější zákonné parametry zaručující vymáhání protiprávního jednání majitelů nemovitostí, kteří poskytují nekvalitní bydlení. Kromě těchto hmotněprávních a procesních parametrů sociálního bydlení je třeba nastavit účinný systém financování bydlení, včetně všech doprovodných aktivit souvisejících s udržetím si standardu přiměřeného a důstojného bydlení a jeho poskytování. Uvedené předpoklady měl naplňovat zákon o sociálním bydlení, který byl předložen Poslanecké sněmovně v roce 2017. Projednávání návrhu zákona bylo přerušeno ostrou kritikou předkladatele návrhu

⁴⁷ Český statistický úřad. „*Příjmová chudoba ohrožuje 9,1 % Čechů*“. 10. dubna 2018. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/prijmova-chudoba-ohrozuje-91-cechu>>.

zákona, kterým bylo MPSV. K přerušenému projednávání návrhu zákona se Poslanecká sněmovna nevrátila.

Neschválení návrhu zákona lze přisuzovat názorovému konfliktu o představě konkrétních částí zákona. Za problematickou část zákona byla považována zvláště povinnost realizovat sociální bydlení ze strany obcí, vymezení cílových skupin a financování sociálního bydlení včetně podpůrných aktivit spojených se zajištěním sociálního bydlení. V pracovní verzi návrhu zákona byli uvedeni mezi cílovými skupinami i Romové. Nicméně pro přijetí návrhu zákona bylo od takto deklaratorně uvedené cílové skupiny upuštěno. Obdobně byly učiněny ústupky i v jiných sporných částech připravovaného znění zákona ve prospěch jeho přijetí s odůvodněním, že je nutné nejprve zákon přijmout a až poté se formou novel původně zamýšlené části pokusit do znění zákona implantovat. Současná vláda se k existenci zákona o sociálním bydlení staví opatrně a její kroky v této oblasti spíše nasvědčují v jeho neprospěch.⁴⁸

Bezpečnost držby

V přepracovaném občanském zákoníku z roku 2012 je uvedeno, že vztah mezi pronajímatelem a nájemcem by měl být založen na smluvní svobodě - jinými slovy, je na pronajímateli a nájemci, na jakých pravidlech se dohodnou v nájemní smlouvě. Výše nájemného se může lišit na základě nabídky a poptávky trhu - obvyklá tržní sazba je pouze jedním z ukazatelů, na nichž je založeno nájemné - není však stanoveno maximální nájemné, které nelze překročit, a neexistuje žádná právní norma, která by výši nájemného určovala. Jedinou okolností, za níž je maximální výše nájemného stanovena, je, pokud se vlastník nájemní nemovitosti dobrovolně zúčastní programu na podporu sociálního bydlení, kde se dotace nájemného řídí pravidly. Pro takovou účast existuje jen málo nabídek. Na běžném trhu závisí nájemné na smluvních stranách a neexistuje žádná pravomoc kontrolovat chování pronajímatelů ani předražené bydlení či služby. Nájemci mají právo nesouhlasit se smlouvou nebo ji prohlásit za neplatnou žalobou, pokud jsou přesvědčeni, že nájemné je v rozporu s dobrými mravy. Je však velmi nepravděpodobné, že chudí lidé budou mít energii, finanční prostředky nebo čas na podání žaloby.

Z výsledků Českého statistického úřadu vyplývá, že tržby z pronájmu za období let 2010 až 2017 vzrostly o cca 60 %.

Nedávné výzkumné zprávy uvádějí, že v České republice je 118 564 osob, které jsou ohroženy ztrátou bydlení.⁴⁹ Nezisková organizace Platforma pro sociální bydlení odhaduje, že jde o problém dotýkající se více lidí, přibližně 200 000, kteří jsou již bez domova nebo v nedostatečném a nejistém bydlení, zatímco jiní jsou bezdomovectvím ohroženi.⁵⁰

Nevládní organizace uvádějí, že většina Romů s nízkými příjmy žije v sociálně vyloučených lokalitách (nebo v oblastech s nízkými příjmy) v pronajatých nemovitostech platících tržní nájemné, v bytech v soukromém vlastnictví nebo v ubytovnách. Potvrzuje to částečně Analýza sociálně vyloučených lokalit v České republice, z níž je patrné, že v sociálně vyloučených lokalitách žije až 115 000 lidí a většina z nich jsou Romové.

Diskriminace na základě etnicity vůči romským nájemcům znamená, že Romové jsou nuceni často se stěhovat, mnohem častěji než neromové. Jsou také nuceni přijímat nekvalitní bydlení, často za mimořádně nepříznivých podmínek, neboť jejich jedinou další možností je bezdomovectví. Na základě informací od nevládních organizací, komunitních a sociálních pracovníků můžeme konstatovat, že bydlení pronajaté chudým/sociálně vyloučeným Romům obecně nesplňuje hygienické nebo technické normy pro bydlení (podlahy, vytápění apod.); neodpovídá běžné životní úrovni požadované pro bydlení. Totéž

⁴⁸ ČTK. „Zákon o sociálním bydlení asi nevznikne, vláda má jiný plán“. 10. září 2018, Eurozpravy.cz. Dostupné z: <<https://eurozpravy.cz/domaci/politika/234337-zakon-o-socialnim-bydleni-asi-nevznikne-vlada-ma-jiny-plan/>>.

⁴⁹ *Vyhodnocení průzkumu bezdomovectví v obcích s rozšířenou působností*. Průzkum pro MPSV. Praha, 2015.

⁵⁰ Webová stránka Platformy pro sociální bydlení. Dostupné z: <<https://socialnibydeni.org/zakon>>.

platí pro bydlení ve vztahu k vzdálenosti od vybavení, jako jsou obchody s potravinami, nemocnice, školy atd.

Přes tyto nedostatky je nájemné účtované za takové nestandardní bydlení vyšší než tržní sazba, včetně sazeb účtovaných za související služby (údržba budov). Pronajímatelé také předražují nájemné těm, kteří mají nárok na dávky bydlení. To vypovídá o zoufalé situaci chudých Romů, kteří jsou nuceni takové podmínky přijmout. Poslední reakce vlády na tento problém, kdy bezohlední pronajímatelé nastavují předražené nájemy, protože vědí, že ho zaplatí stát skrze dávky na bydlení, je podrobněji popsána níže.

Pronajímatelé jsou oprávněni ukončit nájemní smlouvu na základě zákonem stanovených důvodů. Pokud je nájemní smlouva zákonně ukončena (nebo vyprší), nemá, od roku 2013, pronajímatel povinnost nájemci zajistit jiné srovnatelné bydlení. Obecně platí, že nájemníci, zejména ti, kteří neznají dopodrobna svá práva (mezi nimiž jsou Romové neúměrně zastoupeni), se snadno stávají závislými na dobré vůli pronajímatelů, což je činí zranitelnými vůči bezohledným praktikám.

S ohledem na diskriminaci na základě etnicity na trhu s bydlením je třeba zdůraznit, že dostupnost cenově dostupného a bezpečného bydlení pro romské nájemníky se po přijetí nového občanského zákoníku ještě zhoršuje. § 2243 uvádí, že nemovitost je považována za obyvatelnou, pokud je čistá a ve stavu, který by za normálních okolností byl považován za „dobrý“. Nájemní smlouvy obvykle označují nemovitosti jako „dobré“. Například rozhovory a pozorování provedená v sousedství Nových Předlic a Mojžíře v Ústí nad Labem zjistila, že chudé romské rodiny podepsaly nepravdivé smlouvy. Nemovitosti, které majitelé pronajímali, byly „dobré“, i když ve skutečnosti kvalita bydlení tomuto označení zjevně neodpovídala.⁵¹ Pro boj proti tomuto jevu nejsou na celostátní úrovni navržena žádná opatření.

Koncepce sociálního bydlení

Před schválením Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025 existovala Koncepce bydlení České republiky do roku 2020 schválená vládou v roce 2011. Tato koncepce obsahovala i úkol týkající se vypracování koncepce sociálního bydlení: „Přípravit návrh koncepčního řešení sociálního bydlení“ a „Návrh legislativní úpravy osob v bytové nouzi.“⁵² MPSV pak bylo v roce 2014 pověřeno vypracováním Koncepčního řešení sociálního bydlení v České republice (Koncepce sociálního bydlení 2015–2025).⁵³ Koncepce sociálního bydlení 2015–2025⁵⁴ vytvořila základ pro přípravu výše uvedeného zákona o sociálním bydlení.

Zpráva z roku 2015 o plnění Koncepce sociálního bydlení 2015–2025 uvádí, že cíle z Koncepce sociálního bydlení jsou plněny, nebo plněny částečně. Celkově bylo v roce 2015 realizováno 10 opatření, 9 jich bylo splněno a 1 splněno částečně.⁵⁵ V roce 2016 bylo sledováno naplňování u celkem 21 specifických cílů: u 8 cílů dochází k plnění v souladu s Koncepcí, u 13 z nich pak k plnění částečnému, případně dochází k posunu termínů jejich plnění. Tato zpoždění při naplňování cílů byla způsobena časovou náročností legislativního procesu, v němž byl kladen důraz na konsenzus mezi relevantními aktéry; mezi jinými

⁵¹ Jan Husák. *Nezveřejněná pozorování učiněná v letech 2014 až 2016*.

⁵² *Koncepce bydlení České republiky do roku 2020*, schváleno usnesením vlády č. 524/2011.

⁵³ MPSV. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025*. Praha, 2016. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/27267/Koncepce_socialniho_bydleni_CR_2015-2025.pdf>, cit. 20. prosince 2018.

⁵⁴ Vláda ČR dne 12. října 2015 usnesením vlády č. 810/2015 schválila Koncepci sociálního bydlení České republiky 2015–2025.

⁵⁵ MPSV. *Zpráva o plnění Koncepce sociálního bydlení 2015 – 2025 za rok 2015*. Praha, červen 2016. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/29293/Zprava_o_plneni_koncepce_socialniho_bydleni_v_CR_za_rok_2015.pdf>.

můžeme jmenovat například postoj MMR či požadavky měst a obcí ČR.⁵⁶ Všechny částečně naplněné cíle se spoléhaly na budoucí právní podporu prostřednictvím zákona o sociálním bydlení, zákon však nebyl schválen a splnění jeho hlavního cíle, tj. zajištění podmínek pro slušné nesegregované bydlení, včetně pro Romy, ještě musí být splněno.

MMR se v rámci svých výzev zaměřuje na podporu dostupného nájemního sociálního bydlení, které umožňuje osobám v bytové nouzi získat nájemní smlouvu. Finanční podporu lze čerpat na pořízení bytů, bytových domů, nebytových prostor a jejich adaptaci pro potřeby sociálního bydlení a pořízení nezbytného základního vybavení. Sociální bydlení musí splňovat parametry stanovené pro IROP uvedené ve specifických pravidlech výzvy. Sociální byt se základním vybavením je určen pro osoby, které v důsledku nepříznivých životních okolností nemají přístup k bydlení, a jsou schopné plnit povinnosti vyplývající z nájemního vztahu.⁵⁷

ESIF pro sociální bydlení

V rámci Integrovaného regionálního operačního programu (dále jen IROP) 2014–2020 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj (dále jen ERDF) je otázka bydlení řešena jako součást specifického cíle 2.1 – „Zvýšení kvality a dostupnosti služeb vedoucích k sociální inkluzi“. To usnadňuje budování infrastruktury pro poskytování sociálních služeb a doprovodné programy na podporu sociálního začleňování. Podporované programy musí být buď sítě pro poskytování sociálních služeb, zařízení deinstitucionalizující sociální péči, nebo zcela nově vybudovaná kapacita sociálního bydlení. Specifický cíl 2.5 – „Snížení energetické náročnosti v sektoru bydlení“ je také částečně spojen se sociálním bydlením, protože pokud není bydlení energeticky efektivní, je složitější ho obsadit. Sociální bydlení splňující parametry stanovené IROP je určeno pro osoby, které si v důsledku nepříznivých okolností nemohou dovolit bydlení, i když jsou jinak schopny splnit povinnosti jako nájemci.

Výzvy v rámci IROP jsou specificky cílené na města a obce se sociálně vyloučenými lokalitami a existuje alokace na podporu nájemního bydlení v takových místech. Optikou MMR je z 205 obcí s rozšířenou působností (mimo Prahy) 144 obcí s rozšířenou působností sociálně vyloučených, tedy oprávněno žádat o podporu určenou pro sociálně vyloučené lokality.⁵⁸ Jinými slovy 70 % celého území České republiky je, podle MMR, sociálně vyloučené. To vyvolává oprávněné pochybnosti, zda tento typ podpory skutečně upřednostní lokality s vyšší koncentrací Romů žijících v sociálním vyloučení. Toto nastavení znamená, že MMR ve skutečnosti umožňuje dotacím z Evropské unie, zaměřeným na „sociálně vyloučené lokality“, proudit též na podporu takových lokalit, které jsou definovány jako takové MPSV a Analýzou sociálně vyloučených lokalit v České republice. To významně snižuje účinnost této investice. Přestože je program zjevně pokusem podpořit rozvoj sociálního bydlení na celém území každé obce ve snaze ukončit reprodukci rezidenční segregace a nové výzvy k předkládání návrhů IROP zakazují výstavbu sociálního bydlení uvnitř sociálně vyloučených lokalit, neexistují žádné mechanismy, které by zajistily, že romští nájemníci, kteří nyní žijí v sociálně vyloučených lokalitách, budou mít skutečně přístup k tomuto novému sociálnímu bydlení. To vzbuzuje vážné obavy, že sociálně vyloučení Romové budou i přes tuto investici na okraji přístupu k dostupnému bydlení.

Účel eliminace segregace v oblasti bydlení je, v rámci tohoto programu, plněn skrze zamítnutí financování výstavby nebo nákupu sociálních bytů ve vybraných sociálně vyloučených lokalitách uvedených v příloze výzev k předkládání návrhů. Významnou změnou oproti předchozím výzvám na sociální bydlení je to, že maximální počet povolených

⁵⁶ MPSV. *Zpráva o plnění Konceptce sociálního bydlení 2015 – 2025 za rok 2016*. Praha, červen 2017. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/31328/Zpra_va_o_plne_ni_Koncepce_socialniho_bydleni_v_CR_za_rok_2016.pdf>.

⁵⁷ Výzva č. 80 Sociální bydlení pro sociálně vyloučené lokality II. Dostupné z: <<http://www.irop.mmr.cz/cs/Vyzvy/Seznam/Vyzva-c-80-Socialni-bydleni-pro-socialne-vyloucene>>.

⁵⁸ MMR, IROP. „*Mapa sociálně vyloučených lokalit*“. Dostupné z: <<http://www.irop.mmr.cz/cs/Zadatele-a-prijemci/Dokumenty/Dokumenty/Dokumenty-k-jednotlivym-vyzvam/Vyzva-c-80-Socialni-bydleni-pro-socialne-vylouc/Mapa-socialne-vyloucenych-lokalit>>.

sociálních bytů na budovu se zvýšil z 8 na 12; každá jednotka musí mít svůj vlastní vchod a musí být udržitelná po dobu 20 let.

Místní iniciativy

Vedle národní Koncepce sociálního bydlení vznikly koncepce na úrovni měst (např. Brno, Ostrava, Praha 6, Jindřichův Hradec a další). Koncepce obcí jsou realizovány ve spolupráci s neziskovými organizacemi (např. Romodrom, o. p. s., Platforma pro sociální bydlení, Člověk v tísni, o. p. s., Charita ČR a další), příspěvkovými organizacemi obcí či ve spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování. Uspokojování potřeb v oblasti bydlení je realizováno skrze odlišné metodologické postupy s různou mírou úspěšnosti. Tento nerovnoměrný přístup k řešení problému sociálního bydlení může být jedním z důvodů, proč může být v budoucnu ještě obtížnější schválit zákon o sociálním bydlení. Prozatím nedošlo k celostátnímu konsenzu ohledně ideální metodologie poskytování sociálního bydlení.

Současná implementace sociálního bydlení není jen roztržštěná, ale také podléhá nejasnostem hospodářské soutěže mezi komerčními subjekty a subjekty nevládních organizací, které se snaží přesvědčit obce, krajské úřady a vládu, že jejich konkrétní metodologie je tou, která se na celostátní úrovni rozšiřuje. Tyto přístupy se liší od zavádění dostupného bydlení ke konceptu Housing First a souvisejícímu přístupu Housing Ready k pronajímání bytů skrz sociální realitní kancelář. Každý koncept má svoje výhody a rizika a do určité míry experimentuje s životy nájemců.

Místní úřady a nevládní organizace spolupracující s majiteli nemovitostí rozhodně mohou vykázat pozitivní výsledky realizovaných aktivit; ačkoliv mnohé závisí na míře profesionality poskytovatelů služeb a rozsahu spolupráce s majiteli nemovitostí. Nelze tedy jednoznačně říci, že jeden z těchto konceptů je lepší než ten druhý; ačkoli například Platforma pro sociální bydlení byla za svou činnost oceněna v roce 2018 mezinárodní cenou SozialMarie pro sociálně inovační projekt a první cenou za nejlepší projekt řešení krize spojené s nedostatkem bydlení v Evropské unii za období 2010–2017.

Níže jsou uvedeny příklady pilotovaných konceptů:

- **Program Housing First a Rapid Re-Housing – Brno**

Tento projekt byl financován z Evropských strukturálních fondů ve výši 10 milionů korun. Podíl spolufinancování ve výši 5 % nákladů projektu plánovalo město uhradit ze svého rozpočtu; nakonec však byl uhrazen městem společně s partnery projektu.

Program je zacílen na osoby, které potřebují intenzivní sociální podporu a ocitající se v situaci bezdomovectví podle Evropské typologie bezdomovectví ETHOS.⁵⁹ Pro zapojení rodin do projektu jsou sledovány dvě základní podmínky – bytová nouze a ochota přijmout podporu sociální služby. Přístup do projektu měly všechny rodiny v bytové nouzi na území města Brna, které byly osloveny v dubnu 2016 (celkem 421 rodin).

Průběžná evaluační zpráva pilotního testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing) z roku 2018⁶⁰ měřila pokrok realizovaného projektu u 49 náhodně vybraných rodin, kterým byla poskytnuta intervence oproti 84 rodinám kontrolním⁶¹ v době šesti měsíců od nastěhování. Zpráva se zaměřuje na dopady zabydlení u rodičů a dětí v bytové nouzi, kteří byli původně bez domova.⁶² V průběhu sledovaného období nastaly významné změny v oblasti bytové nouze u rodin - zvýšila se jejich jistota bydlení, snížila se míra

⁵⁹ FEANTSA. "ETHOS typology on homelessness and housing exclusion". 2005. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion>.

⁶⁰ Černá, Eliška; Ripka, Štěpán; Kubala, Petr a Staněk, Rostislav. *Průběžná evaluační zpráva 2: „Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)“*. Ostravská univerzita, 2018.

⁶¹ 15 rodin z kontrolní skupiny se nepodařilo dotázat.

⁶² Podle Evropské typologie bezdomovectví ETHOS.

psychosociálního stresu matek a snížilo se využívání pohotovostních zdravotních služeb.⁶³ Vedle těchto primárních dopadů se zvýšila stabilita a kvalita bydlení a subjektivně vnímané bezpečí, vnímání zdravotního stavu rodičů i dětí a výrazně se snížila četnost užívání antibiotik. Ze zprávy též vyplývá, že ve sledovaných oblastech je pozitivní pokrok výraznější u rodin s intervencí. Prvních šest měsíců od nastěhování rodinám přineslo hlavně zlepšení stability a kvality bydlení, zdravotního stavu dospělých a dětí, větší důvěru v instituce a společnost a bezpečnější a kvalitnější prostředí pro život. 96 % rodin si udrželo bydlení po dobu jednoho roku, dvě rodiny projekt opustily. Přestože se nepodařilo prokázat některé sledované oblasti (výskyt drog v okolí bydliště, vloupání do domácnosti a další), očekává se, že analýza dopadů programu po 12 měsících přinese také administrativní data o školní docházce a školní úspěšnosti dětí a také administrativní data o vyplácených dávkách a lepší evidenci pohybu rodin v kontrolní skupině. Mohla by též přinést relevantnější data o zaměstnanosti, přestože se neočekávají významné statistické dopady vzhledem k cílové skupině rodin, z nichž je téměř 60 % matek na mateřské či rodičovské dovolené.

• Prostupné bydlení - Litvínov

Počátkem listopadu 2009 zavedlo město Litvínov ve spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování a společností CPI BYTY, a.s. tzv. systém prostupného bydlení, který zahrnuje tři stupně: krátkodobé nouzové bydlení, bydlení na městských ubytovnách a bydlení v bytech standardního typu. Do programu jsou zařazeny ubytovny, sociální byty města,⁶⁴ bydlení v zařízeních pro seniory a azylové bydlení v Oseku a v Mostě včetně kapacit bydlení spolku Cesta naděje.⁶⁵

Nástroje trojstupňového prostupného bydlení zakládají svou podstatu na principu posilování kompetencí v oblasti bydlení. Nejnižší stupeň, tzv. azylové bydlení je poskytován např. v rámci ubytovny UNO. Azylové bydlení je poskytováno za poplatek ve výši 40,- Kč za noc.⁶⁶ Lidé se zde mohou umýt a uvařit si. Pobyt je zde omezen od 19:00 do 7:00 hodin ráno. Azyl je pod dozorem kamerového systému městské policie, která zde má i své vyhrazené prostory. Ubytovna UNO se nachází v prostorově vyloučené lokalitě, jedná se o tři nízké domy vystavěné za hranicemi města Litvínov, bez dopravní obslužnosti, bez další infrastruktury. Druhý stupeň je poskytován v rámci ubytovny města U Bílého sloupu a třetí stupeň představují nájemní byty standardního typu, poskytované společností CPI BYTY, a.s. Z informací uvedených ve Strategickém plánu sociálního začleňování Litvínov 2018 – 2021⁶⁷ vyplývá, že v roce 2017 bylo zapojeno do systému prostupného bydlení 48 klientů, z nichž do prvního stupně byli zapojeni 3 klienti, do druhého 24 klientů a do třetího 12 klientů, z nichž 3 čekají na standardní byt.

Efektivita prostupného bydlení je předmětem stupňující se kritiky. Ze statistických výkazů je dlouhodobě zřejmá skutečnost, že počet osob v běžných bytech je velmi nízký ve srovnání s počty osob, které i nadále zůstávají v tzv. „nižších stupních“ bydlení. Dle zprávy ASZ data naznačují, „že i přes kombinaci nabídky běžného bydlení a sociální práce pro lidi v nejnižších stupních bydlení, nemají systémy prostupného bydlení předpokládanou

⁶³ Díky projektu nemusela sanitka 25krát vyjíždět a předešlo se 19 hospitalizacím u 50 rodin během 6 měsíců.

⁶⁴ V ulicích Vodní a Podkrušnohorská, ubytovna Šumná, Hotelový dům v ulici Mostecká.

⁶⁵ MOSTECKÝ deník cz. "Litvínov podpoří byty pro chudé. Ale jen ty místní: Litvínov - Radnice začne rozhodovat o sociálních bytech. Odmítne cizí dávkáře". 26. ledna 2019. Dostupné z: https://mostecky.denik.cz/zpravy_region/litvinov-podpori-byty-pro-chude-ale-jen-ty-mistni-20171107.htm.

⁶⁶ Poplatky za osobu jsou typické pro ubytovny, které mají velké pobídky k umístění co největšího počtu lidí v co nejmenším prostoru; neexistují žádná pravidla omezující tuto praxi.

⁶⁷ Tento materiál vznikl za finanční podpory ESF prostřednictvím OP Zaměstnanost v rámci projektu „Systémové zajištění sociálního začleňování“.

podpůrnou sílu a nefungují jako efektivní ‚výťah‘, který by stále narůstající počet lidí v dočasném ubytování posouval směrem k běžnému bydlení.“⁶⁸

- **Sociální realitní kancelář – Romodrom**

Klíčové kroky spolupráce sociální realitní agentury se odehrávají ve třech liniích, a to v linii majitelů bydlení, linii uživatelů sociálních služeb a linii poskytovatele sociálních služeb. Majitelům bydlení je v rámci projektu nabídnuta spolupráce s uživatelem sociální služby/nájemcem s cílem minimalizovat rizika související s poskytnutým bydlením. Projekt je realizován v několika časově a logicky provázaných fázích, které je možno dělit do tří základních etap. První představuje navázání spolupráce s uživatelem a jeho „prověření“ zaměřené na klíčové aspekty, z nichž se odvozuje kompetenční rozsah uživatele se zaměřením na schopnost udržet si standardní typ bydlení.⁶⁹ Druhá představuje vyhledání vhodného bydlení a navázání spolupráce s majitelem bytu. Poslední etapa je spojena se samotným přestěhováním uživatele a následná realizace sociálního doprovodu obsahujícího celou řadu sociálních, právních, komunikačních a dalších aktivit ve prospěch ochrany uživatele/nájemce a vlastníka bytu.⁷⁰

Organizace Romodrom je realizátorem mnoha programů zaměřených na získání a podporu udržení bydlení. Například do Programu standardního bydlení,⁷¹ který je realizován zejména v Bohumíně, Karviné a Orlové od roku 2013, bylo zapojeno 162 klientů. V rámci období od poloviny roku 2014 do konce roku 2018 se podařilo najít standardní bydlení 68 rodinám. V průběhu projektu byla navázána spolupráce s cca 120 majiteli nemovitostí a dlouhodobější spolupráce s 5 realitními makléři a několika majiteli bytů. Z výstupů projektu je zřejmé, že rodiny, které žijí ve standardním bydlení, nevykazují vyšší rizika v oblasti bydlení než je přípustné a osvojily si potřebné kompetence pro udržení si bydlení. Přidanou hodnotu projektu je nutno vidět také ve skutečnosti pilotního provozu vlastní správy nemovitostí, pro možné zavedení tohoto konceptu v širším rozsahu.

Organizace Romodrom je vedena Romy, což umocňuje přesvědčení o schopnosti Romů a Romek realizovat kvalitní a efektivní programy. Ve srovnání s představenými programy, v kterých jsou Romové a Romky zapojeni do projektu v rovině klientů, je Romodrom představitelem aktivního zapojení Romů v roli vůdčích realizátorů programů ve prospěch Romů.

Efektivita dávek na bydlení a sociální pomoc pro přístup k bydlení a pro udržení bydlení

Současný systém sociálních dávek určených na bydlení nedostačuje k řešení problémů spojených s přístupem chudých Romů k bydlení. V případě sociálních dávek určených na bydlení (doplatek na bydlení a příspěvek na bydlení) MPSV přepláčí za bydlení, které si pronajímají příjemci dávek. Nájemné často překračuje obvyklý tržní nájem v daném místě či cenu nemovitosti, což zároveň přispívá k inflaci na realitním trhu.⁷²

MPSV si je vědomo selhávání tohoto systému dávek určených na podporu bydlení i přetrvávající diskriminace na základě etnicity a sociálního postavení v oblasti bydlení. Přesto ministerstvo nepřijalo žádná účinná pozitivní opatření k nápravě nerovností v

⁶⁸ Kocman, David and Klepal, Jaroslav. *Prostupné bydlení: Evaluce*. Praha, Agentura pro sociální začleňování, 2016.

⁶⁹ Práci s rodinným rozpočtem, analýzu příjmů a výdajů, zjišťování dluhů uživatele, nastavení splátkového kalendáře, řešení exekucí, motivace k šetření na poplatky spojené s přestěhováním, kontrolu stavu stávající domácnosti a jejího udržování, sledování vztahů se sousedy a okolím, ověřování uživateli spolupráce a motivace v praxi.

⁷⁰ Pospíšil, David and Smutková, Lucie. *Podpora člověka v jeho přirozeném prostředí: Support of Person in Community*. Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2017.

⁷¹ Webová stránka organizace Romodrom - Projekty: <<http://www.romodromcz.cz/new/projekty.php>>.

⁷² ČTK, 24. května 2018. "Snížení dávek podle Němcové povede k poklesu cen bydlení pro chudé". Dostupné z: <<https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/snizeni-davek-dle-nemcove-povede-k-poklesu-cen-bydleni-pro-chude/1625034>>.

bydlení, které se týkají příjemců dávek jím administrovaných. Rozhodnutí ministerstva byla spíše v rozporu se zásadami spravedlivého, nestranného a nezávislého rozhodování. Bez efektivních opatření, která by vyrovnávala stávající nerovnosti, se situace, která nejvíce dopadá na nejzranitelnější skupiny, ke kterým Romové bez pochyby patří, sama od sebe nezlepší.

Vláda odůvodňuje svou současnou politiku – snižování stropu výplaty doplatku na bydlení – tím, že počet lidí žijících v nevhodném bydlení (tj. na ubytovnách) se zvyšuje v důsledku pobírání této dávky. Ačkoli počet potřebných nájemců roste (a mnozí z nich jsou Romové), MPSV také zpřísnilo požadavky na způsobilost pobírání příspěvku na bydlení a snížilo celkový počet vyplácených dávek na bydlení.

Ovšem za opatření jdoucí nejvíce proti sociální inkluzi lze označit možnost pro obce vyhlásit tzv. „bezdotkatkovou zónu“. Na základě novely Zákona o pomoci v hmotné nouzi mohou obce vyhlásit opatřením obecné povahy oblasti, ve kterých osoby s novou nájemní smlouvou nemohou žádat o doplatek na bydlení. Svaz měst a obcí (dále jen SMO ČR) loboval za tuto změnu, která vstoupila v platnost v červnu roku 2017, s cílem zabránit stěhování především romských nájemníků, kteří mají nárok na doplatek na bydlení. SMO ČR se také stavěl proti návrhu Zákona o sociálním bydlení, především proti té části, která navrhovala povinnost měst a obcí zajistit sociální bydlení. SMO trval na své odmítavé pozici i po té, co předkladatel zákona navrhl, aby bylo zajištění sociálního bydlení pro obce a města na dobrovolné bázi.⁷³

Řada právníků a zákonodárců považuje změny Zákona o pomoci v hmotné nouzi za neústavní a za porušení základních zásad lidských práv. O ústavnosti pozměňovacích návrhů rozhodne Ústavní soud. Členové občanské společnosti Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny protestovali v roce 2017 proti přijetí tohoto opatření.

Boj proti diskriminaci, rezidenční segregaci a dalším formám anticiganismu v oblasti bydlení

Segregace romských nájemců na základě etnicity nebyla nikdy dostatečně řešena až do přijetí Koncepce sociálního bydlení 2015–25,⁷⁴ která identifikovala nedostatečný politický důraz na rostoucí nebezpečí sociální a prostorové segregace. Upozornila také na neúspěšnost nástrojů bránících segregaci, která je považována za společenský problém vyžadující urychlené řešení. Koncept však není zákonem. Jak bylo uvedeno výše, úkolem MPSV bylo v roce 2014⁷⁵ navrhnout zákon, který by upravoval poskytování sociálního bydlení. Současná Koncepce⁷⁶ byla základem pro návrh zákona o sociálním bydlení, který dosud nebyl přijat.

Podle koncepce je hlavním cílem sociálního bydlení přispět k sociálnímu začleňování domácností zajištěním přístupu k bydlení, které je kvalitativně standardní a prostorově integrované. Koncepce identifikuje současné selhání trhu, které v případě sociálního bydlení představuje podle Evropské komise omezené možnosti znevýhodněných osob především k získání přístupu k bydlení za tržních podmínek, a to především kvůli jejich omezeným příjmům. Selhání trhu může být zvláště patrné u osob s nízkými příjmy, které si nemohou dovolit bydlení, v důsledku čehož se sociální a prostorová segregace dále prohlubuje. Jak bylo popsáno výše, implementace této koncepce je na mrtvém bodě, neboť zákon o sociálním bydlení stále nebyl přijat.

Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (Antidiskriminační zákon) se dosud neprokázal jako velmi účinný, pokud jde o ochranu

⁷³ Svaz měst a obcí České republiky. "Změna v návrhu řešení problematiky sociálního bydlení". 26. září 2018. Dostupné z: <<http://www.smocr.cz/cz/oblasti-cinnosti/bydleni/zmena-v-navrhu-reseni-problematiky-socialniho-bydleni.aspx>>, cit. 29. ledna 2019.

⁷⁴ MPSV. Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015–2025.

⁷⁵ *Tamtéž*

⁷⁶ Schváleno dne 12. října 2015 na základě usnesení vlády č. 810/2015.

přístupu k bydlení. Jak veřejný ochránce práv (VOP) ve svých zprávách jasně uvádí, je velmi obtížné prokázat diskriminaci v oblasti bydlení podle stávajících právních předpisů. Zprávy VOP neodhalují, do jaké míry se diskriminace v oblasti bydlení týká specificky Romů. Je tedy stále za potřebí získat data k diskriminaci Romů v oblasti bydlení, aby se této diskriminaci – kterou NNO pozorují a klienti NNO každodenně zažívají – dalo efektivně předcházet, nebo se jí alespoň důsledně bránit.

Některé případy diskriminace v oblasti bydlení byly zdokumentovány neziskovými organizacemi, jako je například IQ Roma servis,⁷⁷ která v roce 2014 provedla v této oblasti testování. Zaměstnanci kontaktovali zprostředkovatele dvou realitních kanceláří, kteří zprvu neměli problém s nimi komunikovat - dokud makléři nepoznali, že zájemci jsou Romové. Poté, co se makléři dozvěděli, že lidé, kteří jim volali, byli mladí romští muži, odmítli jim ukázat nemovitost, o kterou se zajímali, dokonce i poté, co pár trval na tom, že nemají záznamy v trestním rejstříku a jsou zaměstnáni. Makléři obhajovali své rozhodnutí tím, že ani pronajímatel, ani jiní nájemci v budově nechtějí Romy za sousedy.

Podle České obchodní inspekce (dále jen ČOI) realitní makléř v tomto případě porušil zákon o ochraně spotřebitele. Makléř se obhajoval tím, že zkrátka přijal přání majitele nemovitosti jako závazné. Právní zástupce agentury považoval za nepřijatelné, že záznamy telefonických rozhovorů byly základem obvinění, neboť nebyly nahrávány s povolením makléřů a tvrdil, že provedení tohoto testování hraničí s protiprávním jednáním a nevládní organizace by neměly najímat „agenty“ podnikající takovou činnost s cílem objevit nezákonné chování. ČOI ve svém rozhodnutí uvedla, že pokud důkazy získané situačním testováním nejsou informacemi osobní povahy, je naprosto oprávněné je použít.

Další případ byl dokumentován v červenci 2017 zpravodajským serverem Romea, který zjistil, že společnost A Property, s.r.o. v Praze diskriminovala romské nájemníky. Ředitel společnosti porušil občanský zákoník, když nepředložil písemné vypovězení nájemnici a donutil ji, aby se přestěhovala (se svými třemi dětmi) ze dne na den, aniž by jí umožnil využít zákonem požadovanou tříměsíční výpovědní lhůtu. Společnost také nevrátila nájemnici vratnou zálohu. Jiní bývalí nájemci nemovitostí spravovaných touto společností uvedli, že to byla běžná praxe. Firma požádala o „vratnou“ zálohu od nových nájemců a poté je neoprávněně vypověděla o několik měsíců později, aniž by zálohu vrátila. Firma se zjevně nebojí, že lidé, s nimiž uzavírá smlouvy, je mohou žalovat, protože většina z nich jsou chudé rodiny, pro něž vystěhování představuje existenční hrozbu a které nemají prostředky k soudnímu stíhání.

Zpravodajský server Romea dokumentoval také případy diskriminace v oblasti bydlení v roce 2017 v městech Teplice⁷⁸ a Přerov.⁷⁹ Případ v Teplicích zaznamenal telefonický rozhovor mezi realitní agenturou a sociálním pracovníkem, který hledal bydlení pro romské klienty. Když sociální pracovník upozornil předem, že bydlení hledal pro romskou rodinu, agentura začala odmítat spolupráci. Případ z Přerova popsal pokus vysokoškolsky vzdělaného muže, který měl zájem o pronájem jednopokojového bytu inzerovaného na webových stránkách Basos.cz se zprávou „Romové, prosím nevolejte“. Romský muž zavolal a poté, co vysvětlil, že je vysokoškolsky vzdělaný zaměstnanec, se zeptal, zda je důležité, že je Rom. Kontaktní osoba reagovala slovy: „Nebud' našťvaný, nechci tam Romy.“

Výzkum neziskové organizace Slovo 21 z roku 2014 o postavení romských žen v české společnosti zjistil, že téměř všechny respondentky uvedly, že zažívají přímou diskriminaci

⁷⁷ Ryšavý, Zdeněk. „Brněnská realitní kancelář nechtěla Romům pronajmout byt. Dostala 20 tisíc pokutu.“ Romea.cz, 17. března 2016. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/brnenska-realitni-kancelar-nechtela-romum-pronajmout-byt-dostala-20-tisic-pokutu>>, cit. 9. října 2018.

⁷⁸ Gálová, Adéla. „Romům nepronajímat! Další nahrávka dokazuje diskriminaci realitní kanceláře v přístupu k bydlení“. Romea.cz, 19. září 2017. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romum-nepronajimat-dalsi-nahravka-dokazuje-diskriminaci-realitni-kancelare-v-pristupu-k-bydleni>>, cit. 9. října 2018.

⁷⁹ Kandrác, Ivan. „Ivan Kandrác: Hledáte podnájem a jste Rom? Smůla. Nemáte šanci aneb Romové nevolat“, 8. října 2017. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/ivan-kandrac-hledate-podnajem-a-jste-rom-smula-nemate-sanci-aneb-romove-nevolat>>, cit. 9. října 2018.

v přístupu k bydlení. Nejčastěji byly odmítnuty kvůli romskému původu. Respondentky uvedly, že taková diskriminace je velmi často otevřená; makléři, majitelé a správci nemovitostí údajně říkají potenciálním nájemcům, že není podmínkou vlastníka nemovitosti poskytnout pronájem Romům, nebo že se majitel obává, že pokud tak učiní, neromští nájemníci se přestěhují. Sdružení vlastníků a družstva údajně také vyžadují vyšší poplatky od Romů než od neromů. Stává se také běžně, že neromští členové družstev či majitelé bytových jednotek podávají petice domovní radě proti pronájmu nemovitostí Romům. Špatné zkušenosti měly respondentky i s obcemi diskriminujícími romské nájemníky.⁸⁰

Diskriminační jednání je i takové, při kterém pronajímatel odmítne pronajmout zájemci nemovitost na základě toho, že jde o příjemce přídatků na děti. Diskriminace na základě mateřství či otcovství je považována za diskriminaci na základě pohlaví. Přídatky na děti by měly být také považovány za relevantní zdroje příjmů ze strany pronajímatelů, kteří posuzují finanční schopnost nájemce. Podle ASZ existuje vážná obava, že způsob, jakým obce využívají kritéria počtu dětí a velikosti domácnosti při posuzování žádostí o bydlení, je v podstatě nepřímou diskriminací. Města a obce při tom vycházejí z (předsudečného) předpokladu, že romské domácnosti jsou větší než neromské a že se v nich nachází více nezaopatřených dětí.⁸¹

Metodiku identifikace segregace bydlení vypracoval profesor Sýkora z Univerzity Karlovy.⁸² Jeho studie popisuje skupinu ohroženou segregací jako poměrně malou, většinou s romskými obyvateli, a popisuje, že se jedná o postupný vývoj, ve kterém je důležité určit sociální rozdíly, které způsobují sociální nerovnost, a tedy i segregaci. Identifikuje je jako rozdíl mezi 1) socioekonomickou situací; 2) etnikem, národností nebo rasou; 3) demografií (věkem, rodinou) a 4) kulturními zvláštnostmi (zvyky, životní styl, náboženství). Různé pozice lidí v sociální hierarchii přímo odrážejí jejich sociální nerovnost.

Profesor Sýkora zjistil, že v segregovaných čtvrtích s vysokou koncentrací Romů jde především o potomky Romů, kteří přišli do Čech a Moravy z osad na Slovensku po druhé světové válce v rámci československé komunistické politik. Tyto oblasti mají často nedostatečnou infrastrukturu a nedostatečnou nabídku komerčních služeb. Tržní nájemné v těchto oblastech je většinou pro sociálně zranitelné Romy nedostupné, jelikož majitelé nemovitostí nejsou ochotni jim nemovitost pronajmout, s výjimkou předražených bytů v ubytovných nebo zchátralých bytových domech. Majitelé využívají nerovné postavení Romů na trhu, ti nemají jinou možnost, než přijmout nevýhodné podmínky pronájmu v podmínkách nestandardního bydlení.

Nevládní organizace Otevřená společnost a Romodrom provedli v roce 2017 rozhovory s romskými respondenty, kteří upozornili na to, že pronajímatelé, kteří nabízejí bydlení k pronájmu, ať už ve městech či v menších obcích, přispívají k vytváření ghett a sociálně vyloučených lokalit a tím prohlubují sociální vyloučení. Podle těchto zpráv je v České republice v zásadě paralelní trh s bydlením zaměřený na lidi žijící v sociálním vyloučení a být romské etnicity je v tomto kontextu přitěžujícím faktorem. Předražené nájemné se týká nejen toho, jaký podíl vynakládají lidé ze svého příjmu za bydlení, ale také existující disproporce ve srovnání s nájemným placeným jinými nájemci ve stejné lokalitě, kde nejchudší nájemci platí nejvyšší nájemné.

Nejčastějším typem bydlení, který respondenti popsali jako nevhodné, byly ubytovny. Bydlení v sociálně vyloučených lokalitách bylo také označeno jako nevhodné. Podle zprávy je obtížné identifikovat všechny důvody, proč je běžné komerční nájemné pro romské nájemníky nepřístupné vzhledem ke složitosti problému a je velmi obtížné rozlišit příčiny

⁸⁰ Slovo 21. *Postavení Romek v České republice*. 2014, str. 31.

⁸¹ Agentura pro sociální začleňování. "Pravidla přidělování obecních bytů". Dostupné z: http://www.socialni-zaclenovani.cz/index.php?option=com_k2&view=item&id=340&Itemid=111.

⁸² Sýkora, Luděk, (editor). *Rezidenční segregace*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta; Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky. 2010. Dostupné z: http://prfdec.natur.cuni.cz/~sykora/pdf/Sykora_ed_2010_Rezidencni_segrecace.pdf.

od následků. Nejčastějšími zjištěnými překážkami jsou však a) ekonomické (nájemné je příliš drahé); b) rasová diskriminace; c) nízká nabídka nájemního bydlení.

Pokud jde o diskriminaci ve vztahu k bydlení, Romové se s takovým chováním setkávají při komunikaci s makléři, pronajímateli i obcemi. Respondenti zejména poukázali na to, že mnoho obcí a soukromých pronajímatelů jednoduše nabídne romským nájemníkům – v nejlepším případě – byty ve vyloučené lokalitě nebo byty v nejnižších kategoriích bydlení. V nejhorším případě naprosto odmítají pronajmout jakoukoliv nemovitost romskému nájemci. Respondenti uvedli, že někteří pronajímatelé odmítají potenciální nájemce na základě etnicity, přičemž k tomu používají záminky jako je tvrzení, že pronajmou nemovitost/byt pouze nekuřákům nebo zaměstnancům na plný úvazek, nebo osobám bez nezletilých dětí atd.

Romští respondenti ve zprávě uvedli, že mají řadu zkušeností s makléři, někdy i pozitivní. Nicméně i ti, kteří jednali zdvořile, nakonec často zájemcům o bydlení sdělili, že zastupují majitele, který Romům svou nemovitost pronajmout nechce. V ostatních případech byli Romové odmítnuti makléři hned na začátku s odůvodněním, že majitel o romské nájemce nestojí.

DOPAD ZDRAVOTNÍCH POLITIK NA ROMY

Nejkritičtějšími otázkami v oblasti zdraví Romů jsou dopady chudoby a za diskriminace. Zdraví Romů je negativně ovlivněno životem v sociálně patologickém prostředí, dlouhodobým stresem a fyzicky náročnou prací. Rizika specifická pro život v sociálně vyloučených lokalitách se v posledním desetiletí zásadně nezměnila. Některá rizika jsou spojena s horší kvalitou bydlení - nedostatek odpovídajících hygienických zařízení, plísňe v interiéru, paraziti (štěnice, švábi, vši, svrab), špatná izolace (např. nedostatek tepla zvyšuje respirační onemocnění u dětí) a nedostatek osobního prostoru, který ovlivňuje duševní zdraví. Infekční choroby přetrvávají, včetně epidemií impetiga a žloutenky typu A. Stres, způsobený životem v sociálním vyloučení, může vést ke špatnému životnímu stylu: konzumace alkoholu a drog, nedostatek pohybu, špatné stravovací návyky a kouření tabáku (často od dětství); to vše přispívá ke vzniku či zhoršení cukrovky, srdečním záchvatům, vysokému krevnímu tlaku, vysokému cholesterolu a obezitě. Stomatologické problémy se odvíjejí od dostupnosti této péče a zdravotničtí pracovníci též uvádějí, že výraznou roli hraje i faktor strachu: „Romští rodiče neberou děti k zubaři, protože... nechtějí, aby zažily stres nebo bolest. Nebo jdou k zubaři pouze v urgentních situacích, když mají děti dlouho zanedbávané neřešené problémy“.⁸³

Lidé žijící v sociálním vyloučení často trpí chronickými psychologickými problémy, zejména depresemi. U dětí se psychologické problémy mohou projevit jako hyperaktivita a dokonce i pokusy o sebevraždu. Duševní zdraví romských dětí negativně ovlivňuje také časté vystavení šikaně ve školách, a to jak ze strany dospělých, tak dětí (více viz kapitola Vzdělávání).

Další zdravotní rizika plynou z finanční nedostupnosti předepsaných léků, častých případů nedokončení léčebného režimu, ze zanedbávání preventivní péče, či odmítání dodržovat léčebné postupy. Pro sociálně vyloučené Romy je běžné, že vyhledají lékařskou pomoc pouze (až) v případě akutního problému.⁸⁴ Hlášený je i výskyt diagnóz rakoviny u sociálně vyloučených Romů.⁸⁵

David Beňák, ředitel ASZ, vidí jasnou souvislost mezi relativně horším zdravotním stavem Romů a jejich nerovným přístupem ke zdravotní péči: „Průměrná délka života v České republice je 76 let u mužů a 82 let u žen, ale u Romů je to v průměru o 19 let méně u mužů a 17 let u žen. Mezi Romy je úmrtnost novorozenců dvakrát vyšší, než je celostátní průměr“.⁸⁶

Základ informací o aktuální situaci v oblasti zdraví Romů pro tuto kapitolu pochází od příspěvkové organizace Magistrátu statutárního města Brno DROM a jejich zdravotně sociálních pracovníků (ZSP), kteří působí v Jihomoravském a Olomouckém kraji. Informace z ostatních krajů České republiky pocházejí od krajských koordinátorů pro záležitosti romské menšiny a romských poradců působících na úrovni obcí s rozšířenou působností. Realizovali jsme také rozhovor se zástupkyní Státního zdravotního ústavu (dále jen SZÚ), která se zabývá podporou zdraví na celostátní úrovni a ASZ jako gestorem implementace Strategie boje proti sociálnímu vyloučení. Zástupci Ministerstva zdravotnictví (dále jen MZ) odpověděli na naše otázky písemně.

⁸³ DROM. *Data pro zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v roce 2017 - Zdraví a sociální pomoc.*

⁸⁴ Informace regionálních koordinátorů pro záležitosti Romů. Zář 2018.

⁸⁵ DROM. *Data z reportu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v roce 2017.*

⁸⁶ Beňák, David. „Nerovnost v oblasti zdraví je konečně téma v České republice“. Romea.cz, 8. července 2017. Dostupné z: <http://www.romea.cz/en/news/czech/david-benak-health-inequality-in-the-czech-republic-a-topic-now-that-romani-infant-mortality-double-the-national-average> >, cit. 10.10.2018.

Zajištění rovného přístupu k veřejným službám zdravotní péče

Snižování nerovností mezi Romy a neromy je obecným cílem NRIS. Koncepty a terminologie, které NRIS používá,⁸⁷ vycházejí z terminologie používané Radou Evropy a EU; pojem „Romové“ je zastřešujícím termínem pro skupiny s podobnými kulturními a sociálními charakteristikami. Podle Úřadu vlády ČR žije asi 50 % Romů v ČR v sociálně vyloučených lokalitách.⁸⁸ NRIS si všímá, že pokud by opatření byla zaměřena výhradně na tyto lokality, pak by se nezabývala situací poloviny Romů v zemi. Romové, kteří nežijí v sociálním vyloučení, jsou však vystaveni anticiganismu a diskriminaci a to i v oblasti zdraví.

Obsah NRIS související se zdravím je nejméně rozvinutou oblastí a existuje jen málo údajů, na nichž by bylo možné založit návrhy opatření veřejných politik. Jedním z důvodů může být to, že vláda a státní správa nejsou v oblasti integrace Romů proaktivní; spíše se zaměřují na témata, která vnášejí do veřejného diskurzu občanská společnost a jen málo skupin občanské společnosti věnuje systematickou pozornost otázkám veřejného zdraví. V České republice neexistují žádné celostátní systematické programy zabývající se zdravím Romů.

NRIS uvádí následující strategická opatření týkající se zdraví Romů: podpora programů prevence závislosti; podpora sociálně vyloučených Romů v přístupu ke zdravotní péči; podpora antidiskriminačních opatření ve zdravotnictví; systematizace vzdělávání zdravotnických pracovníků o Romech; podpora prevence nemocí mezi Romy; výzkum zdraví Romů a podpora zdravotně sociálních služeb. MZ se v bodě 8.3 „*Specifický cíl: Rovný přístup Romů ke zdravotní péči poskytované na základě všeobecného zdravotního pojištění*“ zavazuje „*rozpracovat v rámci aktualizace Strategie boje proti sociálnímu vyloučení problematiku dostupnosti zdravotní péče pro obyvatele tzv. sociálně vyloučených lokalit*“.⁸⁹ Tento bod zahrnuje účinnou, udržitelnou a systematickou podporu prevence nemocí a zvyšování zdravotní gramotnosti Romů.

Výroční zpráva o plnění NRIS ilustruje, nakolik Česká republika zaostává v naplňování cílů v této oblasti.⁹⁰ MZ plánuje projekt zdravotnictví pro bezdomovce, osoby ohrožené chudobou a obyvatele měst žijící v sociálním vyloučení prostřednictvím kombinovaného poskytování zdravotních a sociálních služeb, které jsou pro cílovou skupinu zatím nedostupné nebo hůře dostupné.⁹¹ Do roku 2017 MZ každoročně financovalo malé projekty SZÚ na snižování nerovností v oblasti zdraví ve vyloučených lokalitách.⁹² Nový projekt realizovaný SZÚ a financovaný z ESF „Efektivní podpora zdraví osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením“ je rozsáhlejší a jeho cílem je systematické zakořenění pilotovaných metod v systému veřejné správy. Pokud jde o specifický cíl NRIS číslo 8.3., opatření d) a e) v oblasti prevence nemocí, MZ odkazuje na tyto projekty SZÚ a na podporu dvou obecných zdravotnických poradenských středisek na regionální úrovni - přestože se tato střediska vůbec nezmiňují o konkrétním dosahu na Romy. MZ také uvádí, že stávající povinný kurz základů komunikace, vzdělávání a práva splňuje strategickou potřebu vzdělávat lékaře o ne-diskriminaci a o tom, jak pracovat s Romy. Nicméně celá všeobecná část kurzu věnovaná komunikaci má časovou dotaci pouhých dvou hodin. MZ také uvádí, jak ve Zprávě o naplňování NRIS, tak v odpovědích na naše otázky, že zdravotní péče je v České republice poskytována všem bez ohledu na etnicitu a že tedy MZ svou činností

⁸⁷ NRIS, str. 10-11.

⁸⁸ Úřad vlády České republiky. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*.

⁸⁹ Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Úřad Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny. *Informace o naplňování Strategie romské integrace do roku 2020 v roce 2017*. Praha, 2018. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Informace-o-naplnovani-Strategie-romske-integrace.pdf>

⁹⁰ *Tamtéž*

⁹¹ Písemné informace poskytnuté MZ v říjnu roku 2018.

⁹² SZÚ. „*Podpora zdraví ve vyloučených lokalitách - snižování zdravotních nerovností*“. Dostupné z: <http://www.szu.cz/tema/podpora-zdravi/podpora-zdravi-ve-vyloucenych-lokalitach-snizovani>, cit. 11. září 2018.

podporuje zdraví Romů (jako součásti populace ČR). I na základě těchto vyhlášení lze konstatovat, že MZ dostatečně nereflektuje specifika přístupu Romů ke zdravotní péči.

Nejaktuálnější zmínka o zdraví romských dětí je obsažena v dokumentu *Romská populace a zdraví, Česká republika – Národní zpráva 2009*.⁹³ Zpráva uvádí, že romské děti ve věku 15 let a mladší trpí nejvíce bolestmi hlavy/migrénami, následují alergie, chronická bronchitida, astma a deprese. Téměř polovina respondentů výzkumu uvedla, že trpí dentálními problémy. Nedostatek pohybu je uváděn jako rozšířený problém mezi romskými dětmi.

Při hodnocení genderového dopadu zdravotní péče na Romy chybí dostatečné údaje. Romové uvádějí, že jsou ve zdravotnictví obecně diskriminováni a čelí rasovým předsudkům ze strany personálu. Rozšířené protiromské předsudky se projevují také vnímáním romských pacientů jako těch, kteří způsobují problémy a kteří znepríjemňují svým chováním práci personálu i život ostatních pacientů.

Podrobnější prozkoumání přístupu Romů ke zdravotní péči odhaluje, do jaké míry jsou propojeny všechny prioritní oblasti NRIS a Strategie boje proti sociálnímu vyloučení: život v nestandardním bydlení znamená vyšší zdravotní rizika; omezený přístup ke vzdělání je spojen s nízkou funkční gramotností, která je důležitá pro přístup ke zdravotní péči; nezaměstnanost a související nedostatek financí jsou překážkami v přístupu k řádné a kvalitní zdravotní péči.

Přístup ke zdravotnímu pojištění

Zdravotní pojištění je předpokladem k zajištění přístupu ke zdravotní péči. V České republice funguje systém povinného veřejného pojištění, ze kterého vypadá jen minimum osob. Hlavní problém v této oblasti tedy není v tom, že by lidé neměli žádné pojištění, i když i k takovým případům může docházet, ale především v existenci dluhů a s nimi spojenými penále, která pojištěncům vznikají a které mohou být i důvodem exekučních řízení; jako i manipulativní náborů zdravotních pojišťoven.

Případy, kdy nemají Romky a Romové v ČR zdravotní pojištění⁹⁴ souvisí především s migrací. V první řadě jde o lidi, kteří v ČR žijí, ale nemají české občanství ani trvalý pobyt na území ČR. V případě Romů jde především o slovenské občany.⁹⁵ Za druhé se to může týkat osob s českým občanstvím, které se odstěhují do zahraničí (především do Velké Británie), přičemž přeruší zdravotní pojištění v ČR a při návratu ho neobnoví.

Velkým problémem, který se táhne všemi oblastmi života lidí s nízkými příjmy a v posledních letech se stal problémem celospolečenským, je zadluženost.⁹⁶ V oblasti

⁹³ Nesvadbová, L., Šandera, J., Haberlová, V. 2009. *Romská populace a zdraví, Česká republika – Národní zpráva 2009*.

⁹⁴ Podle údajů agentury FRA má 79 % Romů v České republice zdravotní pojištění - viz *Zpráva o základních právech 2018*, Agentura Evropské unie pro základní práva. Toto číslo však může být nepřesné z důvodu nedostatečných znalostí nebo nejasností respondentů o jejich vlastním pojištěneckém statusu (např. je možné, že zdravotní pojištění za ně hradí stát, aniž by si toho byli vědomi; mohli by mít dluh u pojišťovny a považovat svůj status pojištěnce za ohrožený, i když by tomu tak ve skutečnosti nebylo; mohli by za některá ošetření platit v hotovosti a nechápat, proč jejich pojištění nepokrývá ošetření atd.). Mohou také ztratit přehled o tom, u které zdravotní pojišťovny jsou registrovaní. Spolehlivé údaje členěné podle pohlaví nejsou v této souvislosti k dispozici.

⁹⁵ Jak dále vysvětluje Zuzana Marhoulová z DROMu: „Absence trvalého pobytu v ČR nebo zaměstnaneckého poměru (slovenští Romové), které jsou podmínkou pro účast ve veřejném zdravotním pojištění, je velmi častý případ slovenských občanů pobývajících v ČR (a jejich rodinných příslušníků). Pokud nárok na účast ve veřejném zdravotním pojištění existuje, vyřízení často naráží na zdlouhavé získávání požadovaných dokladů (i od úřadů či pojišťoven na Slovensku), kterých je v některých případech celá řada (předložení nájemní smlouvy, ústřížky o zaplacení elektřiny, registrace u lékaře, pobírání dávek, aktuální doklady potvrzující faktické bydliště, potvrzení o svěřeni dítěte do péče apod.); shromáždění těchto dokladů pak může trvat i měsíce a po tuto dobu může být osoba ošetřena jen v akutních případech nebo jako samoplátce. To pak vede k tomu, že klienti zdravotní péči přestanou řešit, aby nemuseli hradit drahá vyšetření (problematické je to třeba u těhotných žen, které pak neabsolvují předepsaná vyšetření).“ Písemně podané informace, září 2018.

⁹⁶ Mapa exekucí. Dostupné z: <http://mapaexekuci.cz/>, cit. 3. října 2018.

zdraví jde především o dluhy spojené se zdravotním pojištěním. S ohledem na to, že veřejné zdravotní pojištění je v ČR povinné, neplacení pojistného neznamená nepojištění, ale nárůst dluhů. Za velkou skupinu osob platí zdravotní pojištění stát, ale těm se může stát, že načas nesplňují předpoklady pro status státního pojištěnce a v tomto období dochází ke vzniku, případně nárůstu dluhů. Stát sám platí zdravotní pojištění např. nezaopatřeným dětem, důchodcům, osobám na mateřské a rodičovské dovolené, uchazečům o zaměstnání, osobám pobírajícím dávky v hmotné nouzi, osobám, které jsou závislé na péči jiné osoby, osobám ve výkonu zabezpečovací detence nebo vazby, osobám ve výkonu trestu odnětí svobody nebo ve výkonu ústavního ochranného léčení, osobám celodenně pečujícím o děti a dalším.⁹⁷ Může se stát, že pojištěnec, jehož nárok na zdravotní pojištění hrazené státem zanikne, nezačne hradit pojištění sám a upadá do dluhové pasti.

Dluhy na zdravotním pojištění vznikají:

- 1) u osob, které byly vyřazeny z evidence úřadu práce (ÚP); většinou jde o sankční vyřazení (tito lidé odmítnou nabídku zaměstnání, nedostaví se na schůzku) a stát za ně tak přestává pojištění platit, na což, podle organizace DROM, automaticky ÚP neupozorňuje. Úřad práce očekává, že uchazeči o zaměstnání budou sami proaktivně sledovat svoje povinnosti. Pokud by zaměstnanci ÚP chtěli, mohli by systematicky tyto osoby varovat, že jejich zdravotní pojištění již není hrazeno státem, ale v praxi to tak bohužel není. Pomohlo by, pokud by ÚP jasně a systematicky poučil a varoval klienty a pokud by administrace těchto záležitostí byla centralizována a zjednodušena;
- 2) u osob, které pracují bez pracovní smlouvy (nelegálně, nebo např. na dohodu o pracovní činnosti) a kteří zároveň nesplňují podmínky pro status státního pojištěnce;
- 3) u osob, které odcestují do zahraničí, nepřerušují své pojištění a zároveň ho neplatí; údaje o počtu Romů, kterých se tato situace týká, neexistuje;
- 4) při nenahlášení změny pojišťovny (zaměstnavateli, na ÚP).

Pojišťovny se při náborech pojištěnců zaměřují i na sociálně vyloučené lokality, kde motivují osoby ke změně pojišťovny na místě vyplácenými finančními obnosy a (často mylnými) přísliby benefitů u nové pojišťovny. Změny pojišťovny přinášejí několik rizik – lékaři v blízkém okolí nemusí mít s danou pojišťovnou uzavřenou smlouvu, nenahlášení změny pojišťovny může vést k dluhům (viz výše). Zaměstnanci organizace DROM konstatovali u svých klientů nejvyšší počet takových případů v roce 2010.⁹⁸ Když zdravotně sociální pracovníci organizace DROM pojišťovny v souvislosti s těmito nekalými praktikami oslovili, ty je popřely.⁹⁹

Zdravotní pojišťovny by měly hrát roli i při zajišťování dostupnosti zdravotní péče v případě, že v určité lokalitě lékaři nejsou či mají plnou kapacitu. Tuto svoji úlohu však ne vždy plní.¹⁰⁰ Z právního hlediska¹⁰¹ je dostupnost stanovena nařízením vlády z hlediska doby (např. doba trvání jízdy autem k lékaři - což je problematické) a z hlediska čekací doby poskytnutí zdravotnické služby. Pojistitelé musí uzavřít smlouvy s lékaři tak, aby byla

⁹⁷ Osoby, za které je plátcem pojistného na zdravotní pojištění stát, určuje § 7 odst. 1 zákona č. 48/1997 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

⁹⁸ DROM. *Údaje ze Zprávy o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v letech 2016 a 2017.*

⁹⁹ *Tamtéž.*

¹⁰⁰ Případy evidované organizací DROM a regionálními koordinátory pro záležitosti Romů a romskými obecními poradci.

¹⁰¹ § 40 odst. 1 písm. 7 Zákon č. 48/1997 Sb.

zdravotní péče v obou zmíněných hlediscích dostupná, a pokud tomu tak není, mohou být, jak konstatoval i VOP¹⁰², pokutováni.

V roce 2016 veřejné prostředky - ze systému veřejného zdravotního pojištění, přímé platby ze státního rozpočtu a přímé platby z obecních a krajských rozpočtů - pokryly 83 % nákladů na zdravotní péči v zemi. Soukromé prostředky pokryly 14,8 % nákladů, obvykle se jednalo o doplatky za léky¹⁰³

DROM uvádí, že sociálně vyloučení Romové si nemohou dovolit dopláct za léky nebo platit za léky, které nejsou hrazeny z pojištění, ani za léčení, které není hrazeno z veřejné zdravotní péče (např. zubní lékaři), za vybavení související se zdravotním postižením nebo za poplatky za pohotovost. Cestovní náklady také ztěžují přístup k péči.¹⁰⁴

Dostupnost zdravotní péče v oblastech s vyšší koncentrací Romů

Oblasti s vysokou koncentrací Romů jsou často také oblasti s vysokou koncentrací sociálně vyloučených lokalit. V roce 2017 měl nejvyšší počet romských obyvatel v ČR Ústecký, Moravskoslezský, Jihomoravský a Liberecký kraj.¹⁰⁵ Geografická distribuce SVL je popsána v Analýze sociálně vyloučených lokalit v ČR z roku 2014.¹⁰⁶ Časová dostupnost zdravotní péče je jedním z kritérií sociálního vyloučení.

Dostupnost zdravotní péče je podmíněná také všeobecným nedostatkem lékařů.¹⁰⁷ Míra nedostatku lékařů závisí na konkrétní oblasti a nejméně obydlená místa ve větší vzdálenosti od větších sídel trpí největší nedostupností zdravotní péče. Konkrétně se jedná především o nedostatek zubařů, psychiatrů (obzvláště dětských), pediatrů, psychologů. Krajská koordinátorka pro romské záležitosti shrnula situaci následovně (s ohledem na situaci v jednom z krajů, která je ovšem zevšeobecnitelná na celou ČR): „*Obecně v našem kraji chybí psychiatři, hlavně pak dětské psychiatry a stomatologové. Dlouhé čekací doby jsou i u neurologů. Co se týká psychiatrické péče, pro mnoho klientů je nedostupná nejen proto, že není, ale také je pouze ve větších městech a pohraniční oblasti jsou od lékařské specializované péče téměř odříznuté (z finančních důvodů si nemohou klienti dovézt vždy, když potřebují, někdy i kvůli nedostatku financí posouvají termíny lékařské prohlídky apod.)*“¹⁰⁸

Lékaři dávají přednost větším městským nemocnicím a někteří ihned po ukončení studia emigrují, protože jejich pracovní podmínky jsou v zahraničí mnohem lepší. Praktičtí lékaři pro dospělé i děti stárnou a odcházejí do důchodu, aniž by byli nahrazeni, takže se očekává další pokles počtu lékařů.¹⁰⁹ Veřejné politiky reagují na tuto situaci poskytováním dotací

¹⁰² VOP, tisková zpráva. "Za nedodržení časové a místní dostupnosti zdravotní péče hrozí až desetimilionová pokuta". 24 ledna 2013. Dostupné z: <<https://www.ochrance.cz/aktualne/tiskove-zpravy-2014/za-nedodrzeni-casove-a-mistni-dostupnosti-zdravotni-pece-hrozi-az-desetimilionova-pokuta/>>.

¹⁰³ OECD/European Observatory on Health Systems and Policies. *Czech Republic: Country Health Profile 2017, State of Health in the EU*. OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels, 2017.

¹⁰⁴ Informace poskytnuté písemně organizací DROM, září 2018.

¹⁰⁵ Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017 uvádí odhady počtu Romů na region (metodika je diskutována v první zprávě Roma Civil Monitor).

¹⁰⁶ GAC, spol. s r. o. 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha. Blíže: <https://www.esfcr.cz/mapa-svl-015/www/analiza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf>.

¹⁰⁷ OECD, Česká republika: Zdravotní profil země 2017, zdravotní stav v EU. Další podrobnosti o lokalitách najdete v Seznamu MZ s omezeným přístupem ke zdravotnickým službám poskytovaným všeobecnými lékaři nebo praktickými lékaři pro děti a mládež pro rok 2018 a podrobnosti o dotačním programu zde: <http://www.mzcr.cz/Odbornik/obsah/dotacni-programy_3521_3.html>, cit. 3. října 2018.

¹⁰⁸ Informace poskytnuté písemně regionálním koordinátorem pro záležitosti Romů, září 2018.

¹⁰⁹ OECD, Česká republika: Zdravotní profil země 2017, zdravotní stav v EU.

praktickým lékařům a dětským lékařům¹¹⁰ a financováním navýšení kapacit lékařských fakult.¹¹¹

Sociálně vyloučení Romové žijící na periferii mají jednu z nejhorších dostupností zdravotní péče v ČR. A trend dostupnosti zdravotní péče pro tuto skupinu se spíše zhoršuje.¹¹² Jak ukazuje nedávná analýza ASZ o situaci Romů v oblasti Frýdlantsko,¹¹³ právní definice „dostupnosti“ zdravotní péče vychází z délky trvání cesty automobilem do zdravotnického zařízení. U rodin bez osobních vozidel žijících v oblastech s nižší dostupností veřejné dopravy se návštěva lékaře může snadno stát jednodenním výletem, a tato časová investice může způsobit i další náklady. To vede k tomu, že pacienti odkládají péči, která je důležitá pro jejich zdraví.¹¹⁴

Oficiálně lékaři odmítají registrovat romské pacienty z důvodu naplněné kapacity a s ohledem na problém s aktuálním nedostatkem lékařů v ČR, to skutečně může být reálný důvod odmítnutí pacienta bez ohledu na jeho etnicitu. Zdravotně sociální pracovníci DROMu i regionální koordinátoři pro romské záležitosti však zároveň registrují případy, kdy byl při telefonickém rozhovoru lékař ochoten pacienta přijmout, při následné osobní návštěvě ale pacientovi oznámil plnou kapacitu a k registraci nedošlo.¹¹⁵ Podezření z toho, že uvádění naplněné kapacity je pouze zástupný argument, vyvolává i to, že v některých případech lékaři argumentují naplněnou kapacitou, ale odmítnou vydat pacientům potvrzení o důvodu odmítnutí přijmutí do péče.¹¹⁶

Co se pohotovostní služby týká, zdravotně-sociální pracovníci DROMu zaznamenávají „menší ochotu zdravotníků dojíždět na adresy, se špatnou reputací“ (tj. sociálně vyloučené lokality obývané Romy). Zdravotníci zdůvodňují svoji neochotu špatnými zkušenostmi, za které považují např. podezření, že pacienti volají záchrannou službu i v případech, kdy by na pohotovost mohli přijít sami, aby se vyhnuli regulačnímu poplatku, od kterého jsou při příjezdu se záchrannou službou osvobozeni. Za zneužívání pohotovostní služby považují zdravotníci často i pacienty se stomatologickými problémy, kterým by se bývalo dalo zamezit preventivní péčí.¹¹⁷

Informace o právech pacienta

Informacím o právech pacientů se všeobecně věnuje např. NNO Liga lidských práv,¹¹⁸ či soukromá iniciativa Kancelář Ombudsmana pro zdraví¹¹⁹, nezaměřují se však specificky na Romy a Romky. Vyznat se v systému zdravotní péče tak romským pacientkám a pacientům

¹¹⁰ Viz také *Seznam oblastí MZ s omezenou dostupností praktických lékařů nebo dětských lékařů pro rok 2018* (poznámka 112 výše), který uvádí, že: „Jedná se o dotace v rámci programu na podporu dostupnosti praktických lékařů a dětských lékařů. Žádosti o dotace lze podat fyzicky nebo právnické osoby, které plánují poskytnout nebo poskytly lékařskou službu v oblasti všeobecného praktického lékařství (VPL) praktického lékařství pro děti a dorost (PLDD), tři měsíce před podáním žádosti o tuto podporu.“

¹¹¹ MŠMT, tisková zpráva, „Dlouhodobá finanční opatření ke zvýšení kapacity lékařských fakult České republiky na období 2019 – 2029“. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/vlada-posle-na-reseni-nedostatku-lekaru-temer-7-miliard>>, cit. 10. října 2018>.

¹¹² DROM. *Údaje ze Zprávy o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v letech 2016 a 2017*.

¹¹³ Baltag, Tereza. „Frýdlantsko - dostupnost zdravotní péče“. Agentura pro sociální začleňování, 2018.

¹¹⁴ *Tamtéž*.

¹¹⁵ *Podklady pro Zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji za rok 2016 a 2017*. Zdravotně sociální pomoc - DROM, romské středisko a informace od krajských koordinátorů pro romské záležitosti ze září 2018.

¹¹⁶ Viz *Podklady pro Zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji za rok 2016 a 2017*. Zdravotně sociální pomoc - DROM, romské středisko. Povinnost vydat potvrzení o důvodu odmítnutí přijetí do péče stanovuje § 48, odst. 5 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

¹¹⁷ Informace poskytnuté písemně od organizace DROM, září 2018.

¹¹⁸ Viz webové stránky jejich projektu „Fair Hospital“. Dostupné z: <<http://ferovanemocnice.cz/>>, cit. 10. října 2018.

¹¹⁹ Viz webové stránky iniciativy. Dostupné z: <<https://www.ombudsmanprozdravi.cz/>>, cit. dne 10. října 2018.

pomáhají většinou sociální a zdravotně-sociální pracovníci. Při stávajícím nastavení však nelze mluvit o systematickém programu podpory práv pacientů (všeobecní sociální pracovníci mají velmi širokou agendu a řeší spíše akutní problémy; zdravotně-sociálních pracovníků je velmi málo; podrobněji k této pozici níže).

Většina pacientů nezná svá práva, nebo neví, jak postupovat při stížnosti.¹²⁰ Úřad veřejné ochránkyně práv se v oblasti zdravotnictví zabývá primárně případy diskriminace a situací pacientů s nařízenou ochrannou léčbou (v rámci ochrany osob omezených na svobodě)¹²¹. VOP může také přezkoumat způsob vyřízení stížnosti zodpovědným institucím.¹²²

Příklad slibné praxe: Projekt podpory zdraví ve vyloučených lokalitách:

V rámci projektu *Podpora zdraví ve vyloučených lokalitách* Státní zdravotní ústav realizuje programy zaměřené na osvětu a prevenci s cílem zvýšit zdravotní gramotnost a pozitivně zasáhnout do životního stylu jedinců. Programy jsou zaměřené především na děti a mladé lidi, z dospělých se jich v daleko větší míře zúčastňují ženy. Jde např. o propagaci zdravého stravování, nekouření, prevenci HIV.

Asistenti a kampaně zaměřené na Romy

V rámci zdravotní asistence jsou pro oblast přístupu Romů žijících v sociálním vyloučení relevantní pozice zdravotně sociálních pomocníků, kteří fungují v rámci sociálních služeb a pomáhají zlepšit přístup k zdravotní péči, zdravotně sociálních pracovníků, kteří působí při zdravotnických zařízeních a pozice mediátorů podpory zdraví, kteří by se měli zaměřovat na zdravotně kulturní komunikaci při poskytování zdravotní péče. Personální zajištění těchto služeb je velmi nízké a tyto programy fungují převážně na projektové bázi; jejich dlouhodobá udržitelnost a systematizace jsou tedy zatím nezajištěné.

Iniciativy nevládních organizací jsou ojedinělé (méně než 20 v celé zemi) a mají kolísavý počet zaměstnanců. DROM najal v roce 2017 pět zdravotně-sociálních asistentů, z nichž většina nebyla Romy.¹²³ Zdravotně sociální pracovníci jsou většinou převážně ženy, přesné údaje nejsou k dispozici.

DROM¹²⁴ působí v Jihomoravském a Olomouckém kraji. V Ostravě působí NNO Spolu pro rodinu a Centrom v Ostravě, jednotliví pracovníci působí i při některých obcích.

Příklad slibné praxe: DROM - Zdravotně sociální pomoc

V rámci zdravotně sociální pomoci, která je registrovaná jako sociální služba, zdravotně sociální pracovníci organizace DROM asistují především s registrací u lékařů, řešením zdravotních problémů a vyřizováním příspěvků pro osoby se zdravotním postižením.

Za největší přínos považují napojení svých klientů na systém zdravotní péče. Za největší bariéry výkonu své práce považují „nízkou motivaci cílové skupiny, odrazující praktiky zdravotnického systému, nízké povědomí o náplni práce ZSP, negativní reakce na doprovod klientů - poukazování na nesvéprávnost klientů, kteří potřebují asistenci sociálního pracovníka, kterého „platíme z našich daní“ apod., případně naopak případy

¹²⁰ Postup podání stížnosti ve zdravotnictví by měl probíhat v následujících krocích: řešení věci s lékařem – stížnost k poskytovateli zdravotních služeb (nadřízení lékaře) – stížnost k zřizovateli (většinou krajský úřad); případně stížnost k profesní organizaci či smluvní zdravotní pojišťovně. Podrobněji k postupu podávání stížností viz https://www.mzcr.cz/Cizinci/obsah/postup-podani-stiznosti-na-poskytnuti-zdravotni-pece_2623_22.html, přistoupeno 10. 10. 2018., cit. 10. října 2018.

¹²¹ Viz <<https://www.ochrance.cz/ochrana-osob-omezenych-na-svobode/zdravotnicka-zarizeni/>>, cit. 10. října 2018.

¹²² Viz <<https://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace/zdravotnictvi-nejcastejsi-dotazy/>>, cit. 10. října 2018.

¹²³ Viz DROM, Data pro Zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v roce 2017 a popis lokalit na <<http://www.drom.cz/stranka/cz/50/zsp---popis-lokalit>>.

¹²⁴ Online popis těchto služeb zveřejněný společností DROM na <<http://www.drom.cz/sluzba/cz/10/zdravotne-socialni-pomoc/>>, cit. 11. září 2018.

kdy je péče podmiňována přítomností pracovníka (registrace klienta jen v případě, kdy jej bude doprovázet pracovník)".¹²⁵

Zdravotně sociální pomoc vznikla v rámci pilotního projektu financovaného z ESF. Aktuálně ji DROM provozuje v rámci Olomouckého a Jihomoravského kraje z dotací na sociální služby administrovanými kraji.¹²⁶

Z veřejné správy s celostátní působností se přístupem lidí žijících v sociálním vyloučení k zdravotní péči zabývá Agentura pro sociální začleňování, jejíž činnost rámcuje Akční plán Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 – 2020. Aktuálně ASZ realizuje výzkum zdravotní gramotnosti v sociálně vyloučených lokalitách, spolupracuje se SZÚ na projektu *Efektivní podpory zdraví osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením* především tvorbou metodiky pro mediátory podpory zdraví, realizuje průzkum počtu zdravotně sociálních pracovníků v zdravotnických zařízeních jako základ pro rozšiřování této pozice do spádových zařízení sociálně vyloučených lokalit, připravuje podklady pro zavedení povinného vzdělávání v oblasti interkulturní a intersociální komunikace pro lékařské profese a hledá ve spolupráci s Ústavem pro zdravotnické informace a statistiky cestu, jak používat data o zdravotní péči poskytované osobám žijícím v sociálním vyloučení. Zároveň se zabývá podporou tvorby konkrétních opatření vedoucích ke snižování nerovností ve zdraví v rámci své spolupráce s obcemi na strategických plánech sociálního začleňování. Jde především o programy prevence závislostí (návykové látky a gambling); tyto projekty většinou realizují neziskové organizace.

Státní zdravotní ústav realizoval několik let projekt zaměřený na podporu zdraví ve vyloučených lokalitách,¹²⁷ financovaný z dotací MZ. Projekt nebyl na rok 2018 podpořený, SZÚ aktuálně realizuje některé programy z vlastního rozpočtu, což ale není dlouhodobě finančně udržitelné. Od roku 2018 realizuje SZÚ nový projekt *Efektivní podpora zdraví osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením*, který byl podpořený z ESF.¹²⁸ Jde o zdaleka nejrozsáhlejší projekt v oblasti zdraví ve vztahu k Romům žijícím v sociálním vyloučení, ve kterém se zřejmě pro následující období (bude trvat do roku 2022) budou koncentrovat všechna větší opatření směřující ze strany veřejné správy do této oblasti. Ve všech krajích by měla být zřízena regionální centra podpory zdraví, která by měla zajišťovat realizaci šedesáti šesti programů. Cílovou skupinou projektu jsou osoby ve věku 15 let a starší, kterým hrozí sociální vyloučení bez zohlednění etnického původu.

Specifická zdravotní rizika u Romů

Výzkumy ukazují, že užívání cigaret je nejvyšší zdravotní riziko u Romů v České republice. Romské ženy kouří tabák více než neromské ženy a to i během těhotenství. Romské ženy také konzumují méně výživových doplňků určených k užívání během těhotenství. Výzkumníci rovněž uvádějí, že romské ženy rodí častěji předčasně a porodní váha romských novorozenců je menší než těch neromských. Socio-ekonomické faktory jsou nejpravděpodobnějším vysvětlením této situace.¹²⁹

¹²⁵ Informace poskytnuté písemně, září 2018.

¹²⁶ Konkrétně „Od roku 2007 je zdravotní a sociální pomoc poskytována v rámci terénního programu jako registrovaná sociální služba dotovaná státem pomocí dotací na sociální služby (v minulosti pocházela přímo z MPSV, nyní přes kraje). Financování těchto služeb je spíše nepředvídatelné: dotace jsou vždy pouze na jeden kalendářní rok, v nepředvídatelných částkách, a první splátka se uskuteční nejdříve v březnu (pro příslušný rok), což znamená, že služby musí být financovány poskytovatelem z dalšího zdroje na několik měsíců každý rok.“ (Informace poskytnuté písemně, září 2018).

¹²⁷ SZÚ, Podpora zdraví ve vyloučených lokalitách - snižování nerovností v oblasti zdraví

¹²⁸ Projekt je popsán na <http://www.szu.cz/uploads/documents/czsp/seminare/2018/3_nejedla_projekt_RCPZ.pdf>, cit. dne 11. září 2018. Investice činí více než 240 milionů Kč [9,35 milionů EUR], z čehož český stát přispívá 54 144 415 Kč [2,1 milionu EUR].

¹²⁹ Rambousková, Jolana a kol. *Zdraví, chování, výživa a antropometrické parametry romských a neromských matek a jejich kojenců v České republice*. Žurnál výchovy a chování v oblasti výživy, ročník 41, 1. vydání, 2009, str. 58 - 64.

Problém s užíváním tabáku se netýká jen žen; podle výzkumu z roku 2012 je mezi Romy od šestnácti let výše z celé střední Evropy nejvyšší podíl kuřáků (mužů) v České republice – 77%.¹³⁰ Podle Evropského výběrového šetření o zdraví je v celé České republice skoro 25% populace kuřáky.¹³¹

Boj proti diskriminaci a rasismu ve zdravotnictví

Diskriminace ve zdravotnictví

Rovný přístup ke zdravotní péči pro všechny občany ČR deklaruje článek 31 Listiny základních práv a svobod: „Každý má právo na ochranu zdraví. Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon“.

V návaznosti na Ústavu schválila v roce 1992 centrální etická komise Ministerstva zdravotnictví Etický kodex práv pacientů. Závaznou legislativou je i ve vztahu ke zdravotnictví tzv. Antidiskriminační zákon přijatý Parlamentem ČR v roce 2009 a kterým byla do českého právního řádu převedena směrnice EU o rasové rovnosti. Dne 28. 11. 2016 schválila vláda Akční plán, který rozpracovává do konkrétních opatření cíle Strategie boje proti sociálnímu vyloučení v letech 2016-2020. Ten mimo jiného obsahuje opatření, kterým se ukládá zavést do praxe pozici asistentů podpory zdraví (APZ), kteří mají zajišťovat zdravotně kulturní mediaci v sociálně vyloučených lokalitách. Do konce roku 2018 probíhá pilotní testování APZ. V roce 2017 ASZ zadalo výzkum zdravotní gramotnosti v sociálně vyloučených lokalitách (viz výše).

Zavedení třicetikorunových plateb u lékaře a za recept v lékárně a devadesátikorunového poplatku za návštěvu ambulance v roce 2008 bylo problematické. Opatření mělo regulovat vysokou návštěvnost lékařů a nadměrné užívání léků v ČR, bylo ovšem kritizováno za svůj dopad především na sociálně slabší a v roce 2014 bylo, až na poplatek za ambulantní ošetření, zrušeno.

S dostupností zdravotní péče i její kvalitou souvisí vztah lékařů k pacientům a to, jakým způsobem lékaři s pacienty komunikují. Romští pacienti se setkávají s odmítnutím registrace u lékaře, v tom případě ho musí hledat jinde a to také může znamenat registraci u lékaře vzdálenějšího od místa bydliště (a tím další ztížení dostupnosti zdravotní péče). S nedůvěrou, neochotou a předsudky se Romové setkávají, i když je lékař přijme, a to jak ze strany lékařů, tak od ostatních pacientů.

Případy nerovného zacházení ze strany zdravotníků se obtížně prokazují. Mediálně známý je především případ pana P., jehož rodinu pro jejich romský původ odmítla v roce 2010 ošetřit zubní lékařka. Pan P. se obrátil na organizaci IQ Roma servis, která provedla tzv. situační testování a zubní lékařku z diskriminace usvědčila. Následně ale selhávaly instituce dohledu nad zdravotní péčí (Krajský úřad, Česká lékařská komora), na které se IQ Roma Servis obrátil. Případ se nakonec dostal před soud, kde lékařka až pod hrozbou soudního dokazování přiznala, že se diskriminace dopustila. V roce 2015 se tak rodina pana P. dočkala po pěti letech písemné omluvy a odškodnění za újmu na důstojnosti. Zdoluhavost tohoto soudního procesu nebyla výjimečná a ilustruje, proč se většina Romů rozhodne spíše v tichosti snášet diskriminaci, než se snažit o dovedení soudní pře do konce.

Od roku 2015 se mohou pacienti i zdravotníci obracet na Kancelář Ombudsmana pro zdraví, což je zapsaný spolek (od roku 2017), který nabízí bezplatnou právní pomoc. Měsíčně reagují na 30 až 50 podnětů, přičemž po dobu svého působení se dle výpovědi ředitelky spolku Kateřiny Havelkové z října 2018 na spolek neobrátil nikdo, kdo by se cítil být v přístupu ke zdravotní péči diskriminován z etnických nebo náboženských důvodů.

¹³⁰ Mihailov, Dotcho. (2012). *The health situation of Roma communities: Analysis of the data from the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey 2011*. Roma Inclusion Working Papers. Bratislava: United Nations Development Programme: <<http://www.undp.org/content/dam/rbec/docs/The-health-situation-of-Roma-communities.pdf>>.

¹³¹ Viz <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-health-interview-survey>>.

Otázkou zůstává, nakolik mají Romové žijící v sociálním vyloučení povědomí o existenci této instituce a nakolik důvěřují tomu, že by mohlo dojít k pozitivním změnám v jejich situaci právními prostředky.

Otázka právní jistoty v České republice do značné míry souvisí s otázkou odškodnění žen sterilizovaných bez jejich informovaného souhlasu, což zůstává nevyřešeno (viz níže). Výzvy VOP a návrh z roku 2015 na odškodnění obětí přijetím právních předpisů dosud nebyly úspěšné. V srpnu 2018 premiér ČR slíbil, že podpoří nový návrh na odškodnění, jehož vypracováním bude pověřen ministr spravedlnosti. Občanská společnost odhaduje, že počet nároků v rámci takového řízení by byl exponenciálně nižší než odhady uvedené v návrhu zákona z roku 2015 a že náklady na odškodnění by proto byly také mnohem nižší, než se v té době odhadovalo.¹³² Většina obětí není schopna žaloby kvůli promlčení.

Rasismus jako bariéra ve zdravotní péči

Mezi lékaři jsou protiromské předsudky rozšířené. Stereotypy, které se váží k romským pacientům, jsou, podle zprávy organizace DROM následující: Romové nechtějí komunikovat, nemají zájem o zdravý životní styl, nebo nepracují na svém zdraví, nejsou ochotni podstoupit léčbu, zanedbávají preventivní péči, hledají pomoc jen v akutních situacích, nejsou schopni držet se léčebných plánů a kontrol a žijí v podmínkách, které nepřispívají k udržování osobní hygieny.¹³³ Rozhovor s kardiochirurgem a zubním lékařem pracujícím v Praze přinesl následující názory o Romech: podle lékaře Romové zanedbávají i preventivní péči krytou zdravotním pojištěním a vyžadují nákladnější a náročnější akutní péči, což doktoři vnímají jako projev neúcty; opouštějí zdravotnická zařízení na vlastní žádost dříve, než to lékaři považují za vhodné, což lékaři vnímají osobně jako odmítnutí; v nemocnicích je navštěvují lidé, kteří nedodržují pravidla; zveličují své problémy, aby dosáhli na dávky pro osoby se zdravotním postižením.

DROM uvádí, že sociálně vyloučení Romové nemají dostatek „vzdělání a funkční gramotnosti, aby mohli dostatečně zpracovávat informace. ... Doktoři neberou do úvahy bariéry spojené s odlišným kulturním zázemím, což vede k nedorozuměním a nepřátelským vztahům mezi zdravotním personálem a romskými pacienty (ani jedna ze stran nerozumí té druhé a nejsou spolu schopné uspokojivě komunikovat).“¹³⁴

DROM popsal testování registrace pacientů a zjistil, že i poté, co je romský pacient usilující o registraci osobně odmítnut (s tvrzením, že lékař nemá místo), tentýž lékař ihned poté oznámí novému neromskému pacientovi, že pro něj místo má.¹³⁵ Podobné případy popisují i krajští romští koordinátoři.¹³⁶

DROM ve své zprávě uvádí následující příklady diskriminační protiromské komunikace zdravotnických pracovníků, o kterých romští pacienti mluví, nebo je evidují zdravotně-sociální pracovníci:

- „dehonestující, ponižující, přezíravé chování vůči pacientovi (vč. tykání, vyšetřování v čekárně);
- nevhodné, nerelevantní dotazy (na zaměstnanost, na finanční situaci);
- negativní reakce na přítomnost ZSP: „paní je nesvéprávná?“, „to vás si platíme z daní, abyste doprovázeli cikány?“; přezíravé chování, nebo naopak péče

¹³² Dienstbierová, Kristina. 2018. *Andrej Babiš se setkal se zástupci obětí nedobrovolných sterilizací. Premiér jejich snahu podpořil.* Blíže: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/andrej-babis-se-setkal-se-zastupci-obeti-nedobrovolnych-sterilizaci-premier-jejich-snahu-podporil>>. Citováno 10.10.2018

¹³³ DROM, Data pro zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v letech 2016 a 2017.

¹³⁴ DROM, Data pro zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v roce 2017, pozn. pod čarou 1.

¹³⁵ DROM, Data pro zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v roce 2017.

¹³⁶ Informace od regionálních koordinátorů pro záležitosti Romské menšiny, září 2018.

podmiňovaná přítomností ZSP: „napíšu to jen kvůli vám“;

- *přecitlivělost na kauzy, které se týkají finančních benefitů – ničím nepodložené odmítání vydat lékařské potvrzení, dokumentaci apod., pokud je potřeba např. pro přiznání PnP apod.*¹³⁷

Jak je uvedeno výše, vzdělávání zdravotnických pracovníků v oblasti komunikace s Romy bylo v NRIS označeno za prioritu.¹³⁸ Kurz pro zdravotníky, na který se MZ odkazuje, však při jeho splnění vyžaduje pouze dvě hodiny vzdělávání o komunikaci s pacienty obecně.¹³⁹ Pomocníkům porodníkům, záchranářům a všeobecným sestřám je nabízen také multikulturní ošetrovatelský kurz; další programy jsou údajně ve vývoji.¹⁴⁰

Vzhledem k tomu, že nedochází k systematickému úsilí o zlepšení přístupu Romů ke zdravotní péči, zeptali jsme se organizace DROM, jaké faktory přispívají ke zlepšení situace: „...Evidujeme pouze individuální případy, kdy jsou lékaři ochotni registrovat romské pacienty bez problému, bez špatných zkušeností při komunikaci atd. a chovají se k nim korektně a bez rozdílu, v čemž spočívá ta ‚jinakost‘ oproti většinovému přístupu. Nelze to zobecnit jinak, než že jde o případy, kdy je přístup k pacientům takový, jaký má být.“¹⁴¹ Neexistuje instituce, ať soukromá nebo veřejná, která by se systematicky a na celostátní úrovni zabývala případy diskriminace romských pacientů. Informace o případech diskriminace přináší NNO, VOP, Kancelář Úřadu vlády pro záležitosti romské menšiny v každoroční Zprávě o stavu romské menšiny nebo zpravodajský server Romea.

Z rozhovorů s klienty romských nevládních organizací vyplývá, že zdravotničtí pracovníci zjevně sdílejí předsudky vůči Romům, které v České republice obecně převládají, a to se odráží v přístupu k péči o romské pacienty, jak je popsáno výše. Je známo, že praxe segregace romských pacientů během pobytů v nemocnici existuje, ale není důsledněji popsána. Socioložka Edit Szénássy z Univerzity Karlovy v Praze se zabývala segregací romských žen v jedné porodnici, její zjištění však nebyly dosud zveřejněny.

Řešení potřeb nejzranitelnějších skupin mezi Romy

Děti vyrůstající v sociálním vyloučení jsou negativně ovlivňovány nezdravým prostředím souvisejícím s nestandardním bydlením i nezdravým životním stylem, v kterém vyrůstají. Mezi faktory špatného životního stylu patří konzumace alkoholu a tabáku, nedostatek pohybu a špatná strava.¹⁴² Faktory související s bydlením byly popsány v kapitole o bydlení výše; Romové v České republice neúměrně více než zbytek obyvatel žije v nepřiměřeném bydlení, které je definováno v Obecném komentáři č. 4 Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva. Vliv takového bydlení na děti v České republice obecně znamená, že jsou téměř dvakrát častěji vystaveny zdravotním problémům spojeným s častým stěhování, nedostatkem životního prostoru a nedostatkem peněz, a to i při kontrole jiných regionálních a sociodemografických faktorů.¹⁴³ Opatření zaměřená na romské děti jsou především výše popsané programy na podporu zdraví SZÚ, které se zaměřují na odrazování od kouření, prevenci přenosu HIV a podporu cvičení a zdravé výživy. Zdravotně

¹³⁷ DROM, Data pro zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji v roce 2017.

¹³⁸ *Všeobecné praktické lékařství. Věstník MZ, částka 3, March 2018.* Dostupné z: <http://www.mzcr.cz/legislativa/Soubor.ashx?souborID=33112&typ=application/pdf&nazev=Vestnik-MZ-2018-03.pdf> (Všeobecné praktické lékařství, Bulletin ministerstva zdravotnictví).

¹³⁹ *Tamtéž*

¹⁴⁰ Úřad vlády České republiky, Informace o plnění Národní strategie pro integraci Romů do roku 2020 v roce 2017.

¹⁴¹ Informace poskytnuté písemně od NNO DROM, září 2018.

¹⁴² Nesvadbová, L., Šandera, J., Haberlová, V. 2009. *Romská populace a zdraví. Česká republika – Národní zpráva 2009*; and Janata, H.. *Podpora zdraví ve vyloučených lokalitách – snižování zdravotních nerovností*, Státní zdravotní ústav: 2015).

¹⁴³ *Analýza dopadů nedostačujícího bydlení na školní a další problémy dětí v ČR*, Median: 2016. Dostupné z: https://gallery.mailchimp.com/c482d6cb2eac9ea12beec027f/files/d1873f55-21f6-485b-8ec3-425dc75bc98a/Dopady_nevyhovujiciho_bydleni_na_deti.pdf.

sociální pomocníci řeší se svými klienty i situaci dětí (především řešení zdravotních problémů a dostupnosti lékařské péče).

U žen se nedostupnost zdravotní péče projevuje specificky co se gynekologické, předporodní a poporodní péče týká. Není výjimkou, že Romky žijící v sociálním vyloučení v době těhotenství nenavštěvují gynekologa. Jak již bylo řečeno výše, specifická situace Romů a Romek je ovlivněna ve velké míře socio-ekonomickou situací. Romky, které nežijí v sociálním vyloučení, mají se zdravím a zdravotní péčí zkušenosti odlišné. Zároveň však platí, že ženy se o zdraví zajímají více než muži,¹⁴⁴ častěji navštěvují programy podpory zdraví, spolupracují ve větší míře se ZSP a vyskytuje se u nich méně rizikových faktorů ovlivňujících zdraví (v menší míře kouří, pijí alkohol či užívají drogy). Srovnávací studie z roku 2012 zjistila, že romské ženy uvádějí lepší přístup ke gynekologickým kontrolám v České republice než jiné Romky z jiných států (96 %);¹⁴⁵ v porovnání s ostatními zeměmi, ve kterých probíhal stejný výzkum, uváděly romské ženy v ČR také vysokou dostupnost testů na rakovinu děložního čípku (75 %).¹⁴⁶

Zpráva Evropské komise o zdraví Romů z roku 2014 zjistila, že v České republice je vyšší míra kojenecké úmrtnosti mezi Romy ve srovnání s neromy, zejména mezi Romy, kteří jsou méně vzdělaní, žijí ve špatném bydlení nebo jsou migranti.¹⁴⁷ Stejná zpráva zjistila, že romské ženy jsou v České republice zranitelnější než romští muži co se sociálně-ekonomických determinantů zdraví týká.¹⁴⁸ V České republice byl také nalezen vztah mezi vyšší kojeneckou úmrtností Romů, jejich sociálně-ekonomickými podmínkami a vysokým výskytem rizikových faktorů těhotenství - zejména kouření tabáku během těhotenství (57 % romských žen uvedlo, že užívá tabákové výrobky během těhotenství) a špatným prostředím, zejména nepřiměřeným bydlením.¹⁴⁹

Průzkum organizace Slovo 21 z roku 2014 o postavení romských žen ve společnosti zjistil, že většina respondentek (58 %) vyjádřila spokojenost s dostupností zdravotní péče a 427 ze 455 respondentek uvedlo, že všechny jejich děti byly registrovány u pediatriů, přičemž většina (63 %) tvrdí, že své děti bere na preventivní kontroly pravidelně. Většina (60 %) potvrdila, že se podrobuje pravidelným gynekologickým vyšetřením, ale 59 % dotazovaných také uvedlo, že nechodí na pravidelné mamogramy. Naprostá většina uvedla, že používá antikoncepci (83 %), ale na otázku, zda plánují těhotenství, uvedlo 72 % respondentek, že ne. Tyto respondentky byly údajně dobře informovány o právech pacientů.¹⁵⁰

Romské ženy ve věku 50 a více let jsou zvláště zranitelné z hlediska zdraví. Průzkum Agentury pro základní práva z roku 2014 zjistil, že 77 % romských žen v České republice uvedlo, že jsou v každodenním životě kvůli nemoci nebo zranění omezeny, ve srovnání s 53% neromských žen.¹⁵¹

Zdravotničtí pracovníci organizace DROM uvádějí, že jejich romské klientky nevyužívají služby plánovaného rodičovství a reprodukčního zdraví kvůli nedostatečné dostupnosti těchto služeb a nedostatku zájmu od těchto klientek. Zatímco sexuální zdraví je součástí preventivního programu proti HIV / AIDS, zástupkyně SZÚ uvedla, že si není jistá, jak

¹⁴⁴ Pro srovnání rizikových faktorů mužů a žen viz Nesvadbová, L., Šandera, J., Haberlová, V. 2009. *Romská populace a zdraví. Česká republika – Národní zpráva 2009.*

¹⁴⁵ Mihailov, Dotcho, Zdravotní situace romských komunit: Analýza údajů z průzkumu UNDP / Světové banky / Regionálního průzkumu Romů 2011.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, str. 59.

¹⁴⁷ Evropská komise, Zpráva o zdraví Romů: Zdravotní stav romské populace. Sběr údajů v členských státech Evropské unie, str. 37. ES: 2014. Dostupné z: https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/social_determinants/docs/2014_roma_health_report_en.pdf

¹⁴⁸ *Tamtéž*, str. 38.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, str. 41.

¹⁵⁰ Slovo 21. *Postavení Romek v ČR.* 2014. Str. 30.

¹⁵¹ *Analysis of FRA Roma survey results by gender* (2014), str. 16.

mluvit o antikoncepci nebo plánování rodiny se sociálně vyloučenými romskými ženami a muži kvůli nedostatečné kapacitě mapovat přístup různých cílových skupin.¹⁵² Je důležité zjistit, zda a jak se projekt mediátora zdraví přiblíží osvětě o antikoncepci a plánování rodiny. Bylo by dobré, kdyby programy na podporu zdraví Romů byly lépe financovány a dostávaly lepší institucionální podporu, aby mohly probíhat systematictěji a měly flexibilitu pro plánování intenzivnějšího zapojení Romů.

Téma rodinného plánování a reprodukčního zdraví Romek je v českém kontextu v posledních desetiletích poznačeno sterilizacemi romských žen provedenými bez informovaného souhlasu. Nucené sterilizace byly odsouzeny jako nezákonné¹⁵³ a výzkumně zpracované.¹⁵⁴ V oblasti veřejných politik je dnes téma přítomné kvůli nedořešení systému odškodnění obětí sterilizací,¹⁵⁵ jak již bylo řečeno výše. Český stát do roku 1992 finančně motivoval ženy, které souhlasily s podvazem vejcovodů a sociální pracovníce vyhrožovaly ženám odebráním dětí v případě nepodstoupení sterilizace (takové případy byly zaznamenány ještě v roce 2007). Ženám byly také podávány zavádějící informace, např., že nejde o nezvratný zákrok, nebo že bylo nutné zákrok vykonat k záchraně života ženy při porodu císařským řezem. Několik desetiletí praxe nucených sterilizací, které byly cíleně prováděny na romských ženách, může hrát svoji roli i v přístupu cílové skupiny k oblasti rodinného plánování; k podložení tohoto tvrzení však není k dispozici dostatek podkladů. Zkušenosti romských žen s tím, co bylo konkrétní náplní státních politik rodinného plánování a reprodukčního zdraví, by však rozhodně měly být zohledňovány při tvorbě programů a politik v této oblasti.

Užívání drog mezi Romy

V roce 2017 realizovalo Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti (NMS) dva výzkumy – „Užívání návykových látek mezi Romy“¹⁵⁶ a „Užívání návykových látek v sociálně vyloučených lokalitách“. Výzkum mezi Romy proběhl ve spolupráci s Kanceláří Rady vlády pro záležitosti romské menšiny formou dotazníkového šetření s respondenty (612), kteří pravidelně využívají služby terénních sociálních pracovníků a dá se tedy předpokládat určitý překryv s cílovou skupinou výzkumu sociálně vyloučených lokalit. Otázky se týkaly zdraví, spokojenosti s životem, užívání alkoholu, tabáku, nelegálních drog, hazardu a využívání služeb zaměřených na závislosti. Některá data výzkumu byla členěna podle pohlaví.

Nejrozšířenější nelegální drogou jsou mezi respondenty konopné látky, následované v četnosti užívání léky na uklidnění a nespavost opatřené bez lékařského předpisu a pervitinem a amfetaminy. Také DROM vnímá jako rostoucí trend posledních let nadužívání psychofarmak a léků na bolest a vytváření závislosti na nich

Podle tohoto výzkumu většina Romů (více mužů než žen) tvrdí, že kouří tabák denně, ale jen velmi málo uvádí, že konzumuje alkohol denně (11 % mužů a 3,3 % žen), ačkoli

¹⁵² Jako příklad uvádí, že v rámci programu rozdávají kondomy, nikoli však v sociálně vyloučených lokalitách, protože si nejsou jisti, jaká by byla reakce.

¹⁵³ VOP k tomu vypracovala podrobnou zprávu, viz *Závěrečné prohlášení veřejného ochránce práv s ohledem na nezákonné sterilizace a návrhy na nápravná opatření* z roku 2005. Dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/2596>, zpřístupněno 30. října 2018.

¹⁵⁴ Viz například nátlak a krutost. Zpráva Evropského střediska pro práva Romů. *Sterilizace a její důsledky pro romské ženy v České republice (1966 - 2016)*. ERRC: 2016. K dispozici na: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/nucene-a-krute-28-november-2016.pdf, zpřístupněno 30. října 2018.

¹⁵⁵ Stát neposkytl žádný kompenzační prostředek; diskuse s členy vlády však pokračovala. Viz <http://lfp.cz/2018/08/premier-andrej-babis-se-setkal-se-zastupci-obeti-nedobrovolychny-sterilizaci/>, cit. dne 3. října 2018.

¹⁵⁶ „Zdraví a návykové látky mezi Romy“. Výzkum realizovaný v roce 2017 Národním monitorovacím centrem pro drogy a závislost ve spolupráci s agenturou ppm factum a Úřadem Rady vlády ČR pro záležitosti romských menšin. Závěry zveřejněné na straně 6 výroční zprávy o drogové situaci v České republice v roce 2016. Národní monitorovací centrum pro drogy a závislost. Praha, 2017. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32733/787/Z5_2017.pdf, cit. 22. prosince 2018.

konzumaci alkoholu (pět nebo více sklenic při jedné příležitosti) nejméně jednou měsíčně uvedlo 50,2 % mužů a 21,7 % žen. Z nelegálních drog bylo nejčastější užívání konopných látek (52,4 % všech respondentů), následované užíváním léků na uklidnění a nespavost opatřených bez lékařského předpisu a pervitinem a amfetaminy. Při porovnávání těchto zjištění se zjištěními pro běžnou populaci uvedli romští respondenti vyšší užívání nelegálních i legálních návykových látek, přičemž nejvyšší rozdíl byl zaznamenán v užívání metamfetaminu, u kterého bylo zaznamenáno až desetkrát více uživatelů mezi Romy než mezi Neromy.¹⁵⁷

Problémy závislostí se většinou zabývají specializované organizace a adiktologické ambulance, které se specificky nezaměřují na Romy či sociálně vyloučené lokality. Na tyto organizace odkazují své klienty organizace působící mezi Romy (žijícími v sociálním vyloučení).¹⁵⁸

¹⁵⁷ *Tamtéž*

¹⁵⁸ Informace poskytnuté písemně od NNO DROM, září 2018. Další podrobnosti viz také ve *Výroční zprávě o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Národní monitorovací centrum pro drogy a závislosti. Praha 2017.

VZDĚLÁVÁNÍ

Hlavním problémem, kterému Romové čelí v oblasti vzdělávání, je diskriminace vedoucí k segregaci. Romská populace v ČR je odhadována na méně než 3% celkové populace; existence škol s vysokou koncentrací romských dětí je tedy jasným indikátorem rasové segregace.

V prosinci 2018 MŠMT představilo Akční plán inkluzivního vzdělávání 2019-2020 v očekávání jeho přijetí vládou a schválení Evropskou komisí. Tento plán byl vypracován expertním týmem pro společné vzdělávání, který byl svolán v rámci ministerského projektu „Podpora společného vzdělávání v pedagogické praxi“. Plán obsahuje návrh analyzovat vzdělávání poskytované v předškolních a základních školách s vyšším zastoupením romských žáků podle pravidelných kvalifikovaných odhadů počtu zapsaných romských žáků. MŠMT se společně s Technologickou agenturou České republiky zaměří na bariéry, které brání zápisu dětí ze sociálně vyloučených lokalit do povinné předškolní docházky a na základě těchto zjištění vydá doporučení; dále požádá Českou školní inspekci, aby prošetřila školy s více než 50% romských žáků a podávala o nich zprávy a popsala úroveň vzdělání těch, kteří takové školy navštěvují. Během školního roku 2018/2019 bylo řečeno, že cílem je najít školy, které již dokázaly eliminovat znevýhodňující faktory, aby pomohly žákům dosahovat akademických výsledků a využít tak jejich zkušeností při navrhování nových nástrojů, metodik a organizačních přístupů pro následující školní rok. Cílem zprávy je posoudit příčinu koncentrace romských žáků a etnické homogenity ve školách, důsledky této sociální prostorové segregace, kvalitu vzdělávání poskytovaného v těchto školách, vzdělávací programy těchto škol, etnické složení tříd, akademické výsledky žáků, počet žáků maturujících na středních školách a počet žáků předčasně ukončujících školní docházku. Zpráva se bude zabývat i tím, jak předcházet předčasnému ukončování školní docházky; využívání asistentů učitele; spolupráci s externími subjekty; stavem vlastního vzdělávání pedagogů během předchozích tří let; používanými podpůrnými opatřeními; druhy postižení a řešení využívání rozvojových a dotačních programů ze strany škol. Ministerstvo poté ve spolupráci se zřizovateli škol navrhne další opatření pro tyto školy. Je však příliš brzy na to, abychom posoudili, zda tento přístup bude motivovat chování zřizovatelů, rodičů a vedení škol k změně dlouhodobě zakořeněných vzorců chování způsobujících a udržujících segregaci Romů, jak je popsáno níže.¹⁵⁹

NRIS zahrnuje ukazatele vzdělávání.¹⁶⁰ Již deset let v ČR probíhá monitoring romských žáků; i přes deklarované plnění ukazatelů NRIS však zatím v praxi nedochází k adekvátnímu sledování dopadů veřejných politik na Romy. Tato kapitola analyzuje, zda jsou veřejné politiky založené na skutečných potřebách Romů jak v rámci povinného vzdělávání, tak i mimo něj. Přístup Romů ke vzdělání a podpora jejich potřeb do značné míry závisí na tom, zda žijí v sociálně vyloučených lokalitách.¹⁶¹ Závisí tedy na segregaci na základě jejich etnicity od předškolního věku, na socio-ekonomickém postavení jednotlivců a na postojích veřejnosti k Romům jako takovým.¹⁶²

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva D.H. a ostatní proti České republice z roku 2007¹⁶³ konstatoval přímou diskriminaci Romů ve vzdělávání na základě etnicity; míra

¹⁵⁹ Národní institut dalšího vzdělávání, 18. prosince 2018. Dostupné z: <http://www.inkluzivevpraxi.cz/kategorie-verejna-sprava/1711-msmt-pripravilo-navrh-akcniho-planu-inkluzivniho-vzdelavani-na-obdobi-2019-2020>, přístupná 17. června 2019.

¹⁶⁰ Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017 a informace o provádění Národní strategie pro integraci Romů do roku 2020 z roku 2017.

¹⁶¹ Podle mapy sociálně vyloučených lokalit existuje 606 takových lokalit s až 115 000 lidmi, zejména Romy. Čada, K. a kol., *Analýzy sociálně vyloučených lokalit v České republice*, Praha, 2015. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/file/9089/>.

¹⁶² Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017.

¹⁶³ Open Society Fund Prague. *Historie rozsudku D.H. a ostatní proti ČR*. Dostupné z: <http://osf.cz/cs/publikace/strucna-historie-rozsudku-d-h-a-ostatni-proti-cr/>.

doporučování zápisu do speciálního proudu vzdělávání určeného pro děti s mentálním postižením byla neospravedlnitelná.¹⁶⁴ Rozsudek D.H. podnítil snahy řešit neúměrné a nezákonné umístování romských dětí do speciálního proudu vzdělávání, především v souvislosti s existencí „praktických“ základních škol.¹⁶⁵ Od roku 2009 se ČŠI zaměřovala na nesprávné zařazování romských dětí do speciálního proudu vzdělávání a na související praxi,¹⁶⁶ i když občanská společnost i vláda ČR upozorňovali, že etnická segregace vypadá dnes trochu jinak; ze speciálních škol se přesunula do těch běžných. Evropská komise zahájila v roce 2014 s ČR řízení o porušení směrnice o rasové rovnosti z důvodu pomalého postupu při řešení diskriminace romských dětí ve vzdělávání.¹⁶⁷

Romští žáci jsou stále oproti neromským žákům neúměrně častěji vzděláváni jako žáci s postižením. ČŠI sice reportuje, že počet Romů nesprávně zapsaných do „praktických základních škol“ pro zdravotně postižené klesá, vládní zprávy (od roku 2012, 2016 a 2017) však zjistily,¹⁶⁸ že počet romských dětí navštěvujících běžné základní školy společně s neromskými neroste. Neromští rodiče vyvíjejí na školy nátlak, aby romské a neromské žáky oddělovaly¹⁶⁹ a zřizovatelé a ředitelé tomuto tlaku nevzdorují. Některá lokální opatření se snaží diskriminaci a segregaci omezovat pomocí elektronické namísto osobní registrace, nebo přepracováním spádových oblastí tak, aby se zvýšila integrace sociálně vyloučených dětí.¹⁷⁰

Nedávné reformy speciálního vzdělávání zavedly princip inkluze, který spojuje děti s různými potřebami na všech úrovních běžných škol.¹⁷¹ Mediální debata o inkluzi je negativně laděná a zaznívá v ní, že společné vzdělávání dětí klade na pedagogy neúnosné požadavky, i když provedené reformy nevedly k obávaným „záplavám znevýhodněných žáků“ na běžných školách.¹⁷² Naneštěstí namísto médií, která pokrývají odborné diskuse o vzdělávání a připravenosti pedagogů a zřizovatelů škol, se posilují zájmové skupiny a

¹⁶⁴ Iniciativa otevřené společnosti pro spravedlnost. *Jak ztratit další generaci*. Open Society Foundations, 2012, české vydání dostupné na: <<http://osf.cz/cs/publikace/jak-ztratit-dalsi-generaci/>> .

¹⁶⁵ Tyto školy vyučují podle přílohy pro lehké mentální postižení k primárním učebním osnovám, která byla nedávno zrušena; Romské děti byly diagnostikovány jako lehce mentálně postižené pomocí nevhodných metod a poté byly zapsány do těchto škol (v některých případech s „hraniční“ diagnózou).

¹⁶⁶ ČŠI provedla průzkum „praktických“ základních škol a autor této kapitoly se účastnil pěti takových průzkumů v letech 2009 a 2010. Průzkumy se opakovaly v letech 2015 a 2016. Viz výroční zpráva k dispozici na: <[https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Vyrocnizpravy/Vyrocnizprava-Ceske-skolni-inspekce-za-skolni-\(2\)/Vyrocnizprava_CSI_2015-2016_priloha_TZ.pdf](https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Vyrocnizpravy/Vyrocnizprava-Ceske-skolni-inspekce-za-skolni-(2)/Vyrocnizprava_CSI_2015-2016_priloha_TZ.pdf)> .

¹⁶⁷ ERRC. Tisková zpráva o porušení předpisů. Dostupné z: <<http://www.errc.org/press-releases/errc-hopes-that-eusproceedings-against-the-czech-republic-sends-a-strong-signal-to-all-member-states-that-discrimination-willnot-be-tolerated>> .

¹⁶⁸ Tisková zpráva Ministerstva školství ČR. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pocet-zaku-v-praktickyx-skolach-klesa>> .

¹⁶⁹ Například v Brně, na Základní škole na Merhautově ulici, bylo vedení školy konfrontováno s peticí od neromských rodičů požadující, aby jejich děti nebyly vzdělávány společně s romskými dětmi po více romských žácích než dříve zapsaných do prvního ročníku. Škola nakonec podlehl a vytvořila takzvanou „romskou třídu“ právě pro tyto děti. Příběh této romské třídy byl poté sledován na celostátní úrovni prostřednictvím kontroverzního televizního pořadu „Ptáčata“, produkovaného veřejnoprávním vysíláním Česká televize (ČT).

¹⁷⁰ V Brně a v Ústí nad Labem byla situace řešena například pomocí elektronického zápisu do předškolních zařízení (a v Brně také pro zápis do základních škol). Toto opatření, v zásadě dobrý nápad, bohužel v Brně z důvodu návrhu spádových škol selhalo. Romští rodiče si stěžovali na trvalou diskriminaci a uvedli, že správci škol vždy našli způsob, jak upřednostnit neromské rodiče, zatímco romským rodičům doporučovali, aby své děti zapsali do segregovaných škol. V Sokolově se naopak pokusili situaci vyřešit změnou spádové oblasti a tím rozdělit romské děti mezi více škol. Toto rozhodnutí však vyžadovalo jasný postoj, že město nechce segregované školy. V mnoha dalších městech taková jasná prohlášení chybí. Viz Člověk v tísni, <<https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/447/file/1433432409-sokolov-web.pdf>>

¹⁷¹ Více informací o zásadách inkluze je k dispozici na webových stránkách České profesní asociace pro inkluzivní vzdělávání www.cosiv.cz, EDUin, www.eduin.cz a Open Society Fund Praha www.osf.cz, všech nevládních organizací.

¹⁷² Tisková zpráva České profesní asociace pro inkluzivní vzdělávání. Dostupné z: <<https://cosiv.cz/cs/2016/03/22/co-nemeni-system-podpurnych-opatreni-od-zari-2016-2/#more-3313>> .

lobbistické iniciativy, které uvádějí iracionální a manipulativní argumenty o inkluzi.¹⁷³ Koncem roku 2018 došlo k meziresortnímu připomínkovému řízení; kontroverzní novela by, v případě schválení, dále upravovala pravidla poskytování speciálního vzdělávání (podrobněji viz níže v části „Možné překážky přístupu Romů ke kvalitnímu povinnému vzdělávání“).¹⁷⁴ Novela byla kritizována Ministerstvem zahraničních věcí, Ministerstvem spravedlnosti a domácí a mezinárodní občanskou společností za otevření dveří pedagogům, kteří se mohou snadněji vrátit k nezákonným a neústavním praktikám, které převládaly před rozsudkem D.H.¹⁷⁵ Pokud bude tento pozměňovací návrh přijat, mohlo by to znamenat, že úsilí o zabránění desegregace škol bude mít dočasně navrch.¹⁷⁶

Zlepšování přístupu ke kvalitnímu předškolnímu vzdělávání a péči

Do mateřských škol chodí v České republice okolo 360 tisíc dětí, nejčastěji jsou zastoupené děti čtyř až šesti leté, naopak dětí do tří let je nejméně.¹⁷⁷ Před začátkem povinného předškolního vzdělávání ve školním roce 2017/2018 navštěvovalo předškolní zařízení asi 90% všech pětiletých dětí, ale v sociálně vyloučených lokalitách to bylo mnohem méně. Regionální průzkum Světové banky a průzkum provedený v rámci Rozvojového programu OSN (UNDP) v roce 2011 zjistil, že mateřské školy navštěvovalo jen 28 % romských dětí ve srovnání se 76% dětí celkově. Studie proveditelnosti¹⁷⁸ z června 2015 představovala hypotetický model,¹⁷⁹ podle kterého se více než polovina romských 5letých dětí nezúčastnila předškolního vzdělávání.

V roce 2016 byla schválena novela školského zákona (zákon č. 178/2016 Sb.) a s účinností od září 2017 bylo zavedeno povinné předškolní vzdělávání pro děti od pěti let¹⁸⁰ s alternativou plnění povinného předškolního vzdělávání formou individuálního vzdělávání dětí.¹⁸¹ Tato novela byla schválena navzdory doporučením studie proveditelnosti z června 2015,¹⁸² která upozorňovala zejména na to, že toto opatření nebude mít očekávaný efekt (adaptace na první ročník ZŠ a zlepšení školní úspěšnosti), ale povede naopak k antagonismu vůči sociálně znevýhodněným rodinám, zejména Romům, kteří budou

¹⁷³ Například Asociace speciálních pedagogů a články publikované odpůrci inkluze (např. Pedagogická komora, viz <<http://www.pedagogicke.info/2017/08/marketa-hronova-inkluzie-je-dvakrat.html>, nebo <<https://www.pedagogicka-komora.cz/2018/09/pedagogicka-komora-podporuje-zmeny-v.html>>).

¹⁷⁴ Změna vyhlášky č. 27/2016 Sb., O vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a o nadaných žácích, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷⁵ ČTK, „Ministři zahraničních věcí, spravedlnosti, práce a sociálních věcí varují EdMin, že změny inkluze porušují závazky České republiky“, Romea.cz, 6. prosince 2018, Dostupné z :: <<http://www.romea.cz/cs/novinky/cesky/zahranicni-veci-justice-prace-a-socialni-veci-ministerstva-varovat-edmin-zmeny-k-zacleneni-porushit-cesko-republika-apos>>.

¹⁷⁶ Úsilí o revizi opatření zaměřených na začlenění již probíhají, aniž by takové přezkoumání bylo založeno na uspokojivém posouzení provádění opatření a formy systému (tj. zda systém skutečně udělal vše pro to, aby začlenění bylo realistické a přijato jako nezbytný princip vzdělávání v České republice). Příkladem takového unáhleného úsilí je tento článek Pedagogické komory na <<https://www.pedagogicka-komora.cz/2018/09/pedagogicka-komora-podporuje-zmeny-v.html>>.

¹⁷⁷ Ne všechny předškolní zařízení přijímají děti do 3 let. Rodiče si mohou vybrat, že mohou čerpat až 4 roky rodičovskou dovolenou. Většina rodičů čerpá rodičovskou dovolenou cca 3 roky; viz „Rodičovský příspěvek v 10 číslech“, České noviny, 25. srpna 2014. Dostupné z: <<https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/rodicovsky-prispevek-v-10-cislech/1115395>>.

¹⁷⁸ Hůle, Daniel, et al. *Zavedení povinného posledního ročníku předškolního vzdělávání před zahájením školní docházky* (studie proveditelnosti). Organizace Tady a teď, Demografické informační centrum, o.s., Plzeň, 2015.

¹⁷⁹ V České republice nejsou v této oblasti shromažďovány žádné etnické údaje.

¹⁸⁰ Povinná školní docházka se vztahuje na všechny děti, které dosáhnou 5 let do 31. srpna daného kalendářního roku.

¹⁸¹ Kromě veřejných předškolních zařízení zřízených státem, obcí nebo krajským úřadem existují i soukromá předškolní zařízení. Jsou méně početná a dražší (měsíční školné bez stravy činí tisíce korun).

¹⁸² Hůle, Daniel, et al. *Zavedení povinného posledního ročníku předškolního vzdělávání před zahájením školní docházky* (studie proveditelnosti). Organizace Tady a teď, o. str. s., Demografické informační centrum, o.s., Plzeň, 2015.

majoritou označovány za viníky tohoto plošného opatření, které navyšuje povinnosti všech rodičů předškolních dětí (zejména v omlouvání absencí apod.).

V prvním roce povinné školní docházky (2017/2018) se projevily některé nedostatky zaváděné změny. Zejména romští rodiče žijící v sociálně vyloučených lokalitách nebyli dostatečně informováni o nové povinnosti a zápisy do mateřských škol často zmeškali.¹⁸³ Česká školní inspekce zpracovala studii dopadů povinného předškolního vzdělávání za první pololetí školního roku 2017/2018.¹⁸⁴ Z této studie vyplývá, že do mateřských škol nenastoupily 3 % pětiletých dětí, jichž se povinnost týkala, přičemž jde z velké části právě o děti ze sociálně vyloučených lokalit.¹⁸⁵

Předpokládalo se, že díky zmíněné novele školského zákona bude navýšena kapacita mateřských škol tak, aby všechny 5ti leté děti mohly navštěvovat mateřskou školu ve své spádové oblasti. Dotazníkové šetření organizace Člověk v tísni a Agentury pro sociální začleňování prováděné v 11 krajích ČR mezi mateřskými školami a školskými odbory však poukázalo na malou informovanost o povinné docházce do MŠ rodičů i samotných mateřských škol. Zejména chyběla pravidla pro předávání informací o nezapsaných dětech, hlášení absencí a řešení toho, že dítě do školky nedochází.¹⁸⁶ Děti, jež rodiče nezapsaly, nebo se s nimi nedostavili do školky, tak někde hledali samotní pracovníci mateřských škol, jinde OSPOD nebo Odbor školství. Naopak se nepotvrdila obava některých (pro-romských) organizací, že romské děti budou tlačeny školkami do využívání individuálního vzdělávání.

Překážky Romů v přístupu k předškolnímu vzdělávání

Síť mateřských škol je relativně dostatečná, většina rodin má mateřskou školu v blízkosti bydliště, i kapacitně školky ve většině míst stačí. Přesto však existují bariéry, které brání tomu, aby předškolní vzdělávání mělo výraznější efekt na děti ze sociálně vyloučených lokalit. Jedna z bariér je finanční náročnost; v případě mladších dětí (3 až 4 letých) se školkovná pohybuje v částkách od 400 do 1 000,- Kč měsíčně, v případě povinného předškolního roku se školkovná neplatí. Mezi další náklady patří stravné (okolo 700 Kč měsíčně při celodenním pobytu), příspěvky na kulturní fondy (několik set korun za rok) a další vybavení, které se může pohybovat v řádu stokorun.¹⁸⁷ Podpora pro rodiny v nouzi je nejednotná a liší se dle krajů (ne všechny kraje jsou například zapojeny do projektu MPSV „Obědy do škol“ a ne všechny školy v zapojených krajích se do projektu samy přihlásí).¹⁸⁸

Druhou bariérou je odlišné socio-kulturní prostředí a větší nároky na adaptaci dětí. Tyto nároky se mohou týkat např. dětí, jejichž mateřský jazyk není český, nebo které přicházejí z vícejazyčných domácností – to mohou být i případy romských dětí; nebo dětí rodičů s nižším dosaženým vzděláním. Výzkum Člověka v tísni uvádí, že adaptace dětí, které

¹⁸³ Člověk v tísni. *Průzkum mezi předškolními a obecními školskými úřady týkající se povinného předškolního roku. Shrnutí předběžných výsledků (prosinec 2017)*. Popsáno v tiskové zprávě „Děti, které se nevyhýbají povinnému předškolnímu vzdělávání prostřednictvím individuálního vzdělávání“, 8. ledna 2018. Dostupné z: <<https://www.clovekvtisni.cz/tz-deti-si-individualnim-vzdelavanim-povinnou-materskou-skolu-nenahrazuji-4801g>>.

¹⁸⁴ ČŠI, *Dopad povinného předškolního vzdělávání na organizaci, personální a vzdělávací činnost předškolních zařízení v prvním semestru školního roku 2017/2018*. Tematická zpráva, 2018. Dostupné z: <<https://www.csicr.cz/getattachment/494adcd7-2e4b-40a7-b564-383d964ce14d/TZ-Dopady-povinného-predskolniho-vzdelavani.pdf>>.

¹⁸⁵ Články v novinách poukazují na to: „Stovky rodičů nezaregistrovaly své děti do předškolních zařízení, rodiče čelí pokutám“ (iDNES.cz, 28. července 2017); „Úředníci ověřují, které děti se nezúčastnily předškolního vzdělávání. A proč.“ (iDNES.cz, 31. července 2018); „Povinné školky? Stovky dětí nezařazených rodiči.“ (Brno Daily, 13. července 2017); „Úředníci v severních Čechách hledají děti, které nezačaly povinné předškolní vzdělávání“ (Český rozhlas, 8. září 2017). Některé děti, které byly zaregistrovány jako nezapsané, se dlouhodobě přestěhovaly do zahraničí nebo je rodiče zapsali do mateřské školy mimo spádovou oblast a neoznámili tuto skutečnost úřadu.

¹⁸⁶ Člověk v tísni. *Průzkum mezi předškolními zařízeními*.

¹⁸⁷ Hůle, Daniel, et al. 2015. *Představení posledního povinného roku*.

¹⁸⁸ *Tamtéž*.

zahájily předškolní vzdělávání až v povinném předškolním roce, je delší a náročnější než u dětí, které započaly školní docházku v mladším věku.¹⁸⁹

Třetí významnou překážkou je malý prostor na individuální práci s dítětem, nedostatečné kompetence učitelů v oblasti práce se sociálně vyloučenými a/nebo romskými dětmi. Se změnou v povinné docházce do MŠ přibýlo administrativní zátěže, ve třídách je okolo 25 dětí na dvě (střídající se) učitelky, není tedy možné zajistit dostatečný prostor na práci s dětmi, které potřebují individuální přístup. Zároveň se ukazuje, že část učitelek nemá dostatečné znalosti metod práce s těmito dětmi nebo má vůči dětem nerealistická očekávání, často pramenící z neznalosti kultury dítěte (typicky například v oblasti chování či stravovacích návyků)¹⁹⁰. To ilustruje, že opatření NRIS, které si klade za cíl „zajistit odborné vedení, vzdělávání a podporu pro všechny pracovníky školy pro začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání a zvýšit odbornou podporu pro pedagogické pracovníky školy při začleňování romských dětí do předškolního vzdělávání“¹⁹¹ není možné považovat za splněné.

Poslední z identifikovaných bariér v této oblasti je přístup mateřských škol k romským rodičům. Výzkum ČVT zjistil, že komunikační metody některých mateřských škol nedokážou oslovit rodiče žijící v sociálním vyloučení (informace jsou například vyvěšeny pouze na nástěnce, nepředává je osobně učitel/ka).

Podle romských terénních pracovníků je v Ostravě situace při zápisu romských dětí do předškolních zařízení podobná, jako ta při zápisu do základních škol: neromští rodiče mají tendenci odmítat zápis svých dětí do předškolních zařízení spolu s romskými dětmi. Ředitelé předškolních zařízení údajně používají různé techniky odrazování k tomu, aby přesvědčili romské rodiče, aby zapsali své děti jinde - např. doporučování romským rodičům, aby dali dítě do mateřského centra provozovaného nevládní organizací nebo podávání nepravdivých informací o finančních nákladech zápisu.¹⁹²

Provizorní shrnutí tématu docházky romských dětí do povinného předškolního vzdělávání

Zavedení povinného předškolního vzdělávání pro pětileté děti (dosud) nijak výrazně neovlivnilo situaci romských dětí; sociálně vyloučené děti zpravidla nebudou školky navštěvovat. Pokud romské pětileté děti navštěvují předškolní vzdělávání, rodiče a učitelé hodnotí dopad na jejich vývoj jako pozitivní, ale pokud nastoupí do předškolního vzdělávání až v 5ti letech, jejich přizpůsobení trvá déle. Ideálním řešením by bylo podpořit dřívější docházku romských dětí do předškolních zařízení.

K překážkám ovlivňujícím realizaci a dopad povinného předškolního vzdělávání romských dětí nebylo dosud přistoupeno ani metodologicky ani systematicky. Některé NNO a předškolní zařízení zaměstnávají asistenty, terénní pracovníky nebo vychovatele, aby zajistily komunikaci mezi mateřskými školami a rodinami žijícími v sociálním vyloučení. Málo pozornosti je však věnováno podpoře učitelů a učitelek MŠ, aby mohli rozvíjet kompetence potřebné k práci s dětmi s odlišného socio-kulturního prostředí. Vzdělání, které je podmínkou výkonu práce učitele v MŠ, je v tomto ohledu nedostačující.

Související téma přípravných tříd ZŠ pro žáky, kteří nejsou považováni za připravené nastoupit do první třídy, viz níže v části věnované rasismu a diskriminaci.

Zvyšování kvality vzdělávání do konce povinné školní docházky

Povinná školní docházka končí devátým ročníkem ZŠ (ve věku 15 let). Dosud se opatření zaměřená na zlepšení přístupu Romů k povinnému vzdělávání zaměřovala na prevenci

¹⁸⁹ Člověk v tísni. *Průzkum mezi předškoláky*.

¹⁹⁰ *Tamtéž*.

¹⁹¹ NRIS, str. 45.

¹⁹² Telefonický rozhovor s Awen Amencou, Jolanou Šmarhovyčovou popisující praktiky, které zažila na Ostravsku.

jejich nezákonného zápisu do speciálního proudu vzdělávání. V roce 2017/2018 romští žáci stále tvořili 29,5% (což představuje drobný pokles oproti předcházejícímu roku, kdy to bylo 30,9%) všech žáků vzdělávaných v programech pro žáky s lehkým mentálním postižením (dále jen LMP). Vzhledem k tomu, že romských žáků je v českých školách pouze 3,6 % z celkového počtu žáků, je jejich diagnostikování jako žáků s LMP stále neúměrně vysoké.

Zrušení přílohy Rámcového vzdělávacího programu specifikujícího vzdělávání žáků s LMP bylo úspěšným výsledkem advokacie po D.H., stejně jako přijetí nových pravidel pro doporučení podpůrných opatření pro speciální vzdělávací potřeby žáků. Dnes musí být taková podpora poskytována běžnými školami a vzdělávacími poradnami, než jsou děti doporučeny pro zvláštní speciální vzdělávání.¹⁹³ Tato opatření však nevedla k tomu, že by romské a neromské děti společně navštěvovaly běžné mateřské a základní školy. Mezi další opatření patří zavedení povinného předškolního vzdělávání od 5 let, změna systému diagnostiky speciálních potřeb a z ní vyplývajících doporučení a změny způsobu financování opatření na podporu žáků se speciálními potřebami.¹⁹⁴ Tyto reformy zatím nepřinesly zamýšlené pozitivní účinky, protože ne všichni pedagogové jsou připraveni řešit výzvy spojené se vzděláváním dětí s různorodými potřebami a pocházejících z různorodého prostředí.¹⁹⁵

Zpráva o stavu romské menšiny z roku 2017 využívá informace od MŠMT, které požádalo ředitele základních škol (všech 4 152 ředitelů), aby oznámili přibližný počet Romů navštěvujících jejich školy mezi 25. zářím 2017 a 15. listopadem 2017 (metoda použitá i ve dvou předchozích školních rocích). Uváděná čísla jsou „kvalifikovanými odhady“ podle principů na základě identifikace romských dětí třetí stranou a nejsou považována za statisticky spolehlivá. Regionální romští koordinátoři rovněž poskytují odhady Radě vlády pro záležitost romské menšiny stejnou metodou (není k dispozici srovnání mezi těmito dvěma odhady).

Nemáme informace o žádných celostátních kampaních zaměřených na vzdělávání a specificky cílených na romské rodiny. VOP rozdával romským rodičům letáky o postupech při zápisu do školy před školním rokem 2017/2018. Obce, obecní úřady ani krajské úřady neprováděly žádné takové kampaně.

Nevládní organizace uvádějí smíšené výsledky některých svých předchozích pokusů o zlepšení přístupu Romů ke kvalitnímu vzdělání. V roce 2010 provedla nevládní organizace IQ Roma servis komunitní kampaň povzbuzující Romy k zápisu dětí do škol s dobrou pověstí, ale jedna taková běžná „neromská“ škola údajně odpověděla, že požádala romského asistenta zaměstnaného v „romské“ škole, aby „vysvětlil“ romským rodičům, že by se neměli pokoušet o zápis do škol, které nejsou „pro ně“.

Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání (OP VVV)

Jeden z dílčích úkolů NRIS týkající se povinné školní docházky je zaměřen na podporu aktivit směřujících k úspěšnému přechodu žáků z prvního na druhý stupeň ZŠ a také přechodu žáků ze ZŠ na SŠ. V rámci OP VVV byly vyhlášeny tři výzvy zaměřené na inkluzivní vzdělávání (Výzva č. 02_15_007, č. 02_16_021 a č. 02_16_039). Celkem bylo podpořeno 53 projektů finanční částkou přes 1,2 miliardy korun. Vzhledem k harmonogramu OP VVV a realizaci výzev dosud nelze finálně hodnotit plnění tohoto dílčího cíle.

¹⁹³ Novela školského zákona č. 178/2016 Sb.

¹⁹⁴ Zpráva o stavu romské menšiny v České republice v roce 2017.

¹⁹⁵ V Brně se IQ Roma Servis a romští rodiče potýkali s nedostatečnými kapacitami nebo s neochotou předškolních zařízení poskytovat povinné vzdělání Romům. Podle kvalitativního výzkumu Open Society Fund jsou školy na všech úrovních kritické vůči administrativní zátěži a špatné koordinaci změn systému spojených se zavedením inkluze; jsou také kritičtí k řešení problémů během provádění těchto změn. Viz Moore, D. *Systém v ne-systému, aneb inkluze rok poté*, OSF, Praha, 2018.

Iniciativy a perspektivy romských rodičů

Zapsání dětí do běžných škol je dlouhodobou ambicí nejen pro romské a pro-romské nevládní organizace, ale i pro romské rodiče. V Ostravě působí organizace Awen Amenca a Asociace romských rodičů. Ti organizují dobrovolnický kampaně na zvyšování povědomí a úspěšně vybízejí romské rodiče, aby své děti zapsali do kvalitních běžných škol. Jejich úsilí začalo měnit etnické rozmístění romských dětí na ostravských školách.

Awen Amenca sleduje proces zápisů romských dětí do základních škol v několika oblastech ČR.¹⁹⁶ Tato organizace shromáždila reakce ředitelů na situace, kdy se do ní romští rodiče pokoušeli zapsat své děti - typický příklad reakcí ředitelů je následující:¹⁹⁷

„Nebylo by romským dětem lépe v jejich ‚vlastních‘ školách? Zde je mohou bílé děti šikanovat. Nebylo by lepší zajistit odklad pro tyto romské děti alespoň na rok? Co když si rodiče bílých dětí budou stěžovat, že k nám přichází tolik romských dětí? Pokud nepřijmeme tyto romské děti, kdo si bude stěžovat?“

Awen Amenca nahrála rozhovor s ředitelkou Základní školy Pěší v Ostravě-Muglinově, který byl použit jako důkaz k prokázání odmítnutí této ředitelky zapsat dvě romské děti. Rodiče školu žalovali a výsledkem bylo rozhodnutí, uvedené v první zprávě Romského občanského monitoringu, ve kterém Okresní soud uznal diskriminaci těchto dětí v jejich přístupu ke kvalitnímu vzdělání. Ve svém odůvodnění soudce konstatoval, že diskriminace romských dětí při zápisu vede k vytvoření segregovaných škol. Vzhledem k povaze českého právního systému však rozhodnutí nebylo tak významné, jak Awen Amenca doufala, a zůstává izolovanou pozitivní odchylkou od převládající praxe. Takové soudní spory jsou výjimečné.

Průzkum NNO Slovo 21 v roce 2014 zjišťoval zkušenosti romských žen a jejich dětí. Respondentky uvedly, že navzdory tomu, že jejich děti mají stejné nadšení a touhu po vzdělání jako ostatní, zažily ve škole konflikty, diskriminaci nebo vyloučení. Některé respondentky popsaly pozitivní zkušenosti s učiteli, kteří podporovali romské děti, aby nebyly zapsány do „praktických škol“. Všechny respondentky uvedly, že pro své děti upřednostňují smíšené třídy před etnicky homogenními třídami, protože věří, že navštěvování smíšených tříd s sebou nese lepší akademické výsledky a učí všechny děti, jak žít společně a jak budovat vztahy s širší komunitou (děti se poznávají navzájem ve škole a v menších městech se s největší pravděpodobností setkají později jako dospělí). Některé respondentky uvedly, že souhlasily se zapsáním svých dětí do „praktických škol“, většinou ze strachu o bezpečnost svých dětí nebo ze strachu o jejich sebevědomí, pokud by navštěvovaly běžné školy. Zároveň nevěří hodnocení psychologů, kteří tvrdí, že jejich děti mají „lehké mentální postižení“. Některé respondentky uvedly, že ví o jiných romských rodičích, kteří nepodporují vzdělávání svých dětí, protože sami nemají zkušenosti s výhodami, které dobré vzdělání přináší. Respondentky, jejichž děti byly ve „smíšených“ třídách, si všimly, že s postupujícím věkem jejich dětí se ve škole procento romských spolužáků snižovalo. Respondentky uvedly, že nevěděly, jak postupovat, když byly děti diskriminovány svými vrstevníky, zejména proto, že projevy nenávisti začínají již v raném věku, kdy je zřejmé, že neromské děti jen opakuje názory dospělých. Některé respondentky uvedly, že se domnívají, že je nutné, aby romští rodiče připravili své děti na diskriminaci ve školách a naučili je, aby šly za svým bez ohledu na chování okolí. Respondentky nakonec uvedly, že dospělí Romové, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání, stále nevěří, že jejich akademické výsledky jim pomohou prosadit se ve společnosti.¹⁹⁸

Možné překážky přístupu Romů ke kvalitnímu povinnému vzdělávání

Během psaní této zprávy se uvažuje o změně vyhlášky č. 27/2016 Sb., O speciálním vzdělávání, která by mohla umožnit zmrazení nebo zrušení pokračujícího rozvoje inkluze ve vzdělávání. Tento pozměňovací návrh by snížil počet povolených pedagogů na třídu ze

¹⁹⁶ Viz web www.awenamenca.cz.

¹⁹⁷ Písemná komunikace s Awen Amenca na základě přepsaných záznamů jejich rozhovorů s řediteli.

¹⁹⁸ Slovo 21. *Postavení Romek v ČR*. 2014, str. 22-23.

tří na dva; odstranil formulace zdůrazňující, že je lepší, aby žáci se speciálními vzdělávacími potřebami byli vzděláváni v běžných školách; a již by nepožadoval od zvláštních škol, aby definovaly druhy zdravotního postižení, pro které jsou vybaveny. Navrhovatelé novely tvrdí, že to sníží administrativní zátěž a náklady na začlenění, ale také usnadní to, aby byly děti doporučovány k zápisu do „zvláštních škol“ nebo do samostatných tříd.

Existuje nebezpečí, že proces inkluze bude zpomalen, nebo dokonce zastaven, a že pedagogové se budou cítit oprávněni doporučovat zdravotně postiženým nebo romským dětem, aby se zapsaly do zvláštních škol, nebo aby navštěvovaly oddělené třídy. Vláda nevyjadřuje inkluzi podporu a prezident proti ní dokonce aktivně vystupuje spolu s některými speciálními pedagogy, kteří lobují za to, aby inkluze byla omezena a poté zastavena. Stávající a přicházející pedagogové nejsou v přechodu na inkluzivní vzdělávání podporováni a vláda o tomto procesu dostatečně neinformuje. Obáváme se, že vláda nebude čekat na dlouhodobé výsledky inkluze, ale bude reagovat na problémy ad hoc a na neinformovaný veřejný tlak. Některá opatření pro zavedení inkluze nebyla dostatečně promyšlená a školy na ně nebyly připraveny s dostatečným předstihem; pokud by však byla vůle ze strany vlády v společném vzdělávání pokračovat, neměl by být problém aktuální nedostatky napravit.

Podpora středoškolského a vysokoškolského vzdělávání zejména pro profese s vysokou poptávkou na trhu práce

V oblasti vzdělávání se cílové skupině romské mládeže věnuje NRIS v specifickém cíli 5.5. - Podpora Romů při dosahování sekundárního a terciárního vzdělávání.¹⁹⁹

V roce 2017 bylo, dle vlády ČR, přijato několik opatření cílených na odbourávání překážek souvisejících s přístupem Romů k vysokoškolskému vzdělání.²⁰⁰ Nejvýznamnější z nich jsou sociální stipendia, která však nezohledňují etnicitu. Stipendium se od roku 2016, kdy vstoupila v platnost relevantní novela školského zákona, odvíjí od příjmu domácnosti studenta a vypočítává se ve vztahu k výši základní sazby minimální mzdy. MŠMT spravuje také stipendijní program „Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol, konzervatoří a studentů vyšších odborných škol“.²⁰¹ Žádosti o tyto stipendia podávají školy, ne samotní studenti, což je zásadní rozdíl oproti stipendijním programům NNO. Podle odhadů MŠMT úspěšně ukončilo SŠ nebo konzervatoř ve školním roce 2016/2017 přes 900 romských studentů; ZŠ ve stejném období dokončilo přes 2000 romských žáků. Státní stipendijní program je realizován ve dvou kolech. V období leden až červen 2018 bylo prostřednictvím dotací školám podpořeno 709 žáků a studentů celkovou částkou 3 633 585 Kč.²⁰²

V souvislosti s tímto dotačním programem jsou ve Strategii určeny dva dílčí úkoly. První je zvýšit efektivitu a účelnost dopadu dotačního programu s cílem jeho rozšíření o komplementární systém podpory formou tutoringu, doučování a dalších aktivit ke zvýšení sebevědomí dětí a jejich setrvání ve vzdělávání. Tato aktivita byla zavedena v roce 2016 a byly na ní poskytnuty finanční prostředky ve výši 974 000 Kč pro 723 studentů. V roce 2017 to bylo 814 800 Kč pro 700 studentů.

Další dílčí úkol, který je zadán ve Strategii je navýšit finanční prostředky na tento dotační titul na částku 12 mil. Kč s účinností od roku 2016. Tento úkol není plněn s vysvětlením: „V roce 2018 se uskutečnila evaluace programu za rok 2017. Z evaluace nevznikla potřeba navyšovat finanční prostředky na dotační program. V programu jsou vysoké finanční vratky.“ Příjemci dotací však mohou získat finanční podporu jen na určité výlohy a proplácení probíhá na základě dodaných účetních dokladů, v opačném případě je nutné

¹⁹⁹ NRIS.

²⁰⁰ Informace o plnění strategie integrace Romů do roku 2020 z roku 2017.

²⁰¹ Viz web MŠMT. Dostupný z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/roma-ss-a-vos>>, přístupný 10. října 2018.

²⁰² Viz web MŠMT. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/file/45704/>>, cit. 10. října 2018.

finanční prostředky vrátit. Je sporné, zda se jedná o vhodný způsob financování na podporu studentů s nízkými příjmy nebo těch, kteří pocházejí ze sociálně vyloučeného prostředí.

Stručný přehled indikátorů vzdělávání od OECD („Education at a Glance“) z roku 2018²⁰³ uvádí, že Česká republika nezlepšuje sociální mobilitu mládeže, jejíž rodiče dosáhli pouze základního nebo učňovského vzdělání. Počet takových mladých lidí, kteří se vzdělávají v terciárním vzdělávání, je jedním z nejnižších v zemích OECD. Realizace plánu zřídit celostátní hranici úspěšnosti („cut-off skóre“) pro přijímací zkoušky na střední školy, které obhajují někteří pedagogové a místní samosprávy, by posílila sociální reprodukci deprivace odvíjející se od nízkého dosaženého vzdělání a socio-ekonomického statusu rodin. Důkazy z jiných zemí ukazují, že plošně stanovená hranice úspěšnosti pro přijímací zkoušky zvyšuje nerovnost. Vzhledem k tomu, že mnoho Romů je již ohroženo sociální reprodukcí nízkého socioekonomického postavení skrz současné nastavení vzdělávacího systému, plošně stanovená hranice úspěšnosti by je mohla neúměrně poškodit.²⁰⁴

Podpora romských studentů ze strany neziskových organizací z nevládních zdrojů

Romea poskytuje od roku 2016 stipendia pro romské studenty SŠ (ve výši 14 000 Kč na školní rok) a VOŠ (21 000 Kč na akademický rok). Ve školním roce 2017/2018 udělila stipendium 76 studentům SŠ a 7 studentům VOŠ, celkem tedy 83 studentům. Kromě samotného stipendia mohou romští studenti v případě potřeby získat doučování, mentoring nebo absolvovat vzdělávací kurzy a také stáže ve firmách.

V rámci stipendijního programu pořádá Romea třikrát za rok vícedenní setkání romských studentů SŠ a VŠ „Baruvas“ (romsky rosteme). Ta jsou zaměřena na podporu romské identity, romskou historii, sebepoznání a další oblasti užitečné pro profesní a osobní růst. Na tyto doplňkové aktivity Romea ročně alokuje částku kolem 1,2 milionu korun. Podpora pokračuje i ve školním roce 2018 – 2019.

Pro školní rok 2017/2018 vyhlásila výzvu na podporu romských vysokoškolských studentů také Nadace Open Society Fund Praha. Výše stipendia pro jednoho studenta byla omezena částkou 60 000 Kč za rok. Stipendistu v průběhu programu doprovází mentor za účelem supervize, motivace a pomoci s průběhem stipendia. Ve školním roce 2017/2018 bylo podáno 13 žádostí, z nichž bylo celkem přiznáno 10 stipendií, a to 6 studentkám a 4 studentům. V daném školním roce byla pro studenty (na stipendia, školné, jazykové kurzy, stáže) alokovaná částka 705 490 Kč. Dalšíh 273 000 Kč bylo určeno na koordinaci programu, zahrnující mimo jiné cestovné pro studenty na akce a společná setkání.

Stipendia pro romské žáky a studenty, kteří již byli přijati do středoškolského či vysokoškolského studia, poskytuje Nadační fond Verda. V roce 2017 bylo podpořeno 69 studentů celkovou částkou 365 500 Kč.

Stipendia pro romské studentky navštěvující střední školy specializující se na pedagogiku nabízí od roku 2015 Romský vzdělávací fond (REF). V roce 2017 byla stipendia specificky nabízena pro programy „Předškolní a mimoškolní pedagogika“ nebo „Pedagogické lyceum“.²⁰⁵

Pro romské studenty bakalářského, magisterského či doktorského studia jsou dostupná stipendia REF. V ČR spravuje stipendia od roku 2010 Romea. Za akademický rok 2017/2018 bylo z 68 podaných žádostí podpořeno 34 studentů v celkové výši 949 886 Kč.

²⁰³ Dostupné z: <https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018/czechrepublic_eag-2018-42-en#page1>.

²⁰⁴ E-mail od Bohumila Kartouse, koordinátora komunikace, EDUin.

²⁰⁵ Kenety, Yveta, REF, 22. července 2017, Romea.cz, „Stipendium pro romské studentky na českých pedagogických středních školách otevřených do 31. srpna“. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/en/news/czech/scholarship-for-female-romani-students-at-czech-pedagogical-secondary-schools-open-until-31-august>>.

Ve školním roce 2018/2019 se počet podpořených studentů snížil, vzhledem k tomu, že REF nebude poskytovat podporu dálkovým studentům bakalářských oborů.

Organizace Slovo 21 spolu s Velvyslanectvím USA v Praze zajišťuje již třetím rokem odborné stáže pro romské studenty VŠ a cizince s dlouhodobým pobytem v ČR se zájmem o prohloubení svých odborných dovedností, které uplatní ve svém dalším profesionálním a osobním životě. Stážisté najdou uplatnění ve státních institucích, neziskových organizacích a firmách (včetně Velvyslanectví USA v Praze).

Ve srovnání s vládním stipendijním programem, který nevidí plné využití dostupných zdrojů, poskytují stipendijní programy nevládních organizací romským studentům větší autonomii a flexibilitu. Zájem romských studentů o ně je vysoký a počet žádostí pravidelně přesahuje dostupné zdroje. To ukazuje, že Romové jsou skutečně silně motivováni ke studiu mimo povinné vzdělávání. Také to ukazuje, že školy zodpovědné za administraci státního stipendijního programu nemusí být motivovány k tomu, aby tak činily efektivně.

Přechod ze vzdělávání do zaměstnání

Přestože míra nezaměstnanosti v České republice je v současnosti velmi nízká (2,7 %),²⁰⁶ míra nezaměstnanosti mladých Romů, zejména v ekonomicky znevýhodněných regionech ČR a pokud nebudou brána v potaz sezónní a nízko-kvalifikovaná pracovní místa, je vysoká (přibližně 27 %).²⁰⁷

Kvalita vzdělávání ovlivňuje zaměstnatelnost Romů. Úspěch reforem v oblasti začleňování, které probíhají s podporou Evropského sociálního fondu od roku 2016, bude záviset na dostatečném a udržitelném vnitrostátním financování, na dalším odborném vzdělávání pedagogů a na zvyšování povědomí veřejnosti o společenských výhodách inkluze a desegregace.

Na neformální vzdělávání se zaměřuje „Koncepce podpory mládeže 2014-2020“.²⁰⁸ Má za cíl vytvářet příležitosti pro mládež k učení se dovednostem, které lze využít v zaměstnání, zejména tzv. „soft skills“ (schopnost vedení lidí, týmová práce, komunikace, řešení problémů, pracovní etika, adaptabilita a další interpersonální dovednosti). Koncepce by měla usnadnit přechod mezi školou a prací a zlepšit přístup ke vzdělání, zaměstnanosti, zdravotní péči a službám sociální péče pro znevýhodněnou mládež, tedy i Romy.

Podle zprávy zveřejněné v roce 2014 se odhaduje, že 72 % romských dětí v České republice opouští předčasně školu, někdy aniž by dokončilo buď primární, nebo nižší sekundární, nebo vyšší sekundární školu, což významně ovlivňuje jejich budoucí perspektivu na trhu práce a sociálního začlenění.²⁰⁹ U ostatních žáků nebo studentů se v ČR odhaduje předčasné opuštění vzdělávání u 25 % z nich.

Romové a odborné vzdělávání

Podle soukromé webové stránky o středním vzdělávání (stredniskoly.cz)²¹⁰ nabízejí školy střední vzdělání s výučním listem v 1 171 studijních oborech prostřednictvím dvou nebo tříletých studijních programů, jakož i ve čtyřletých kurzech s maturitou. V roce 2017 ukončilo středoškolské vzdělání zhruba 76 200 studentů, z toho 11 300 bylo studentů

²⁰⁶ Český statistický úřad. *Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity*. Srpen 2018. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/crit/miry-zamestnanosti-nezamestnanosti-a-ekonomicke-aktivity-srpen-2018>, cit. 9. října 2018 >.

²⁰⁷ Nadace Sekretariátu Dekády romské inkluze, index začleňování Romů 2015. Dostupné z: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/user/docs/Roma%20Inclusion%20Index%202015.pdf>, cit. 9. října 2018.

²⁰⁸ Národní strategie pro mládež. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/narodni-strategie-pro-mladez>, cit. 10. října 2018

²⁰⁹ Průzkum Romů o vzdělávání FRA, 2014. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014_roma-survey_education_tk0113748enc.pdf, cit. 10. října 2018

²¹⁰ Dostupné z: https://www.stredniskoly.cz/obory/?typ_studia%5B%5D=sv, cit. 5. listopadu 2018.

učňovských oborů. Podíl učňů činil 14,9 %, téměř stejný jako v letech 2016 a 2015.²¹¹ Více než 75 % absolventů učňovského studia se zaměřuje na stavební a elektrotechnickou techniku, zatímco na potravinářský průmysl 10 %. Největší pokles od roku 2005 byl v lesnictví a dřevařství, se zvláště prudkým poklesem v textilním průmyslu. Průměrná míra nezaměstnanosti absolventů učňovských oborů byla na základě počtu absolventů, nezaměstnanosti a míry nezaměstnanosti v letech 2015–2017 9,4 %. U stavebních dělníků přesahovala 10%, zatímco u absolventů strojírenství a některých potravinářských oborů činila méně než 7 %.

Nejsou známy žádné informace o cílené podpoře efektivního propojení romských učňů s poptávkou na trhu práce. V mizivém procentu případů je částečná podpora poskytována formou stipendií (pro učňovské vzdělání s maturitou) z MŠMT nebo prostřednictvím projektů financovaných z OP VVV. Systematičtější a cílená podpora romských učňů by mohla být přínosná nejen pro ně, ale také pro konkurenceschopnost ČR. Taková podpora by mohla zlepšit i vnímání romské menšiny většinovou společností.

Boj proti diskriminaci, segregaci a jiným formám anticiganismu ve vzdělávání

Boj proti diskriminaci a rasismu není veden systematicky na celostátní úrovni. Občanská společnost a jednotliví Romové tak podnikají v této oblasti samostatné kroky.

Z posledního kvalifikovaného odhadu počtu romských žáků (2017), který nelze považovat za statisticky tvrdá data (jak přiznává i samo MŠMT), vyplývají informace o počtu a lokalizaci segregovaných škol, tedy těch, které mají více než 35 % romských žáků. „Na základě údajů ze zpráv o situaci romské menšiny v krajích za rok 2017 se nejvíce škol, v nichž celkový počet romských dětí, žáků a studentů přesahuje 30 %, nachází v Moravskoslezském a Ústeckém kraji. Celkově se 28 z 86 škol, které mají vyšší než 50% zastoupení romských žáků, nachází v SVL.“ MŠMT však nezveřejňuje konkrétní školy ani mapy segregovaných škol. Nicméně MŠMT tato data jistě má. Je důležité upozornit na to, že doposud neexistuje definice segregované školy. MŠMT jako školy s vyšším zastoupením romských žáků označujte ty, které navštěvuje více než 35 % romských dětí. Škol s více než 30% zastoupením romských žáků je, podle těchto informací, 136; v dvanácti z nich je podíl romských žáků 95%.

V souladu s cílem NRIS, kterým je vyloučení segregace Romů ve vzdělávání, byla MŠMT dne 31. ledna 2016 pověřena analýzou utváření škol s vyšším počtem romských žáků (nebo jiných národnostních menšin), mapováním základních příčin takové demografie a poskytování metodické podpory obcím při vytváření školního prostředí, které je kulturně a etnický rozmanité. Poté, co Rada vlády pro záležitosti romské menšiny opakovaně připomněla MŠMT tento úkol, se MŠMT obrátilo na ASZ, která zahájila analýzu v roce 2016 v rámci dlouhodobého projektu „Inkluzivní a kvalitní vzdělávání v územích se sociálně vyloučenými lokalitami“. Naplánované dokončení je do 30. dubna 2022.²¹² ASZ plánuje zveřejnit počáteční zjištění analýzy později v roce 2019.

Etnická prostorová segregace je spojená s vymezováním spádových oblastí škol. Obce mají právo vyhlásit spádové oblasti pro zápis dětí do MŠ a ZŠ podle svého uvážení. Povinná školní docházka v rámci spádové oblasti sice není, ovšem v případě zájmu romských rodičů o zápis dítěte mimo spádovou oblast (mnohdy jde o vyloučenou lokalitu) v mnoha případech naráží na diskriminaci ze strany ředitelů škol, ale i rodičů českých dětí, které odmítají své děti zapisovat do škol spolu s dětmi romskými.

V lednu 2017 MV ve spolupráci s VOP vydalo metodickou příručku, která má sloužit obcím jako pomoc při výkonu jejich samostatné působnosti v oblasti školství a to zejména v návaznosti na přijetí novely školského zákona z dubna 2016. Víme, že vyhlásování

²¹¹ Asociace malých a středních podniků. Dostupné z: <<http://amsp.cz/strojari-na-vzestupu-zednicke-a-truhlarske-profese-se-propadaji/>>, cit. 5. listopadu 2018.

²¹² ASZ. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/inkluzivni-a-kvalitni-vzdelavani-v-uzemich-se-svl>>.

spádových zón je v mnoha obcích v podstatě jakousi tradicí, která ovšem může být zrušena či pozměněna tak, aby byl zajištěn rovný přístup ke vzdělání. Ani změny v spádových oblastech však samy o sobě situaci nevyřeší.

Romští rodiče stále nejsou dostatečně informováni o tom, že mohou své dítě zapsat do školy i mimo spádovou oblast a v případě nepřijetí dítěte mohou podat stížnost k České školní inspekci. V některých oblastech rodiče při zápisu doprovázejí sociální pracovníci nebo zaměstnanci NNO, protože přítomnost nezávislého svědka bývá zárukou řádného přístupu ze strany školy. Nelze očekávat, že Romové žijící v sociálním vyloučení budou zapisovat své děti do škol považovaných za „neromské“ bez toho, aby byli na takovou možnost předem upozorněni. Rodiče, kteří obhajují své rozhodnutí o výběru školy před jejich řediteli, musí dobře znát svoje práva a možnosti. V lokalitách, kde NNO aktivně pracují s romskými rodiči, zprostředkovávají jim relevantní informace a doprovází je k zápisům, se zvyšuje pravděpodobnost úspěšnosti zápisu mimo spádovou oblast. Romští rodiče se v těchto případech musí potýkat s řediteli škol, kteří se snaží regulovat počet zapsaných romských žáků ve svých školách.²¹³ Spolupráce s NNO je pro rodiče zásadní i z toho důvodu, že jsou to neziskové organizace, které, v případě potřeby, provádí rodiče také procesem stížností k ČŠI.

Běžné základní školy někdy vyhražují celé budovy speciálně pro romské děti, aby tak zabránily společnému vzdělávání s neromskými dětmi. Příklad takového jednání zdokumentovala organizace Awen Amenca ve své stížnosti k ČŠI. Jedná se o dlouholetou praxi základní školy v Ostravě – Vítkovicích v Šalounově ulici 56. Ve stížnosti se uvádí:²¹⁴ „Tato škola má dvě budovy na dvou různých místech a zápis probíhá v každé budově zvlášť. Zjistili jsme, že škola má dva vzdělávací programy a v každé budově vyučuje jen podle jednoho z nich. Vypadá to, jako by šlo o dvě školy. Jedna budova školy je pro děti se studijními předpoklady (Halasova), druhá pro děti převážně ze sociálně znevýhodněných rodin (Šalounova). Tuto budovu navštěvují jen romské děti a ne vždy je to jen osobní volba rodičů. Vzdělávací program pro tuto budovu obsahuje informaci, že na druhém stupni škola postupně učí podle minimálních výstupů. Obáváme se, že minimální výstupy znamenají snížení kvality vzdělávání v této části školy, což není zcela v souladu se školským zákonem. V minulých letech také došlo několikrát k situaci, kdy rodiče přihlásili dítě do budovy na ul. Halasova a škola pak bez jejich vědomí svévolně přijala dítě do budovy na ul. Šalounova.“

Od roku 2015 bylo na tuto školu podáno několik stížností, které ČŠI vždy odmítla jako neopodstatněné. Před dvěma lety Evropské středisko pro práva Romů (ERRC) žalovalo diskriminaci romských dětí během jejich zápisu do školy, ale případ byl vnitrostátními soudy odložen.

Hluboce zakořeněný negativní vztah většinové společnosti k Romům se projevuje i v odmítání českých rodičů zapisovat své děti do škol, kde je vyšší počet romských žáků. Někdy stačí, když jsou ve třídě jen 3 romské děti a čeští rodiče své děti již přemísťují do škol, kde žádné romské děti nejsou. Tento fenomén tzv. „white flight“ zůstává jedním z velkých problémů v oblasti vzdělávání. Jeden z mnoha příkladů uvádí zpráva Amnesty International z roku 2015: „Ředitelka výhradně romské školy Amnesty International řekla: ‚Během jednoho dne z naší školy odešlo 200 neromských žáků... ve škole tehdy zůstalo okolo 260 žáků ... neromští rodiče tady nechtěli své děti nechat a jiné školy je přijaly.‘“²¹⁵

ČŠI uvádí, že sleduje složení třídy z pohledu její heterogenity nebo naopak homogenity a pokud zjistí, že škola vytvořila např. třídu složenou jen z romských dětí, řeší to. Takové případy se občas objeví (ČŠI neuvádí počet takových případů).²¹⁶ Ve školním roce

²¹³ Jolana Šmarhovyčová z Awen Amenca uvádí příklad základní školy v Pěší v Ostravě, kde ředitelka odmítla zapsat romské děti do své vlastní spádové oblasti a prohlásila, že škola nemá místo, což podle názoru zaměstnanců Awen Amenca bylo nepravdivé prohlášení.

²¹⁴ E-mailová komunikace s Awen Amenca, kopie stížnosti ČŠI.

²¹⁵ Amnesty International. Dostupné z: https://www.amnesty.cz/data/file/1993-chce-to-vice-snahy_vyzkumna-zprava.pdf?version=1457287650.

²¹⁶ E-mailová komunikace 10/2018 s PhDr. Ondřej Andryse, zástupce středního školního inspektora.

2017/2018 ČŠI obdržela 2 stížnosti týkající se diskriminace romských žáků, obě byly vyhodnoceny jako důvodné. „Počty stížností, které na diskriminaci romských žáků dostáváme, jsou velmi nízké, za posledních 5 let se pohybují v řádu několika málo jednotek za rok. Šetření stížnosti je specifický proces podle školského zákona, tam my žádné ‚sankce‘ neukládáme, protože podle zákona se výsledek šetření stížnosti předává zřizovateli školy a právě zřizovatel je ten, kdo má na základě výsledku šetření stížnosti celou věc posoudit, řešit a případně přijmout vůči škole opatření a nás pak má informovat o tom, jaká opatření přijal.“²¹⁷

Úřad VOP dlouhodobě žádá ČŠI, aby postihovala prostorovou segregaci. „Nestačí, že inspekce shledá porušení školského zákona a podá návrh na odvolání ředitele či ředitelky školy. Musí také zahájit postupkové řízení a uložit za diskriminaci pokutu, která bude účinná, přiměřená a hlavně odrazující.“²¹⁸ Úřad VOP, který se tématu diskriminace dlouhodobě věnuje, uvádí počet podnětů s námitkou diskriminace z důvodu rasy nebo etnického původu. V roce 2017 to bylo 57 případů.²¹⁹ Přímo informací o tom, kolik z těchto námitek se týkalo Romů, úřad nevede. Nicméně většinou jde u těchto chráněných důvodů skutečně o Romy.²²⁰ Konkrétní případy, které řešil VOP, profily konkrétních případů a jejich analýza VOP jsou zveřejněny na webových stránkách.²²¹

Nevládní organizace si obecně uvědomují nízkou míru povědomí o tom, jaký mají mít inkluzivní reformy prospěch pro děti. Práce nevládních organizací je sice důležitá, skutečnou odpovědnost za zajištění rovného přístupu ke vzdělání však nese stát.²²² Většina romských rodičů, jejichž děti jsou diskriminovány, se bojí stěžovat si u ČŠI, podávat trestní obvinění, nebo žalobu. Může se stát, že pedagogové rodičům přímo vyhrožují, že v případě podání stížnosti podají podnět o rodině OSPODu, který má pravomoc dítě rodině odebrat do institucionální péče. Romští rodiče se mohou také obávat, že učitelé budou zacházet s jejich dětmi špatně ve škole, pokud si budou stěžovat. V případech, kdy nevládní organizace přesvědčí rodiče, aby se nebáli si stěžovat, včetně kontaktování policie, pokud to situace vyžaduje, odvaha situaci řešit roste i u ostatních rodičů. Potřeba profesionálního řízení stížností a pocit žalobců, že jsou zastoupeni, je zásadní.²²³ Bezplatná právní pomoc je nezbytná jak pro rodiče, tak pro nevládní organizace, které rodičům dotčených dětí pomáhají.

Existence škol s velmi vysokým zastoupením romských žáků většinou znamená, že jiné školy v okolí vůbec žádné romské žáky nezapsaly, tj. že všechny místní školy jsou *de facto* segregované. Mnoho takových „neromských“ škol se nachází v blízkosti sociálně vyloučených lokalit (často dokonce ve stejné spádové oblasti) a úmyslně dlouhodobě

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Výroční zpráva OP za rok 2017. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyrocni_zpravy/Vyrocni_zprava_o_ochrane_pred_diskriminaci_2017.pdf.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ E-mailová komunikace s Veronikou Bazalovou z Úřadu VOP, 10/2018.

²²¹ Dostupné z: www.ochrance.cz. K případům odděleného vzdělávání ve škole: <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/4768> a <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/5056>; případ odmítnutí předškolního věku - <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/4484>; případ převodu do jiné školy - <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/5002>; případ diskriminace - <http://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/4674>.

²²² VOP se dlouhodobě zaměřuje na problematiku diskriminace ve vzdělávání a od roku 2013 působí Awen Amenca a Asociace romských rodičů v Ostravě; aktivně upozorňují na konkrétní příklady diskriminace romských dětí ve školách. Co se týče médií, neaktivnější je zpravodajský server Romea.cz a některé další média se tímto problémem také částečně zabývají.

²²³ Ve spolupráci s Awen Amenca byla podána dvě trestní oznámení na Základní školu ve Vizíně v Ostravě, která obvinila učitele za fyzické napadení žáka. Jedno trestní oznámení bylo odmítnuto kvůli údajnému nedostatku důkazů. Stížnost byla podána u ČŠI, která věc vyšetřovala a zjistila, že je pravděpodobné, že k útoku došlo, viz inspekční zpráva na <https://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Inspekcnizpravy?d=16949> a zpráva TV Barrandov na <https://www.barrandov.tv/video/129910-nase-zpravy-30-6-2018>.

odrazují Romy od zápisu. Přímé odmítnutí zápisu romských žáků bylo potvrzeno testováním médií (například Česká televize v Brně) a nevládními organizacemi.

Etnická segregace je obvykle v lokálním kontextu politizovaná a její řešení mezi politiky nepopulární. Ze strachu ze ztráty voličů se města a obce, které jsou zřizovateli škol, vyhýbají veřejnému odsouzení segregace. Oblíbeným argumentem pro segregaci je tvrzení, že segregace je *de facto* způsobena tím, že romské děti a rodiče jsou oproti neromským dětem méně připravené na zvládnutí vzdělávacího systému. Tento argument není platný. Spíše jde o to, jak je systém připraven reflektovat romskou kulturu a sociální potřeby žáků a rodičů. Za tu nejzákladnější potřebu považujeme pocit bezpečí a přijetí uvnitř školy. Dalším často používaným argumentem je, že samotní Romové chtějí segregované vzdělávání, to ale nebylo nikdy potvrzeno.²²⁴ Nevládní organizace a romští rodiče jsou skeptičtí k názoru, že řešení leží výlučně na bedrech Romů a jejich postoji k vzdělávání.

„Společné prohlášení romských žen z roku 2016“ představuje otázku bezpečnosti romských dětí ve školách jako závažný problém. Ženy píšou: „Vztah současné společnosti k Romům vnímáme jako vyhocený. Denně se setkáváme s projevy xenofobie, s otevřeným i latentním rasismem, který se projevuje v mnoha aspektech našich životů. Necítíme se v této zemi bezpečně a necítíme se jako rovnoprávné občanky. Naše důvěra v instituce klesá, neboť nevidíme pozitivní výsledky všech těch nákladných programů a projektů, které se často realizují pro nás, ale bez nás. Pro ty nejdůležitější v našich životech, naše děti, si přejeme, aby žily v bezpečí, měly rovný přístup ke vzdělání a cítily se rovnocennou součástí české společnosti více, než se cítíme my nyní.“²²⁵

Nevládní organizace uvádějí, že neúspěch romských studentů v středoškolském vzdělání je obvykle způsoben tím, že je segregovaná základní škola nevychovává k jejich plnému potenciálu, ke zvládnutí společenských obtíží při přechodu na střední školu a přetrvávající etnicky a rasově motivovanou šikanou.²²⁶ Nevládní organizace uvádějí, že Romové také čelí předsudkům na středních odborných školách a učilištích. Romské děti ve škole čelí šikaně. Nedávno byl zdokumentován případ romské dívky, která se, po dlouhodobém ponižování spolužáky kvůli jejímu původu, pokusila o sebevraždu.²²⁷

„Integrační“ opatření, která ve skutečnosti segregují

Etnickou segregaci často nepřímo způsobují opatření prezentovaná jako opatření cílená na zapojení Romů do běžného vzdělávání. Příkladem jsou přípravné třídy základních škol, které jsou výrazně staršího data než aktuální opatření povinné předškolní docházky. Přípravné třídy měly být podpůrnou aktivitou pro romské děti, které dostaly odklad a do předškolních zařízení nedocházely. Už sociologický výzkum o příčinách segregace z roku 2008 popsal, že toto opatření nemotivuje zvýšení účasti romských dětí na předškolním vzdělávání. Místo toho se ze základních škol s přípravnými třídami stávají „romské školy“.²²⁸ Další projekty a služby nabízející předškolní kluby na základních školách mají sice potenciál připravit romské děti na úspěšný zápis a docházku v běžných školách, často

²²⁴To je patrné nejen z praxe nevládních organizací, klam tohoto argumentu ilustruje také Studie NNO Slovo 21 o postavení romských žen (2014).

²²⁵ Konference k projektu Jileha, 2016. „Prohlášení romských žen“. Dostupné z: <http://www.slovo21.cz/images/dokumenty/jileha/Jileha_2016_tiskova_zprava.pdf>, cit. dne 14. října 2016.

²²⁶ Případové studie IQ Roma Servis z jejich vzdělávacího programu „Gendalos“ zjistila, že romští žáci často dostávají dobré známky v segregované základní škole, ale mají potíže udržet krok s ostatními studenty na střední škole. Přechod z převážně romské základní školy na převážně neromskou střední školu (nebo dokonce do situace, kdy se student ocitne jako jediný Rom v celé třídě) je obtížný a prostředí středních škol často nepodporuje úsilí Romů o integraci nebo se nesnaží řešit potenciální problémy mezi spolužáky.

²²⁷ Baudyšová, Jana, 30. října 2018, Romea.cz, „Romská dívka se pokouší o sebevraždu po šikaně na základní škole v českém městě“. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/zakyni-zakladni-skoly-v-ceske-lipe-sikanovali-kvuli-romskemu-puvodu-pokusila-se-o-sebevrazdu?fbclid=IwAR0CtvwK0SUIkyP9jfYuuFbhgC9-NIIDLXXwDd1WsW7kR5ZgMe4rAkAd7BE>>.

²²⁸ GaC. *Vzdělávací dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. MŠMT, 2009.

však nabízí své služby pouze romským dětem ze znevýhodněného prostředí a tak neplní integrační roli. Pokud není jasným cílem takových projektů nasměrování dítěte co nejdříve do běžné školy, mohou se stát nástrojem segregace. Navíc mohou sloužit jako určité alibi pro města, ve kterých je nedostatečná kapacita předškolních zařízení.²²⁹

Do očí bijícím příkladem protiromského rasistického programování přípravných tříd je případ z roku 2014, kdy v rámci projektového dne v přípravné třídě zaměřeného na povolání proběhl program „uklízečka“. Z této aktivity byla vydána tisková zpráva obsahující loga ESF, EU, MŠMT, OP VVV a NNO realizující program, která byla doplněná fotografiemi romských žákyň, jak uklízejí. Zpráva oznamovala, že cílem projektového dne bylo seznámit děti s povoláním uklízečky, názvů uklízacích technik, čistících prostředků a nástrojů. Šesti až sedmi leté děti absolvovaly hodinovou přednášku o teorii úklidu, po které následovala hodina procvičování různých uklízacích technik, hodina, ve které děti využily teorii v praxi při úklidu třídy a na závěr hodina, ve které vedoucí programu testovali, zda si děti správně zapamatovaly novou slovní zásobu. Realizátoři projektu popisují konkrétní přínosy pro cílovou skupinu následovně: „Povolání uklízečky je vzhledem k nízké úrovni teoretické náročnosti pro sociálně a kulturně znevýhodněné děti (zejména dívky) velmi atraktivní.“²³⁰

Popsaný program je nejen rasistický, ale i sexistický; přitom se škola, na které aktivita proběhla - Základní škola Na Vizině v Ostravě - na svém webu popisuje jako „škola s místem pro všechny“ a tisková zpráva popisující tento projekt byla umístěna v části webu zaměřené na propagaci probíhající inkluze v rámci ZŠ.

Genderová diskriminace a Romové ve vzdělávání

Vzdělávání romských dětí nebylo dosud systematicky monitorováno z genderové perspektivy. Rozdíly v dosažených akademických úspěších popsal výzkum NNO z roku 2015; romské dívky podle tohoto výzkumu tráví více času přípravou domácích úkolů a mají lepší výsledky než romští chlapci.²³¹ I přesto, že bylo pohlaví viditelným faktorem v mnoha situacích pozorovaných výzkumníci, pedagogové a vedení školy kladlo při rozhovorech daleko větší důraz na etnicitu žáků. Tzn., pokud byli ve škole žáci z etnické menšiny, faktor etnicity dominoval popisu tématu. Pedagogové rozlišují mezi chlapci a dívkami, když mluví o neromských dětech, mezi romskými dívkami a chlapci však nerozlišují, hovoří zkrátka o romských dětech. V jejich popisu situací byla etnicita významnější kategorií než etnicita ve spojení s pohlavím dětí.²³²

Srovnávací výzkum FRA z roku 2014 zjistil, že v České republice je, ve srovnání s ostatními zeměmi, jedno z nejvyšších procent Romů pokračujících ve středním vzdělávání, a že ve vzdělávání pokračuje více žen než mužů.²³³ Předchozí výzkum publikovaný v roce 2009 také zjistil, že větší procento těch, kteří předčasně ukončili povinnou školní docházku, jsou obvykle chlapci.²³⁴ Tato zpráva také zjistila, že romští žáci mají téměř trojnásobně horší docházku do školy, než je tomu u neromských vrstevníků. Časté absence údajně začínají během studia na prvním stupni základní školy a zvyšují se během studia druhého stupně

²²⁹ Projekty financované z EU na podporu předškolních klubů a sociálních služeb pro rodiny s předškolními dětmi.

²³⁰ Gardoňová, Marcela, tisková zpráva „Projektový den v přípravné třídě - profese uklízečky“, 13. května 2014. Dostupné z: <<http://www.zsvizina.com/skola-s-mistem-pro-vsechny/>>.

²³¹ Výzkum provedla Otevřená společnost na třech ZŠ a zaměřoval se na souvislosti mezi etnicitou a pohlavím. Mimo jiného výsledky analýzy konstatovaly, že „30% učitelů se zkušeností s výukou romských dětí se shoduje, že romské dívky přistupují k vzdělání zodpovědněji a považují ho za hodnotnější než romští chlapci.“ Stejný počet učitelů si myslí, že jsou přitom romští chlapci ve vzdělávání více podporováni než dívky. Více viz: Otevřená společnost, 2015. *Percepce genderu a etnicity na základních školách, zpráva z výzkumu*. Dostupné z: <<http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderoverovnosti/rovnost20-percepce-genderu-a-etnicity-na-zs-final.pdf>>, cit. 15. října 2018.

²³² *Tamtéž*, str. 22

²³³ Analýza výsledků průzkumu FRA Romů podle pohlaví (2014).

²³⁴ GaC, *Vzdělávací dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. MŠMT, 2009.

ZŠ, přičemž dívky mají více zameškaných hodin než chlapci. Na prvním stupni ZŠ jsou zameškané hodiny připisovány onemocněním, ale na druhém stupni je důležitým faktorem vztah dítěte ke škole, protože absence jsou způsobované především touhou dítěte vyhnout se školnímu prostředí.²³⁵ V průměru, bez ohledu na etnicitu, odchází jedna z dvaceti dívek a jeden z deseti chlapců z běžného základního vzdělávání. Hlavní důvody jsou předčasné ukončení školní docházky, nebo přeřazení do speciálního proudu vzdělávání. Mezi romskými dětmi je toto číslo daleko vyšší; polovina romských dětí, které nastoupí do první třídy ZŠ (v běžném režimu) nedokončí, přičemž se to týká více chlapců než dívek. Šance, že romští žáci dokončí běžnou základní školu spolu se stejnými vrstevníky, se kterými začínali první třídu, je přibližně poloviční než u neromských dětí. Celkem 72 % romských dětí podle průzkumu navštěvovalo základní školu hlavního proudu (ve srovnání s 92 % neromských dětí), tj. téměř jedna třetina romských dětí navštěvovala speciální vzdělávání, což se od té doby nezměnilo. Průměrně dvě z deseti romských dívek a 2,4 z deseti romských chlapců opustili běžnou základní školu.²³⁶

Rozložení mužů a žen v českém vysokém školství je obecně nerovnoměrné. Podle údajů z roku 2017 VŠ studuje 56 % žen, ale jsou velmi málo zastoupeny v technických oborech nebo na vysokých školách zaměřených na internetové technologie (třetina, nebo méně studentů). Nejvyšší zastoupení studentek vysokých škol je v soukromých vysokých školách zaměřených na cizí jazyky a ve školách ošetřovatelství, farmakologie a veterinárních věd, kde představují více než 80 % studentů.²³⁷

²³⁵ *Tamtéž*, str. 29.

²³⁶ *Tamtéž*, str. 41.

²³⁷ Česká republika v datech. "Studenti nové generace...". Dostupné z: <https://www.ceskovdatech.cz/clanek/60-studenti-nove-generace-kdo-navstevuje-ceske-vysoke-skoly-a-co-chce-od-sveho-budouciho-zamestnani/>.

KOMPLEXNÍ MÍSTNÍ PŘÍPADOVÉ STUDIE

*„Život má mnoho způsobů, jak otestovat lidskou vůli.
Buď tím, že se nestane nic,
nebo tím, že se stane vše najednou.“
(Paulo Coelho)*

Pro tyto případové studie byla vybrána 2 města - Krupka a Štětí, ve kterých dlouhodobě působí nezisková organizace Romano Jasnica, a má tedy detailní přehled o místní situaci. Štětí i Krupka jsou malými městy co do počtu obyvatel (Krupka má něco přes 12 000 obyvatel, Štětí má méně než 9 000 obyvatel) a nachází se v Ústeckém kraji. V obou městech působila ASZ; v Štětí stále působí. V obou městech existují sociálně vyloučené lokality, které jsou „pod správou“ Ústeckého kraje a státních integračních politik. Nicméně, každé z těchto měst zaujalo zásadně odlišný přístup k inkluzi Romů.

Zatímco ve městě Krupka absentuje politická i lidská vůle řešit problematiku sociálního vyloučení, v Štětí vůle nechybí. Porovnání situace v těchto dvou městech ukazuje, že začlenění Romů je možné pouze v tom případě, že se stane politickou prioritou místní samosprávy. Aby se tak stalo, musí místní politická reprezentace sledovat zájmy všech občanů žijících na daném území a musí být odhodlána hledat způsoby, jak naplňovat potřeby všech rovnoprávně. Je to tedy především otázka vůle místních politiků zabývat se také problémy Romů, pojmenovat je, včlenit je do místní politiky jako priority a vytvářet vhodná opatření k jejich řešení.

Současná situace v Krupce, zejména ta politická, ukazuje, že mezi místními politiky je absolutní nezájem o řešení situace romských obyvatel. Místní Romové se dostávají do zájmu politiků jedině během voleb, kdy se politici starají o zisk dostatečného počtu hlasů. Během posledních dvou místních voleb v Krupce byl hlášen problém kupování voličských hlasů.

Jak ve městě Krupka, tak i ve městě Štětí působí NNO Romano jasnica od roku 2013. Při konstrukci obou případových studií byly využity znalosti místních podmínek, poznatky získané z každodenního kontaktu s lidmi žijícími v sociálně vyloučených lokalitách při poskytování sociálních služeb a souvisejících programů a při participaci na místních procesech a politikách (nebo naopak při její absenci). Prostřednictvím následujících případových studií tak Romano jasnica interpretuje svůj pohled na sociální situaci ve vybraných lokalitách, procesy spojené s řešením problematiky sociálního vyloučení, ale především na přístup komunálních politiků a místní samosprávy. V přístupu komunálních politiků a místních samospráv se projektuje vůle, která ovlivňuje následující dění, je otevřená a vstřícná k řešení sociální situace v lokalitách (a ve městech), nebo naopak nekonající, v horším případě hraničící s politikou „nulové tolerance“.

Pojem „politika nulové tolerance“ se týká souboru opatření přijímaných místními správami, jejichž prostřednictvím místní úřady vydávají nepřiměřeně tvrdé tresty za drobné přestupky za účelem zvýšení sociální kontroly. Tento druh politik byl aplikován především na obyvatele sociálně vyloučených lokalit. ASZ analyzovala „politiku nulové tolerance“ v roce 2016²³⁸ a zveřejnila svůj výzkum k této problematice. V roce 2015 zveřejnilo také Centrum pro sociální otázky Analýzu politiky nulové tolerance v Litvínově a Duchcově,²³⁹

²³⁸Vláda České republiky, tisková zpráva 30. června 2016, „Politika nulové tolerance v sociálně vyloučených lokalitách nepřispívá k řešení“. Dostupné z: <<https://www.vlada.cz/cz/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/socialni-zaclenovani/aktuality/politiky-nulove-tolerance-v-socialne-vyloucenych-lokalitach-reseni-nepriinaseji-148245>>.

²³⁹ Trlifajová, Luice, et. al. *Analýza politiky nulové tolerance v Litvínově a Duchcově*. SPOT - Centrum pro společenské otázky, z. s. 2015. Dostupné z: <<https://esf2014.esfcr.cz/dap/Dokumenty/DownloadData?id=264dcf6c-7df1-4c59-85b1-21571c7c721c&fn=Anal%C3%BDza%20politik%20nulov%C3%A9%20tolerance%20v%20Litv%C3%ADnov%C4%9B%20a%20Duchcove.pdf>>.

obě města ve stejném správním regionu jako jsou naše případové studie.

Poznámka o ASZ a shromažďování informací o pohlaví:

V analýzách ASZ není zmiňován genderový rozměr a to se týká jak žen všeobecně, tak specificky romských žen. Z toho by se dalo usoudit, že gender není faktorem přístupu ASZ ke studiu politik a praxe v sociálně vyloučených lokalitách.

Krupka

Město Krupka leží na úpatí Krušných hor, přibližně 5 kilometrů severně od Teplic. Dnešní urbanistická i demografická podoba města byla postupně vytvářena spojením několika původně samostatných obcí Vrchoslav, Bohosudov, Maršov, Unčín, Soběchleby a Nové Modlany a horské Fojtovice, Habartice, Mohelnici a Horní Krupku. Pro účely případové studie se věnujeme jedné z místních částí, sice části Maršov, která byla identifikována jako jedna ze sociálně vyloučených lokalit. Dle údajů ČSÚ z dubna 2018 žilo v Krupce přes 12 tisíc obyvatel, z toho žije podle odhadů v místní části Krupka – Maršov přes 4 tisíce obyvatel.

Na sídlišti Krupka – Horní Maršov byla identifikována sociálně vyloučená lokalita, kterou představuje skupina osmnácti panelových domů ve dvou ulicích. Panelové sídliště bylo postaveno v 80. letech, tehdy zamýšlené především jako ubytování pro zaměstnance dolů, elektrárny a dalších podniků. S postupnými strukturálními změnami trhu (a tím i zaměstnanosti) v 90. letech došlo k migraci původních obyvatel do jiných měst, což mj. vedlo k radikálnímu zlevnění bytů. Do lokality se začali za levným nájmem stěhovat chudí obyvatelé z celého regionu, z nichž velká část byli Romové. Podle údajů GAC z roku 2015 žilo tehdy v lokalitě 2000 – 2500 sociálně vyloučených osob; z toho se odhaduje, že téměř polovina je žen. Současně odhadujeme, že podíl nezaměstnaných činí celkem 80 %. Přitom osoby do 15 let věku tvoří cca 40 % z celkového počtu sociálně vyloučených osob, osoby od 16 do 60 let věku tvoří cca 40 % a osoby nad 61 let pak 20 %. Podle našich odhadů, které vzešly z interního monitoringu, žilo v lokalitě v těchto osmnácti panelových domech na přelomu 2017/2018 přibližně 200 romských rodin, tj. přibližně 1 800 Romů (z toho přibližně 127 dětí v předškolním věku).

Dalšími, i když GAC nespécifikovanými lokalitami, jsou Krupka Libušín a Soběchleby, v nich se jedná především o několik bytových domů (s několika bytovými jednotkami) a přibližně o několik desítek osob žijících v sociálním vyloučení.

Socioekonomická situace rodin a osob žijících v sociálně vyloučené lokalitě dle našich zkušeností ukazuje na vyšší podíl čerpání podpory podle zákona o hmotné nouzi, aktuální relevantní data však nejsou k dispozici. Zpravidla zde však žijí převážně chudé rodiny, které žijí na hranici chudoby a potýkají se s řadou sociálních problémů.

Ve městě jsou patrné dlouhodobě napjaté vztahy mezi majoritou a Romy; zájem o změnu, resp. zlepšení celkové situace ze strany místní samosprávy a místních komunálních politiků je v zásadě nulový. V mnoha ohledech je tak patrné, že se celá situace neřeší, prohlubují se sociální problémy Romů, ale přihlíží se k jednání, které lze vnímat jako diskriminační. V minulosti zastupitelstvo města svým usnesením přijalo několik diskriminujících vyhlášek, např. to byla obecná vyhláška č. 2/2010 k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku na veřejných prostranstvích města Krupky, Obecně závazná vyhláška č. 3/2012, o zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku a estetického vzhledu města, které byly jako diskriminující následně zrušeny.

Josef Miker, místní obyvatel romské původu a občanský aktivista, zastupuje několik místních občanských iniciativ a je, díky svému neústupnému prosazování rovného zacházení s Romy, celostátně známou osobností.

Celkově napjaté vztahy a diskriminující tendence se v Krupce promítají v řadě oblastí, to je patrné například v oblasti bydlení nebo komunální sociální politiky.

Bydlení

Město Krupka disponuje jen omezeným bytovým fondem, v devadesátých letech

podstatnou část městského bytového fondu město zprivatizovalo. Během naší několikaleté zkušenosti z působení v lokalitě Krupka jsme se nesetkali s romskou rodinou, která by bydlela v městském bytě, nebo by jí byl městský byt přidělen. V oficiálních dokumentech, resp. Strategickém plánu sociálního začleňování se hovoří o tom, že pravidla pro přidělování městských bytů platí pro všechny žadatele bez rozdílu; tato pravidla však na oficiálních webových stránkách města nelze dohledat. Informace o systému či zásadách přidělování městských bytů jsou prakticky nezjistitelná, dostupná je pouze žádost o přidělení městského bytu. Celý proces přidělování bytů je tedy zcela netransparentní.

Podle informací z neoficiálních zdrojů mohou obyvatelé Krupky podat žádost o přidělení městského bytu na radnici a dostat se tak na seznam čekatelů. Nikde nejsou zveřejňovány ani informace o neobydlených městských bytech, které by mohly být pronajaté. Je tedy otázkou, zda město Krupka vůbec disponuje volným bytovým fondem a pokud ano, podle jakých kritérií je přiděluje zájemcům o bydlení. Podle informací z neoficiálních zdrojů by mělo mít město Krupka během roku 2019 k dispozici několik sociálních bytů, ale podrobnější informace o kritériích výběru nájemců nejsou známy.

Nejvýznamnějším vlastníkem domů a bytů je Okresní stavební bytové družstvo Teplice (dále jen OSBD Teplice), které disponuje přibližně tisíci bytů, zbylá část bytů je ve vlastnictví soukromých majitelů, kteří založili společenství vlastníků. Většina sociálně vyloučených obyvatel Krupky bydlí na sídlišti Horní Maršov, kde téměř celý bytový fond vlastní právě bytové družstvo OSBD Teplice. Jen na sídlišti Horní Maršov je to 18 panelových domů s celkem 40ti vchody. Z těchto vchodů je v současnosti 5 zcela zakonzervováno a uzavřeno, jedná se přitom o 136 bytů. Bytové družstvo poukazovalo při zakonzervování těchto domů především na skutečnost, že lokalitu obývala skupina osob, která působila velké společenské problémy, které v důsledku vedly k tomu, že se ze sídliště Krupka – Horní Maršov začali lidé stěhovat kamkoliv jinam. Ve svých záměrech se bytové družstvo netají, že do budoucna zamýšlí zakonzervování a uzavření dalších bytových domů, stejně jako uvažuje nad dalším celkovým využitím bytů.

Je zcela evidentní, že celkově je tak „bytová politika“ namířena především Romům, kteří na sídlišti žijí. Přitom je paradoxní, že ještě v době působení Agentury pro sociální začleňování bytové družstvo vyčlenilo jeden byt, který měl mít jakýsi charakter prostupného bydlení. Podle zhodnocení situace dopadla negativně (rodiny nebyly ochotné spolupracovat, hlavní roli hrály také výše zmíněné problémy se zadlužeností a exekucí atd.), proto již systém dále aplikován a testován nebyl. Od roku 2015 pak bytová politika nastavuje mnohem tvrdší podmínky.

V době působení ASZ v Krupce bytové družstvo zpočátku vyčlenilo některé byty, které měly být využívány v rámci systému prostupného bydlení.²⁴⁰ Jak je popsáno v kapitole o bydlení, tento způsob, jak pomoci lidem bez domova, je v současné době je nejčastějším přístupem v České republice. Podle závěrečného hodnocení ASZ tohoto pokusu v Krupce se systém nikdy nepodařilo zavést, protože pilotní pokusy v prostředí Krupky prokázaly několik základních nedostatků mechanismu jako celku.²⁴¹ Pilotní projekt selhal, protože žadatelé o účast byli příliš zadlužení a byli příliš zatíženi exekucním řízením, což znamenalo, že nebyli dostatečně finančně solventní, aby se mohli připojit ke struktuře družstevního vlastnictví; pro Caritas Teplice, poskytovatele sociálních služeb, bylo také z právního hlediska nemožné stát se vlastníkem družstevní jednotky, kterou by poté v rámci systému prostupného bydlení podnajívala.²⁴²

Bytové družstvo přiděluje nájemní byty do nájemního vztahu na základě „Podmínek pro přidělení družstevního bytu“ platných od 1. 7. 2015. Z těchto podmínek vyplývá, že žadatel musí mít trvalý pobyt na území ČR, musí doložit doklady o svých příjmech za uplynulé 3 kalendářní měsíce (příčemž nepojistné sociální dávky nelze považovat za příjem), doložit

²⁴⁰ Více informací viz např.: < <https://socialnibydleni.org/slovník-pojmu/prostupne-bydleni> >.

²⁴¹ Sociotrendy, *Závěrečná evaluace působení Agentury pro sociální začleňování v lokalitě Krupka*, (2015), s. 16. Dostupné z: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-krupka>>.

²⁴² *Tamtéž*, str. 18.

jmenný seznam osob, které s ním budou byt užívat, doložit doklad o bezdlužnosti od současného pronajímatele a výpis z Centrální evidence exekucí a aby byla žádost žadatele projednávána, musí být před projednáváním žádosti uhrazena minimální zálohová platba na další členský vklad, nejméně však 20 000 Kč. V současnosti disponuje bytové družstvo OSBD Teplice pouze v Krupce 368 volnými byty, z toho 136 bytů se nachází v tzv. zakonzervovaných a uzavřených domech.²⁴³

To vše se odehrávalo za podpory města, jak ve svém dokumentu uvádí bytové družstvo: „*Jelikož se situace mezi obyvateli uvedeného sídliště stávala velmi napjatou, vznikla dohoda mezi vedením Města Krupky a naším družstvem o spolupráci v oblasti bezpečnosti a zmírnění vlivu nepřijatelných jevů pro život v této části města. Za částečného finančního přispění našim družstvem byla zřízena a podporována služebna Městské policie Krupka přímo v centru uváděného sídliště, čímž se částečně podařilo vyřešit nejzávažnější přestupky proti občanskému soužití, výrazně snížit pouliční kriminalitu, jakož i vandalismus*“.²⁴⁴

Sociální politika města a sociální služby ve městě Krupka

Obec komunitně neplánuje, v období od 2012 – 2014 působila v Krupce Agentura pro sociální začleňování, spolupráce formou tzv. vzdálené podpory byla městu Krupka poskytována následně od července 2014 do srpna 2015. „Vzdálená podpora“ je definovaná v metodice ASZ²⁴⁵ jako spolupráce s městy a obcemi, které se ještě nezapojili do formy spolupráce nazývané Koordinovaný přístup k sociálně vyloučeným lokalitám, na jejichž území se však sociálně vyloučená lokalita nachází. V případě Krupky se mělo jednat o podporu, která měla vyústit v zapojení města do Koordinovaného přístupu. To se však nestalo, protože vedení město nemělo zájem takový typ aktivity realizovat.

Během působení Agentury pro sociální začleňování vznikly v rámci lokálního partnerství čtyři pracovní skupiny: 1. sociální služby, vzdělávání, volný čas; 2. bydlení; 3. prevence sociálně patologických jevů, bezpečnost; 4. ekonomická situace, zaměstnanost. Na setkání pracovních skupin byli tehdy přizváni všichni relevantní partneři, zástupci samosprávy, v Krupce působící NNO, zástupci Úřadu práce, Magistrátu města Teplice, zástupci mateřských a základních škol i dalších institucí. Cílem bylo vytvořit strategický plán s nastavenými dílčími cíli a opatřeními. Zastupitelstvo však již během působení Agentury a následně i po jejím odchodu zamítlo některá z opatření, kterými měla být implementována integrační politika a prevence proti sociálnímu vyloučení.

Předpokládalo se, že po skončení spolupráce s Agenturou pro sociální začleňování bude pokračovat činnost pracovních skupin a Rada města Krupky jmenovala koordinátory inkluze (vedoucí sociálního odboru a velitele Městské policie Krupka), kteří se nastaveným procesům měli v Krupce věnovat, k tomuto již nedošlo. Od ukončení přímého působení Agentury pro sociální začleňování v Krupce se zhroutil systém nastaveného setkávání pracovních skupin, již v průběhu roku 2014 se tyto pracovní skupiny přestaly scházet. Několikrát došlo pouze k nepravidelným setkáváním s pracovníky sociálního odboru městského úřadu a městské policie, posléze pouze s pracovníky městské policie a zástupci bytového družstva OSBD Teplice. I tato činnost posléze skončila. V současnosti neexistuje žádná snaha o propojování jednotlivých místních aktérů, vytváření podmínek pro spolupráci nebo vzájemné informování, případně koordinaci sociální politiky na místní

²⁴³ Podmínky pro udělení družstevního bytu platné od 1. července 2015 pro oblast Krupka byly stanoveny správní radou družstva dne 25. června 2015. Dostupné z: http://www.osbdtp.cz/storage/1489411434_sb_pravidla_byty_01_17.pdf.

²⁴⁴ Tento citát pochází z dopisu OSBD Teplice ze dne 25. července 2018 adresovaného předsedovi vlády České republiky Andrejovi Babišovi, jehož odpověď na ně je také k dispozici online na <http://www.osbdtp.cz/view.php?navezclanku=vlade-cr&cislocianku=2018070001>. Úplné znění dopisu OSBD Teplice je k dispozici na: http://www.osbdtp.cz/storage/OSBD_Teplice.pdf.

²⁴⁵ Úřad vlády České republiky, Odbor sociálního začleňování (Agentura), Metodika vzdálené dílčí podpory, verze 1 [Metodika vzdálené podpůrné podpory, verze 1]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/vzdalena-dilci-podpora>.

úrovni.

Město Krupka nemá vlastní komunitní plán a tak ani není nikde písemně zaznamenáno, jaké jsou potřeby obyvatel v sociální oblasti, ani jakým problémům čelí obyvatelé sociálně vyloučené lokality (což platí i pro související opatření a návrhy řešení těchto problémů). Koordinační a plánovací činnost pravděpodobně nahrazuje Strategický plán rozvoje Ústeckého kraje, včetně jeho prováděcích dokumentů, kterými jsou Akční plány rozvoje sociálních služeb v Ústeckém kraji pro příslušné roky. Ani v tomto dokumentu však potřeba sociálních služeb pro lokalitu Krupka stanovena není.

S ohledem na skutečnost, že v Krupce žije přibližně 2 000 – 2 500 sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených osob, je město z hlediska sociální práce a poskytování sociálních služeb zcela tzv. nezasíťované, absentují zde sociální služby.

Přímo v sociálně vyloučené lokalitě působí v současnosti dvě NNO, které zde poskytují sociální servis formou práce s dětmi a mládeží a práce s rodinami. Jedná se o spolek Romano jasnica, který poskytuje sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi a Poradnu pro občanství, občanská a lidská práva, provozující nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Dalším poskytovatelem, který zasahuje do oblasti Krupky, je z.ú. „White Light“, který na území města Krupka zajišťuje terénní program primární prevence pro uživatele drog.

Z dalších poskytovatelů sociálních služeb to je Oblastní charita Teplice v Čechách, která v Krupce provozuje azylový dům a sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi.

Na Maršově chybí terénní program a profesionální sociální poradenství. Terénní programy jsou sociální službou definovanou v § 68 zákona o sociálních službách, která je poskytována v terénu osobám, které vedou rizikový životní styl nebo jsou ohroženy rizikovým životním stylem. Služby jsou určeny skupinám jako jsou uživatelé návykových nebo psychotropních látek, lidé bez domova, sociálně vyloučené osoby a další sociálně zranitelné skupiny. Cílem služby terénního programu je najít tyto lidi a minimalizovat negativní dopady jejich životního stylu. Při přijímání služby mohou zůstat anonymní, což zahrnuje usnadnění kontaktu se sociálním prostředím a pomoc při uplatňování oprávněných zájmů a práv a zacházení s osobními daty.

Profesní sociální poradenství je definováno v § 37 zákona o sociálních službách a poskytuje uživatelům potřebné informace k řešení jejich nepříznivých sociálních situací - liší se od základního sociálního poradenství v tom, že se zaměřuje na potřeby různých sociálních skupin jako jsou osoby, které přicházejí do občanských poraden, do rodinného poradenství, do manželského poradenství, do poradenských středisek pro seniory, do poradenských středisek pro osoby se zdravotním postižením, do poradenských středisek pro oběti trestných činů a do poradenských středisek pro oběti domácího násilí, osoby v hospicích a zahrnuje sociální práci s osobami, jejichž životní styl je může uvést do konfliktu se zbytkem společnosti.

V Krupce se také realizuje několik projektů (budování komunitního centra a sociálního bydlení) financovaných z Integrovaného regionálního operačního programu (IROP), aniž by došlo ke komunikaci s těmi, kteří se v lokalitě nejvíce zabývají sociální prací. Podle veřejně dostupných informací MMR, které spravuje IROP, jsou v současné době v Krupce realizovány následující investiční projekty:

- 1) Rekonstrukce budovy na Komenského 333 - sociální bydlení. Realizátorem projektu je obec Krupka. V rámci projektu dochází k rekonstrukci majetku, který je ve vlastnictví obce Krupka, tak, aby splňoval požadavky zařízení sociálního bydlení, tj. nabídne tři sociální byty se společným prostorem. V rámci projektu bude rovněž získáno základní vybavení bytů.²⁴⁶

²⁴⁶ Rekonstrukce objektu Komenského č. p. 333, Krupka - sociální bydlení. Dostupné z: <https://irop.mmr.cz/cs/Projekty/06-2-Zkvalitneni-verejnych-sluzeb-a-podminek-zivot/Rekonstrukce-objektu-Komenskeho-c-p-333,-Krupka>.

- 2) Rekonstrukce budovy Komenského 202 - výstavba komunitního centra. Realizátorem projektu je obec Krupka. Výstupem tohoto projektu bude vytvoření prostor pro komunitní centrum.
- 3) Rekonstrukce budovy Husitská 78. Realizátorem projektu je obec Krupka. V rámci tohoto projektu dojde k rekonstrukci budovy, ve které se v současné době nachází azylová služba, a po jejím opětovném otevření poskytne znovu azyl.
- 4) Stavební opravy budovy ulice K. Čapky 271. Realizátorem projektu je obec Krupka. Tento projekt rekonstruuje budovu tak, aby mohla sloužit jako základna provozu pro tři sociální služby - centrum sociálního poradenství, centrum sociálních rehabilitačních služeb a workshop sociální terapie.

Tyto investice do nemovitostí probíhají téměř bez jakékoliv komunikace s poskytovateli sociálních služeb v Krupce. V Krupce stále žije asi 2 000 až 2 500 lidí v sociálním vyloučení; místní správa však není v kontaktu s poskytovateli služeb poskytovaných lidem žijících v sociálním vyloučení, z nichž většina je romského původu. Je důležité znovu zmínit, že se místní úřady nepokouší propojovat zúčastněné strany, vytvořit podmínky pro spolupráci nebo vzájemné sdílení informací nebo lokálně koordinovat sociální politiku. Není jasné, kdo bude poskytovat služby v nově budovaných zařízeních.

Štětí

Město Štětí leží přibližně dvacet kilometrů od Litoměřic, k jeho výrazné proměně došlo v padesátých letech minulého století v souvislosti s výstavbou papírny. Ze Štětí se jednak stalo průmyslové město, ale také stoupl počet obyvatel a změnil zcela jeho urbanistický ráz. Součástí města Štětí je dalších devět místních částí, zpravidla vesnických oblastí – Hněvice, Brocno, Čakovice, Chcebuž, Počeplice, Radouň, Stračí, Újezd, Veselí. Dle údajů ČSÚ z ledna 2018 žije ve městě Štětí 8 734 obyvatel, z toho se přitom dle GAC (2015) a ASZ odhaduje, že cca 450 osob je sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených, z toho přibližně 200 – 250 Romů.

Ve městě Štětí je identifikováno pět sociálně vyloučených lokalit, z toho tři přímo ve městě Štětí, další dvě v místních částech Počeplice a Radouň. Lokality ve Štětí nejsou prostorově vyloučené, většina sociálně vyloučených osob je soustředěna především v oblasti ubytoven a v bytových domech se sociálním nájemným, které se nachází v centru města nebo v jeho blízkosti. Stávající situace v sociálně vyloučených lokalitách ve Štětí je odrazem historického vývoje města Štětí, spojeného do velké míry se strukturálními změnami na trhu práce, které měly významný dopad na sociální a ekonomickou situaci obyvatel ve Štětí a v důsledku vedly k velmi výrazné sociální stratifikaci obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

Štětí bylo dlouhodobě jedním z měst s vysokou mírou nezaměstnanosti, nedisponujeme ale daty členěnými podle pohlaví; ÚP ČR nečlení svá data podle pohlaví na nižších úrovních. ČSÚ sice sbírá data členěná podle pohlaví, ale pouze na úrovni celých krajů. Co se celkových dat k nezaměstnanosti týká, ta v poslední době výrazně klesala. Zatímco v září 2016 byla míra nezaměstnanosti 8,9 %, v září 2018 se pohybovala kolem 3,2 %. Počet registrovaných nezaměstnaných u ÚP byl 240; odhadujeme, že 160 – 170 z nich byly osoby žijící v sociálním vyloučení, tzn. 70% všech místních registrovaných nezaměstnaných. To odráží i počet vyplácených různých forem dávek (příspěvek na bydlení, doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí aj.).

V oblasti vzdělávání se u rodin často setkáváme s nedůvěrou k institucím, kterou považujeme za opodstatněnou. V důsledku dlouhodobého kontaktu s místními rodinami známe jejich zkušenosti a názory a ty jsou, ve vztahu k zaměstnancům vzdělávacích institucí, často negativní. Proto také často nevidí důvod, proč dlouhodobě investovat svůj čas, kapacitu a finance právě do vzdělání.

Většina sociálně vyloučených osob žije na některé ze šesti ubytoven ve Štětí nebo v bytech se sociálním (dotovaným) nájemným. Celkově sociální situaci ovlivňuje zadluženost obyvatel, nejen sociálně vyloučených, ta má významný roli i ve vztahu k problematice bydlení (dluhy na nájemném).

Město Štětí zahájilo spolupráci s Agenturou pro sociální začleňování 1. 7. 2013; první setkání lokálního partnerství proběhla již v září 2013. V této době působilo ve Štětí z neziskových organizací pouze Kontaktní centrum Litoměřice, které ve Štětí jednou týdně zajišťovalo terénní služby pro uživatele drog. Záměrem města však bylo posílení sociálních služeb ve městě a jejich rozvíjení, stejně jako rozvíjení možné spolupráce mezi aktéry, k tomu všemu měla směřovat i spolupráce s Agenturou pro sociální začleňování.

V říjnu 2013 začala ve Štětí působit trmická organizace Romano jasnica, která začala zajišťovat poskytování sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Pro formování platformy lokálního partnerství přizvalo město na zahájení všechny relevantní partnery, zástupce všech institucí ve městě (Úřad práce, městská policie, Policie ČR), obě neziskové organizace, zástupce mateřských a základních škol, zástupce středního školství, zástupce místních spolků a sportovních klubů, angažované občany a oslovilo i širokou veřejnost.

Město si od nastartování spolupráce slibovalo navázání na vše, co již ve městě v minulosti fungovalo (především činnost komise prevence kriminality, práci škol a jejich programy aktivity v rámci zdravého města, veřejně prospěšné práce, otevřený klub mládeže, dostupné bydlení, práce s veřejností, asistenti prevence kriminality) a společný pokus rozvinout další opatření a vše propojit v jeden fungující celek. Město na začátku celého procesu deklarovalo, že se pokusí zapojit obyvatele sociálně vyloučených lokalit i širokou veřejnost. Současně avizovalo, že prostředkem ke změně bude plánovací proces, který umožní stanovit obecný rámec s konkrétními úkoly, které povedou k pozitivním změnám. Vznikly čtyři pracovní skupiny se zaměřením na prioritní oblasti: pracovní skupina zaměstnání, pracovní skupina sociálně patologické jevy, pracovní skupina bydlení a pracovní skupina vzdělávání, volný čas a rodina. Pracovní skupina „rodina“ nepřímo zahrnovala i poskytování sociálních služeb a soustřeďovala se na kulturní, vzdělávací a sociální potřeby rodin (nezabývala se naopak oblastí rodinného plánování a reprodukčního zdraví).

Každá z pracovních skupin měla stanoveného svého odborného garanta: garant z Úřadu práce ČR pro pracovní skupinu zaměstnanost, garant z odboru sociálních věcí Města štětí pro pracovní skupinu bydlení, garant ze speciální základní školy pro pracovní skupinu vzdělávání, volný čas a rodina, garant z Policie ČR pro pracovní skupinu sociálně patologické jevy. Pracovní skupiny se pravidelně setkávaly každý měsíc a aktivně participovaly na tvorbě jednotlivých cílů a opatření, které byly definovány ve Strategickém plánu sociálního začleňování pro město Štětí na období 2014 – 2016. Jednání pracovních skupin vedl lokální konzultant, každé pracovní skupiny byl přítomen jednak pracovník města, ale také představitel vedení města, zpravidla místostarosta. Paralelně s tvorbou strategického plánu, který měl definovat cíle a opatření a stát se podkladem pro vytváření projektových návrhů, probíhaly doprovodné aktivity zacílené jednak na prohlubování spolupráce mezi jednotlivými aktéry, získávání zkušeností pro zapojené aktéry, ale především aktivity, které měly přinést užitek pro osoby žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Průběžně tak probíhaly různé, zpravidla jednorázové volnočasové aktivity pro děti a mládež z lokalit, do jejichž příprav a realizace se zapojovali členové pracovních skupin.

Strategický plán byl členy lokálního partnerství schvalován 1. 4. 2014, zastupitelstvem města byl schválen 17. 4. 2014 a stal se součástí celkové strategie rozvoje města Štětí. Přibližně od září 2014 se společně v pracovních skupinách začalo diskutovat o plnění Strategického plánu, začaly být probírány možnosti financování aktivit a zpracovávány projektové záměry. V průběhu roku 2014 vstoupil do Štětí nový aktér, nezisková organizace Naděje, která začala poskytovat dluhové poradenství a terénní program pro rodiny s dětmi a doplnila tak stávající spektrum sociálních služeb. V průběhu roku 2015 byly zpracovány projektové záměry, projednány pracovními skupinami a projednány s Krajským úřadem (v případě projektových záměrů směřovaných do oblasti sociálních služeb).

V dubnu 2015 došlo v ASZ k personálním změnám; tehdejší ministr pro lidská práva Jiří Dienstbier odvolal ředitele ASZ Martina Šimáčka a na protest proti rezignaci rezignovalo mnoho zaměstnanců ASZ včetně místních konzultantů. Následně byla ASZ restrukturalizována a většina místních konzultantů byla nahrazena. V důsledku toho se

změnil místní poradce ASZ ve Štětí a postupně se také změnila dynamika celého procesu místního partnerství. Pracovní skupiny se již pravidelně nescházely, jejich setkání probíhala méně často a nepravidelně. Město se snažilo zachovat režim setkávání a zahájit pravidelné měsíční setkání s nevládními organizacemi v lokalitě, ale nepředpokládalo, že by nový konzultant znamenal změny zavedených postupů. Město předpokládalo, že budou pokračovat pravidelná setkání s místním konzultantem a že konzultant bude stále osobou, která celý proces koordinuje, zprostředkovává schůzky a podporuje spolupráci všech zúčastněných stran. Předchozí konzultant strávil hodně času v lokalitě a byl v pravidelném kontaktu s vedením obce a zaměstnanci. Podle dostupných informací město o tom všem diskutovalo s novým konzultantem, včetně skutečnosti, že město mělo různá očekávání a představy o tom, co s sebou jeho role nese. Více než konzultant, byl ale důvodem změny nová koncepce ASZ. Nový místní poradce nevěnoval vedení obce dostatečnou pozornost, nestrávil ve Štětí tolik času a přestal být součástí toho, co se děje v lokalitě. Nadšení všech partnerů začalo ubývat. Samotné vedení města začalo postupně přebírat hlavní roli, vést skupiny místního partnerství a pokoušet se udržovat zavedenou koordinaci a dynamiku celého procesu.

Změny týkající se působení ASZ nebránily předkládání žádostí pro účastníky koordinovaného přístupu k operačnímu programu Zaměstnanost (OPZ). V letech 2016–2017 byly zahájeny dva projekty ve Štětí, jeden veden NNO Romano Jasnica, který běží od roku 2017 do roku 2019 a je zaměřen na poskytování služeb sociální aktivace rodinám s dětmi. NNO Naděje realizuje projekt poskytující profesionální sociální poradenství (viz výše) zaměřené na dluhové poradenství a také na další terénní program (viz výše). Vše se uskutečnilo především zásluhou města Štětí, nikoliv díky působení ASZ.

Místní samospráva se v tomto případě zajímala o dění ve městě, podílela se na všech souvisejících procesech, včetně pracovních skupin a účastnila se dialogu při řešení problémů. Spolupracovala také s nevládními organizacemi při řešení specifických potřeb konkrétních rodin a jednotlivců. V neposlední řadě město poskytlo nevládním organizacím vlastní finanční podporu. Jednání správy města Štětí a Krupky jsou tak příklady téměř přesně obrácených přístupů místní samosprávy k problematice sociálního začleňování.

Závěry a doporučení

Z porovnání těchto dvou případových studií usuzujeme, že v případě, kdy je politické ovzduší rasistické a naladěné proti sociálnímu začleňování a kdy místní politiky nezajímá sociální začlenění Romů, se situace Romů nikdy nezlepší, vyloučené lokality nezmizí a celková situace se nezlepší. Úspěšnost celostátních politik boje proti sociálnímu vyloučení záleží na vůli místních samospráv zapojit se do těchto procesů. Na základě těchto závěrů předkládáme následující doporučení:

1. Přijmout zákon o sociálním bydlení.
2. Důsledně dodržovat již etablované koncepty týkající se sociálního vyloučení a souvisejících témat a to včetně implementace popsaných opatření cílených na různorodé aspekty problému.

Zákonně vyžadovat, aby se všechny obce zapojovaly do komunitního plánování.

DOPORUČENÍ

Zaměstnanost

- Zavést účinný systém pro pomoc dlužníkům tak, aby tito byli co nejdříve schopni obnovit svoji platební schopnost. Takový systém musí obsahovat i důslednou regulaci exekutorských poplatků a efektivní pobídky vstupu do oficiálního zaměstnání.
- Důsledně prosazovat Antidiskriminační zákon v oblasti zaměstnanosti se specifickým zřetelem na diskriminaci na základě etnicity.
- Zaměřit financování na podporu podniků vlastněných Romy a jejich samostatné výdělečné činnosti, se zvláštním důrazem na zlepšení jejich účasti v informační ekonomice.

Bydlení a základní veřejné služby

- Zrušit právní předpisy, které umožňují obcím na jejich území vyhlášení bezdoplatkových zón.
- Důsledně prosazovat Antidiskriminační zákon v oblasti bydlení se specifickým zřetelem na diskriminaci na základě etnicity.
- Požadovat od obcí, aby se zapojily do komunitního plánování a aby smysluplně zapojily Romy do plánování a realizace opatření politik sociálního bydlení.
- Co nejdříve zavést funkční celostátní zákon a politiky sociálního bydlení a zvýšit účast sociálně zranitelných Romů na sociálním bydlení.

Dopad zdravotních politik na Romy

- Rozšířit pilotované činnosti poskytující zdravotní informace romským komunitám a zavést je jako stálé celostátní programy, skrz které budou Romové motivováni k využívání preventivní zdravotní péče.
- Zvýšit dobu, která je věnována školení studentů medicíny o tom, jak komunikovat s pacienty, včetně romských pacientů, a v lékařské etice zvýšit význam tohoto obsahu jako požadavku na získání práce jakéhokoli druhu ve zdravotnictví.

Vzdělávání

- Podpořit inkluzi ve vzdělávání jako trvalou státní politiku a dále financovat školy, aby mohly rozvíjet svou infrastrukturu, pracovníky a zvyšovat zapojování rodičů do fungování škol; podporovat vzdělávání učitelů k inkluzi jako přístupu k vzdělávání i co se obsahu vzdělávání týká; a zvyšovat kapacitu všech zaměstnanců ve vzdělávání tak, aby byly skutečně všechny děti začleňovány a aby byla potírána jak přímá, tak nepřímá diskriminace ve vzdělávání na základě etnicity.
- Uzavřít školy, ve kterých jsou romské děti segregované a vzdělávané v horších podmínkách než neromské děti a které nesou vinu na nízké míře vstupu do dalšího vzdělávání. Desegregace musí proběhnout jak v předškolním, tak základním vzdělávání.

Gender

- Odškodnit všechny oběti nucených sterilizací prostřednictvím minimálně byrokraticky náročného procesu.
- Financovat dlouhodobě udržitelné výzkumné programy s cílem trvale shromažďovat srovnávací průřezové údaje o tom, jak veřejné politiky ovlivňují romské dívky a ženy v oblastech vzdělávání, zdravotnictví, bydlení, na trhu práce; a zkoumat přitom, jak objektivní situace, tak subjektivní vnímání cílové skupiny.

- Využít data získaná z výzkumů o romských dívkách a ženách k zavedení programů sladování pracovního a soukromého života romských žen.
- Poskytnout financování a vzdělávání pro romské ženské svépomocné skupiny, aby se věnovaly problematice sladování pracovního a soukromého života.
- Prozkoumat konkrétní determinanty předčasného ukončení školní docházky u romských chlapců a účasti romských mužů v šedé ekonomice a navrhnout veřejně-politická opatření založená na důkazech zaměřená na tuto problematiku.

ZDROJE

Česká republika. Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (Antidiskriminační zákon)

Česká republika. 2015. *Strategie romské integrace do roku 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/roma_czech_republic_strategy2_cs.pdf

Česká republika. 2016. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015-2025*. Praha: MPSV ČR. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/27267/Koncepce_socialniho_bydleni_CR_2015-2025.pdf

Česká republika. 2018. *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017*. Praha: MŠMT ČR. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/trh_prace/rok2017/anal2017.pdf

Česká republika. *Národní program reformy České republiky 2018*. Praha: ÚV ČR. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/npr-2018.pdf

Česká republika. 2018. *Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2017*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

Česká republika. 2018. *Informace o naplňování Strategie romské integrace do roku 2020 v roce 2017*. Praha: Úřad vlády České republiky. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Informace-o-naplnovani-Strategie-romske-integrace.pdf>

DROM, romské středisko – Zdravotně sociální pomoc. 2017 a 2018. *Podklady pro Zprávu o situaci romských komunit v Olomouckém kraji za rok 2016 a 2017*

Evropský parlament, Výbor pro regionální rozvoj. 2015. *Zpráva o politice soudržnosti a marginalizovaných komunitách (2014/2247(INI))*. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2015-0314+0+DOC+PDF+V0//CS>

FRA. 2014. *Analysis of FRA Roma survey results by gender*. Dostupné z: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/analysis-fra-roma-survey-results-gender>

Mihailov, Dotcho. 2012. *The health situation of Roma communities: Analysis of the data from the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey 2011*. Roma Inclusion Working Papers. Bratislava: United Nations Development Programme. Dostupné z: <http://www.undp.org/content/dam/rbec/docs/The-health-situation-of-Roma-communities.pdf>

Organisation for Economic Cooperation and Development/European Observatory on Health Systems and Policies. 2017. *Czech Republic: Country Health Profile 2017, State of Health in the EU*. Paříž/Brusel: OECD Publishing /European Observatory on Health Systems and Policies

Slovo 21. 2014. *Postavení Romek v ČR*. Dostupné z: http://www.slovo21.cz/images/dokumenty/DEF_VZKUM_O_POSTAVEN_ROMSKCH_EN_V_R_pdf_publikace9_2014.pdf

Státní zdravotní ústav. *Podpora zdraví ve vyloučených lokalitách - snižování zdravotních nerovností*. Dostupné z: <http://www.szu.cz/tema/podpora-zdravi/podpora-zdravi-ve-vyloucenych-lokalitach-snizovani>

GETTING IN TOUCH WITH THE EU

In person

All over the European Union there are hundreds of Europe Direct information centres. You can find the address of the centre nearest you at: https://europa.eu/european-union/contact_en

On the phone or by email

Europe Direct is a service that answers your questions about the European Union. You can contact this service:

- by freephone: 00 800 6 7 8 9 10 11 (certain operators may charge for these calls),
- at the following standard number: +32 22999696, or
- by email via: https://europa.eu/european-union/contact_en

FINDING INFORMATION ABOUT THE EU

Online

Information about the European Union in all the official languages of the EU is available on the Europa website at: https://europa.eu/european-union/index_en

EU publications

You can download or order free and priced EU publications from: <https://publications.europa.eu/en/publications>

Multiple copies of free publications may be obtained by contacting Europe Direct or your local information centre (see https://europa.eu/european-union/contact_en).

EU law and related documents

For access to legal information from the EU, including all EU law since 1952 in all the official language versions, go to EUR-Lex at: <http://eur-lex.europa.eu>

Open data from the EU

The EU Open Data Portal (<http://data.europa.eu/euodp/en>) provides access to datasets from the EU. Data can be downloaded and reused for free, for both commercial and non-commercial purposes.

